

FOTO HEDAYATULLAH AMID / NRC

Militaire training
Studiepunten voor
sit-ups: defensie
werft op scholen

BINNENLAND 14-16

November Music
Deze violist trekt
klassieke muziek met
liefde uit elkaar

CULTUUR C6-7

Arbeidsmigratie
Liet minister haar
oren hangen naar
uitzendlobby?

IN HET NIEUWS 8-9

Schaatsen
Femke Koks
generatie zit vol
snelle vrouwen

SPORT 25

WONINGMARKT

Aanbod van studentenkamers
in vrije sector sterk gedaald

In Delft is daling met 43,6 procent grootst. Nieuwbouw gaat moeizaam, verenigingshuizen verdwijnen, verhuurders verkopen.

Sjoerd Klumpenaar en
Karel Berkhout

AMSTERDAM

Het particuliere aanbod van kleine huurwoningen en kamers in de grote studentensteden blijft flink teruglopen doordat beleggers hun panden te koop zetten. In de tien grootste studentensteden lag het aanbod via particuliere verhuurders in het derde kwartaal gemiddeld 20 procent lager dan in hetzelfde kwartaal een jaar geleden.

Dat blijkt uit een analyse door NRC van data van Rent.nl, online platform voor woningzoekenden. In aantallen nam het aanbod in alle studentensteden met 1.200 af tot 4.700 woningen.

Rent.nl verzamelt geautomatiseerd aanbiedingen voor huurwoningen op verschillende platforms, waaronder sociale media en sites als Kamernet. Er bestaat geen landelijk register dat het actuele aanbod van particuliere huurwoningen bijhoudt. Om een beeld te krijgen van het aanbod voor studenten heeft NRC gekeken naar advertenties voor huurwoningen kleiner dan 25 vierkante meter.

Het aanbod van kleinere woningen krimpt vier keer zo hard als dat van het totale aanbod aan particuliere huurwoningen. In steden waar veel kleinere huurwoningen zijn, was de afname het grootst. In Amsterdam daalde het aanbod met ruim een kwart, in Utrecht en Rotterdam met (bijna) een derde.

De grote uitschieter is Delft. Het aanbod in studentenhuizen liep daar met 43,6 procent terug; tussen juli en september 2024 kon een woningzoekende in Delft nog op 305 kamers van particuliere verhuurders reageren. In hetzelfde kwartaal dit jaar waren dat er nog maar 172.

Verhuurders klagen over regels

Veel uitwonende studenten zijn voor woonruimte afhankelijk van de vrije sector. Ongeveer de helft woont in een kamer van een particuliere huisbaas. En die zijn de afgelopen twee jaar in groten getale overgegaan tot verkoop van hun huurwoningen.

Verhuurders klagen over hoge belastingdruk en een stapeling van wetgeving die verhuur ingewikkeld en

minder rendabel maakt. Zo telt het energielabel tegenwoordig mee bij het vaststellen van de maximale huurprijs; wat voor slecht onderhouden studentenpanden een lager rendement betekent. Ook is het in veel gemeenten niet langer toegestaan zelfstandige woningen (met eigen voordeur, douche en toilet) met meer dan drie huurders op één huurcontract te bewonen. Er moet dan per kamer een huurcontract worden opgesteld, waar ook niet elke verhuurder blij mee is.

Het gevolg is dat veel studenten het afgelopen jaar een brief van de huisbaas op de mat kregen waarin stond dat hun contract niet werd verlengd. Studentenverenigingen maken zich grote zorgen omdat het

aantal verenigingshuizen hierdoor flink onder druk komt te staan, zo bleek vorig jaar. Uit een enquête onder Delftse studenten gaf eind vorig jaar ruim een kwart aan dat hun huisbaas van plan was het huis te verkopen.

In Delft hebben studentenorganisaties zich daarom verenigd in Studentenhuusvesting Overleg Studentenbelangenorganisaties (S.O.S.) om het tekort aan kamers in de lokale politiek hoog op de agenda te krijgen. In een brandbrief schreef S.O.S. dit voorjaar te vrezen dat in 2030 een kwart tot de helft van alle 1.400 particuliere studentenhuizen is verdwenen.

Lees verder op pagina 2

IN HET LAND
HANS STEKETEE

BAARN

'Ik leer bomen volwassen worden'

Stemmen tussen de bomen, ik herken meteen de zijne van eerder aan de telefoon, een nadrukkelijke stem die klinkt alsof hij voorleest. Hans Blokzijl, zijn permanente sigaar ruik ik nu ook, leidt twee mannen rond door zijn toonzaal waarin de herfst is gevallen. Ze zijn de eersten in een lange reeks belangstellenden op deze dag en ze zullen een paar haagbeuken, sierapels en glansmispels uitkiezen, plus een amberboom die juist nu op zijn vlammeende mooist is."

Een volwassen lindeboom of dakplataan kost normaal duizenden euro's. Maar zolang de voorraad in Blokzijls boomkwekerij in Baarn strekt, zijn ze gratis. Alleen voor het uit de grond halen en transport moet betaald worden. Alles moet weg, nu ja, een deel van zijn twaalfduizend grotere bomen die langzamerhand te dicht op elkaar staan. „Ik ben 72, in mijn leven is het ook herfst, daarom ga ik afbouwen."

In 1995 nam hij van Staatsbos-beheer de Rijkskwekerij over, herdoopte die in Bomencentrum Nederland en legde zich toe op 'vormbomen'. Hun decoratieve gestalte danken ze aan jarenlang snoeien, knotten en leiden. En als ze die hebben bereikt, vinden ze hun weg naar parken, tuinen, pleinen, straten en plantsoenen.

Geen schuchtere boompjes die steun bij een paaltje moeten zoeken, maar volwassen eiken, esdoorns, tulpenbomen, notenbomen en nog wel honderd soorten, met een stamomvang van soms meer dan een meter, die meteen „een volgroei eindbeeld" geven. Aan naaldbomen doet hij niet.

In Baarn noemen ze hem „markant ondernemer". Blokzijl spaart (en verhuurt) ook Volvo's; hij heeft er 130, van een vroege 'kattenrug' tot een XC70 met 'Heddlu' - Welsh voor 'politie' - op de citroengele flanken. Er is een plan voor 150 vakantiewoningen op een nog te verkopen deel van zijn Bomencentrum. Met de gemeente steggelde hij tevergeefs over de exploitatie van de Wintertuin, een historische glazen kas in een stadspark. Toen bouwde hij tussen zijn ei-

gen bomen zelf maar een winter-tuin, van hout en glas, die Jardin d'Hiverre heet.

Dat paviljoen en een tweede heeft hij intussen aan een andere exploitant verhuurd; ook onderdeel van het afbouwen, zegt hij in zijn kantoor bij een rinkelende telefoon, een flipperkast, een jukebox die Gipsy Kings speelt en ontelbaar veel lege sigarendoosjes Balmoral Sumatra. Zijn vrouw komt er zelden. „Ik heb altijd enorm genoten van dit speelterrein", zegt hij.

Natuurlijk kan hij zijn bomen laten staan, dan wordt het een soort bos. Maar dat miskent het idee dat bomen hier per definitie tijdelijk zijn. „In het Duits heet dit een *Baumschule*, in het Engels een *nursery*", zegt Blokzijl. „Dit is wat ik doe: bomen volwassen leren worden, ze voorbe-

In de herfst van zijn leven geeft boomkweker Hans Blokzijl zijn bomen gratis weg

reiden op hun eindbestemming."

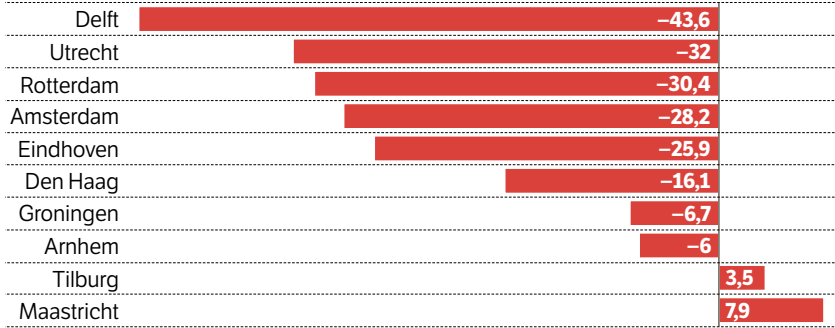
In een ideale wereld: een plek waar een boom naar zijn aard kan gedijen op veen, zand of klei. Maar in de echte wereld hebben veel gemeenten de neiging ze „op elkaar te proppen in een verharde omgeving - bomen waar ik dertig jaar aan heb gewerkt, staan daar dan te tobben".

Want ja, bomen zijn als mensen. En omgekeerd. Blokzijl vraagt wanneer ik jarig ben en bladert in het boekje dat hij in eigen beheer heeft uitgegeven: *Bomenhoroscoop, Ontdek uw natuurlijke eigenschappen*. Ik blijf een iep. Zelf is Blokzijl een ceder. De „cedermens" past zich gemakkelijk aan, maar laat niet met zich spotten en twijfelt zelden. Mark Rutte en Sylvia Tóth zijn ook ceders. Net als Napoleon. Wel een naaldboom, de ceder. Maar altijd groen.

Hans Steketee doet elke maandag ergens vanuit Nederland verslag

Alleen in Tilburg en Maastricht meer aanbod

Verandering in aanbod van kleine huurwoningen (<25 m²) in grootste studentensteden, tussen derde kwartaal van 2024 en dat van van 2025
In procenten

NRC031129 / Bron: Rent.nl

» Vervolg van voorpagina

Ook in andere steden slaan studentenverenigingen de handen ineen. Zo werkt het vrouwelijke studentencorps U.V.S.V. in Utrecht aan de oprichting van een eigen coöperatie, die moet voorkomen dat er de komende drie jaar 240 kamers in 37 verenigingshuizen verdwijnen. Voor de coöperatie, die Nestia Domus heet, worden oud-leden en overige geïnteresseerden benaderd om lid te worden en bij te dragen. Er komt een benefietavond om aandacht te vragen voor de kamernood.

Nieuwbouw valt tegen

Naast de afname in de particuliere verhuur kwam de nieuwbouw van studentenwoningen de afgelopen jaren maar moeizaam van de grond. In 2022 werden landelijke afspraken gemaakt voor de bouw van zeker zestigduizend studentenwoningen in 2030, zowel met nieuwbouw als door de bestaande voorraad beter te benutten.

Maar de praktijk is weerbarstig. De ambities liepen lang stuk op lokale wetgeving, ooit ingesteld om misstanden tegen te gaan. In verband met overlast geldt in veel steden een verbod op 'verkameren'. Als er al extra kamers gebouwd mogen worden binnen de bebouwde kom, kan ook de parkeernorm een probleem zijn - en dat terwijl lang niet elke student een auto heeft.

Daarbij hinderen hoge bouwkosten de nieuwbouw van studentencentrales. In Amsterdam werd in heel 2024 zelfs geen enkele studentenwoning in aanbouw genomen. Na kritiek uit de Amsterdamse raad wees verantwoordelijk wethouder Steven van Weyenberg (D66) vorige week bouwlocaties aan voor de bouw van drie-

duizend extra studentenwoningen in de komende jaren.

In Delft legde het gemeentebestuur in 2021 vast dat er in vijf jaar zeker 2.500 studentenwoningen bij zouden komen. Dat werden er slechts 136. En dat terwijl door grote renovatiewerkzaamheden van studentenhuusvester DUWO de komende vier jaar zeker vierhonderd kamers in Delft tijdelijk onbewoonbaar zijn.

Studentensteden en huisvesters stellen alles in het werk om de huidige kamer tekorten in te lopen. Kenniscentrum Kencen verwacht dat er tot 2033 zo'n 12.400 studentenwoningen bij moeten komen.

»

Het zou enorm schelen als belemmende regels voor verhuurders worden versoepeld

Lisanne Fung Fen Chung raadslid in Delft

Toch maakt raadslid Lisanne Fung Fen Chung van de lokale Delftse partij STIP zich zorgen om het woningtekort op de korte termijn. „Het zou enorm schelen als belemmende regels voor verhuurders worden versoepeld, zodat met verkoop bedreigde studentenhuizen blijven bestaan", zo stelt ze. „Nu gaat een heel studentenhuus met twaalf kamers in de verkoop, terwijl het mogelijk behouden kan blijven als de verhuurder er een dertiende bij zou mogen maken."

Die versoepeling kan dit najaar al worden ingevoerd, als er in Delft een nieuwe huisvestingsverordening wordt behandeld in de gemeenteraad. Eerder pasten Amsterdam, Rotterdam en Utrecht hun regelgeving al aan.

De schappen met flessen water zijn al snel leeg in een Utrechtse supermarkt op zaterdagochtend. FOTO JEROEN JUMELET/ANP

REPORTAGE DRINKWATERVERVUILING

'Voor onszelf zal het wel meevallen, maar hoe moet het nou met Coco?'

Verontreiniging van drinkwater in de regio Utrecht leidde er zaterdag toe dat de schappen met flessen water snel leeg raakten.

Laura Wismans

UTRECHT

Ik ben te laat hè", zegt Tarik lachend. Hij is gekleed in het voetbaltenue van USV Elinkwijk en vertrekt zo naar zijn wedstrijd. Zijn moeder stuurde hem eerst naar de supermarkt voor een paar flessen water. „Ik maak even een foto hoor, als bewijs."

Het is druk in het gangpad waar normaalgesproken vier lange schappen vol flessen water staan. Wie om 9.30 uur nog flessen water dacht in te kunnen slaan bij de AH XL in winkelcentrum Overvecht in Utrecht heeft pech.

Waterbedrijf Vitens ontdekte in de nacht van vrijdag op zaterdag een lichte verontreiniging met de enterokokkenbacterie in een drinkwaterservoir bij de Utrechtse wijk Kanaleneiland. Vanuit het reservoir worden zo'n 125.000 huishoudens in en rondom Utrecht van water voorzien. Vitens stuurde hun een bericht met het advies water drie minuten te koken en het dan pas te drinken.

Vele klanten maken een foto van de nu lege schappen en enkele achtergelaten lege winkelkarretjes. Ze kijken betueterd. Echt nodig is het niet, om water te hamsteren, zeggen de meesten. Toch kwamen ze hier, in de hoop nog wat flessen te kunnen kopen, want water koken is zo'n gedoe.

Trees Klören hoorde het van haar

broer, die belde vanuit het ziekenhuis in Utrecht, waar hij is opgenomen. In haar karretje liggen zes halve literflesjes bruiswater met gember-smaak. Niet iets wat zij en Co Masmeijer, die met haar mee is, normaal-gesproken drinken. „Ik hoorde het op de radio vanmorgen", zegt Masmeijer, die een blindengeleidenstok bij zich heeft. „Ik had net een pilletje ingenomen, gewoon met water uit de kraan." Geschrokken is hij niet. „Ach, het was maar zo'n klein beetje."

Evelien komt net uit een nachtdienst in het ziekenhuis, omdat ze over haar werk vertelt wil ze liever niet met haar achternaam in de

»

Zit hier prik in? Ik heb mijn bril niet bij me

Anneke de Vos klant supermarkt

krant. In de loop van de nacht hoorde ze van de bacterie. Zij en haar collega's kwamen meteen in actie. „We hebben grote pannen water opgezet. En de kraantjes waar mensen normaal uit kunnen drinken afgesloten." Ze is hier niet om voor zichzelf water te kopen. „Je kunt het ook te groot maken hè. Ik ben hier voor mijn oude buurman, voor hem zouden flessen wel handig zijn."

Anneke de Vos maakt zich zorgen over haar vogel. De pyrrhura, een pa-

pegaaiachtige met groene veren, drinkt altijd gekoeld kraanwater. „Dat vindt ze zo lekker. Ik ververs haar water normaal wel tien keer per dag." Ze staat met een fles mineraalwater van Pellegrino in haar handen. „Zit hier prik in? Ik heb mijn bril niet bij me."

Onder haar jas heeft ze haar pyjama nog aan, wijst ze. Toen ze wakker werd zag ze op haar telefoon een bericht van het waterbedrijf. Haar schoonzusje had ook al drie keer gebeld. „Voor onszelf zal het wel meevallen, maar hoe moet het nou met Coco?" Dat vroeg zij zich ook meteen af. „Mijn vogel is erg verwend hoor, dat weet ik wel. Ze eet gezonder dan ik." Een klant die het gesprek hoort, raadt aan water te koken en het in een klein kopje in de vriezer te zetten. Dat koelt vast snel af. De Vos is sceptisch, maar gaat het proberen.

Deze zaterdag begint toevallig ook de bewustmakingsactie 'Denk vooruit'. De overheids campagne raadt aan om een noodpakket samen te stellen en te zorgen dat je 72 uur zonder elektriciteit, internet en, ja, ook water kunt. Drie liter water per persoon per dag wordt aangeraden in huis te hebben.

'Geef me alles!'

Dat hadden de klanten die vanmorgen in de rij stonden voor de Albert Heijn vermoedelijk nog niet gedaan. „Het was een chaos", zegt AH-medewerker Aleksandar Petrovic. Hij werkt al achttien jaar bij deze Albert

Heijn, en alleen in de eerste coronadagen heeft hij dezelfde gekte gezien. „Toen de winkel vanmorgen openging, was meteen alles weg. Mensen vertrokken met karren vol. Een vrouw raakte in paniek. 'Geef me alles, geef me alles', riep ze tegen me toen ik de kleine flesjes in de koeling vooraan in de winkel aanvulde. Maar de meeste mensen bleven rustig

Kookadvies

Kans op lichte maag- en darmklachten

Drinkwaterbedrijf Vitens adviseert getroffen inwoners van de regio Utrecht om kraanwater drie minuten te koken

alvorens het te drinken, voor het eten te gebruiken of tanden mee te poetsen. De enterokokkenbacterie komt van nature voor in de darmen van mensen en dieren. Voor gezonde personen vormt de bacterie geen gevaar, maar kwetsbare groepen kunnen lichte maag- en darmklachten krijgen na het drinken van besmet water. Het kookadvies duurt waarschijnlijk nog tot dinsdag en geldt voor delen van Utrecht, Bilthoven, Bosch en Duin, De Bilt, Bunnik, Groenekan, Maarsse, Oud Zuilen, Tienhoven, Westbroek en Zeist.

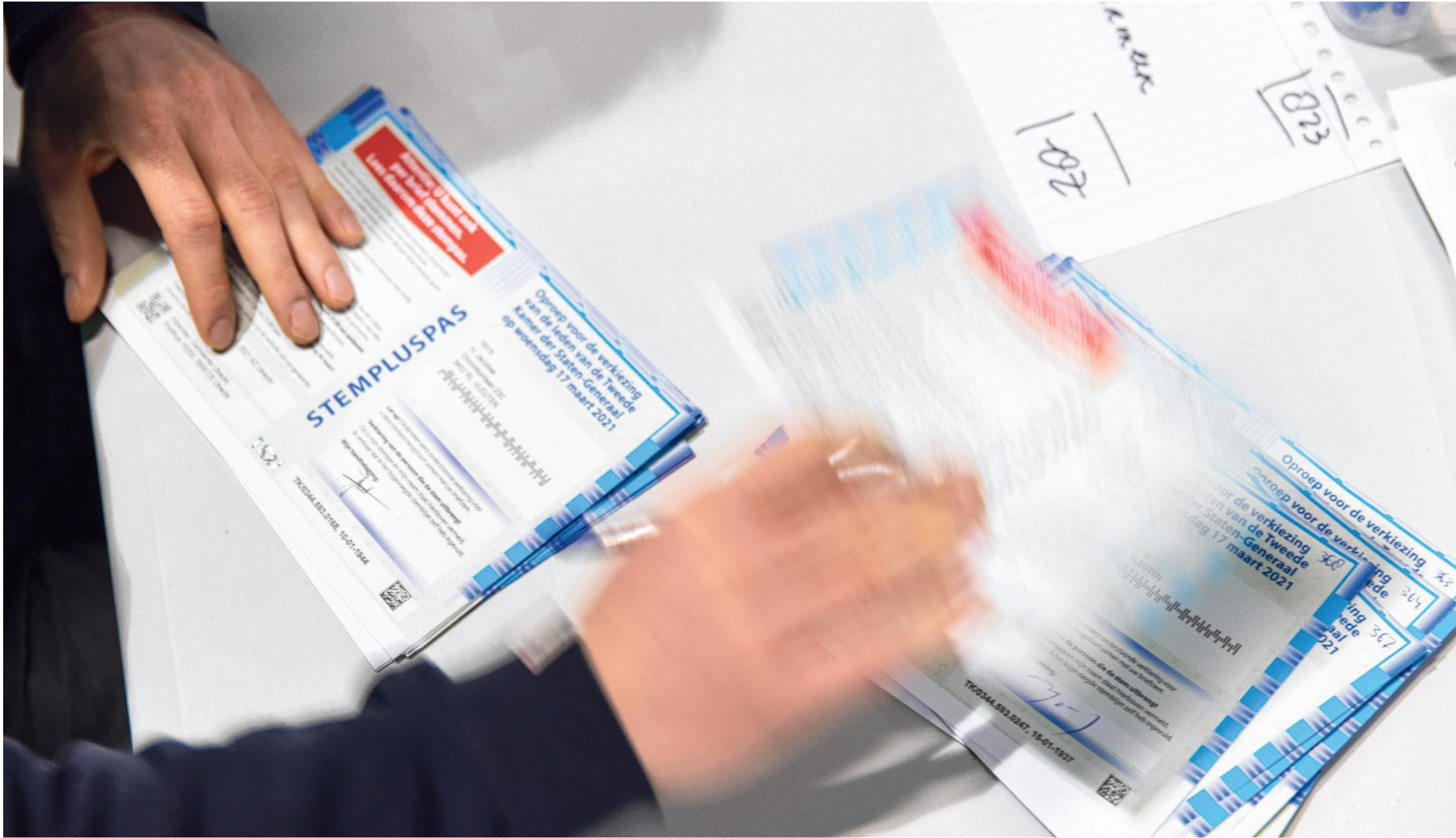
hoor." De supermarkt had niet veel water in voorraad, maar om 11.00 uur komt er een nieuwe vracht, zegt Petrovic.

Briefjes

Ook bij Dirk, verderop in winkelcentrum Overvecht, was er direct bij opening een run op het water. „Mensen renden de winkel in", vertellen twee medewerkers bij de zelf-sankassa. „Vanmiddag komen drie vrachten extra." Hoe laat de levering is weten ze niet precies. „Het zou handig zijn als jullie even een briefje vooraan in de winkel hangen dat het water op is", zegt een langslappende klant. „Ik ben hoogzwanger en kwam alleen voor het water, maar dat is dus op." Dat is een goed idee, zeggen de twee knikkend.

Bij de Lidl, ook in winkelcentrum Overvecht hangt een groot plakkaat op de plek waar normaal gesproken het water staat. „Beste klant, momenteel hebben wij helaas geen water meer op voorraad. Wij krijgen een nieuwe aanlevering rond 14.00u", is in rode stift te lezen.

Bruiswater is er nog wel. Danny (achternaam geeft hij liever niet), zet er zes anderhalve literflessen van in zijn mandje. Dochter Mila kijkt een beetje bezorgd. „Is dat wel goed?", vraagt ze. „We doen het er mee", zegt haar vader schouderophalend. Mila zelf is blij met haar flesje kindercola. „We gaan wel gewoon water koken hoor", zegt Danny, „dat kan prima, het is alleen zo'n onderneming."

Het openen van de briefstemmen van de Tweede Kamerverkiezingen in de Utrechtse Jaarbeurs op 17 maart 2021. FOTO ILVY NIJOKIKTIJEN

VIJF VRAGEN OVER VERKIEZINGSUITSLAG EN HOE VERDER

Plots is er spanning rond de stemmen uit het buitenland

Alleen de briefstemmen moeten nog worden geteld, voor de definitieve uitslag vrijdag bekend is. Maakt de stem uit het buitenland uit en waarom duurt het zo lang? En hoe gaat het verder? Vijf vragen

Titia Ketelaar
DEN HAAG

Bij de Stichting Nederlanders Buiten Nederland (SNBN) hadden ze het voorspeld: „Er zou een dag komen waarop de stem uit het buitenland voor iedereen zichtbaar zou zijn, dat is in andere Europese landen ook al eens gebeurd”, zegt voorzitter Eelco Keij telefonisch vanuit New York. Kiezers in het buitenland kunnen deze

verkiezingen de doorslag geven. D66 heeft in absolute aantallen nu een voorsprong van 14.081 stemmen op de PVV. De briefstemmers, die doorgaans iets progressiever stemmen dan de rest van de Nederlanders, kunnen die voorsprong vergroten wat weer kan helpen bij de verdeling van de restzetels. D66 kan daardoor een 27ste zetel krijgen, één meer dan de PVV, waardoor de liberalen de grootste fractie in de Tweede Kamer zouden worden. Dat is op z’n vroegst maandagavond be-

kend, wanneer gemeente Den Haag, waar de stemmen uit het buitenland worden geteld, een tussentijdse uitslag bekend maakt. Vrijdag komt de Kiesraad in openbare zitting met de uitslag, die door de Tweede Kamer (in oude samenstelling) formeel wordt vastgesteld.

1 | Waarom duurt het zo lang voordat er een definitieve uitslag is?
Persbureau ANP verstuurdte vrijdag rond lunchtijd een persalarm dat op basis van de tot dan toe getelde stemmen duidelijk

Bezwaar maken tegen de uitslag bij een rechter kan in Nederland niet

was dat D66 niet meer kon worden ingehaald door de PVV. Ook andere media, waaronder NRC, maakten die berekening. D66-leider Rob Jetten reageerde verheugd, PVV-leider Geert Wilders reageerde met een bericht op X: „De Kiesraad beslist niet het ANP, wat een arrogantie om daar niet op te wachten.” Inderdaad werd toen nog in Venray geteld (waar de PVV won, maar onvoldoende om meer stemmen dan D66 te krijgen) en is de uitslag van de briefstemmen nog niet bekend. Met het tellen werd donderdag begonnen. Twan Laan, bestuurslid van de SNBN, normaal woonachtig in Zwitserland, was er in Den Haag bij, en vertelt dat er „77 kliko's vol stembiljetten” waren. Maar nog niet alle briefstemmen zijn binnen: een deel van de kiezers leverde de stembiljetten in bij een consulaat of de ambassade, en die komen per diplomatieke post aan. Zo gaat het bij elke verkiezing: „Er zijn delen van de wereld waar de posterijen traag zijn”, zegt Laan. Elke keer komen er daardoor briefstemmen helemaal niet bij de kiezer, of te laat in Den Haag aan. De SNBN pleit daarom al jaren voor digitaal stemmen, op z’n minst voor een proef onder Nederlanders die in landen wonen waar helemaal geen (betrouwbare) post is. Ook omdat, zegt Keij: „Sommige kiezers hun stem al vijf, zes dagen voor de

verkiezingsdag op de bus moeten doen. Dan is de campagne nog in volle gang.” **2 | Waarom stemmen Nederlanders in het buitenland eigenlijk?** Iedereen met de Nederlandse nationaliteit en ouder dan achttien jaar mag stemmen, in de Kieswet staat geen plaatsbeperking. Er zijn drie categorieën briefstemmers: Nederlanders die in een van de drie andere landen van het Koninkrijk wonen, Nederlanders die bijvoorbeeld stage lopen in het buitenland of als militair tijdelijk op een NAVO-basis zijn gestationeerd, en Nederlanders die al jaren elders wonen. Het gaat naar schatting om één miljoen mensen, van wie de helft kiesgerechtigd is. Van hen hebben zich 135.424 als kiezer geregistreerd, 20 procent meer dan in 2023. Onduidelijk is nog hoeveel mensen hebben gestemd. Van hen woont het overgrote deel in buurlanden Duitsland (25.190) en België (21.341), maar er zijn bijvoorbeeld ook 688 geregistreerde kiezers woonachtig in de Verenigde Arabische Emiraten en 560 in Turkije. Keij: „Soms spreek ik weleens mensen die zich schuldig voelen dat ze in het buitenland wonen en wel stemmen. Maar Den Haag maakt nog steeds wetten die invloed hebben op ons leven, op ons pensioen bijvoorbeeld of over het hebben van een dubbele nationaliteit.”

Den Haag maakt nog steeds wetten die invloed hebben op ons leven
Eelco Keij
voorzitter Stichting Nederlanders Buiten Nederland

„We roepen al jaren dat in een versplinterd politiek landschap één zetel ertoe kan doen”, zegt Keij. „Dus neem ons als electoraat serieus, niet alleen nu bij de uitslag, maar ook bij het doen van wetsvoorstellen.” **3 | Kunnen de stemmen uit het buitenland de uitslag nog veranderen?** Bij de vorige verkiezing stemden briefstemmers iets progressiever dan de rest van de kiesgerechtigde Nederlanders. In 2023 stemde 28,6 procent van hen GroenLinks-PvdA, in Nederland was dat 15,7 procent. De VVD kreeg 17,4 procent (15,2 in Nederland), NSC 12,1 procent (12,9 procent), D66 10,5 procent (6,3 procent), PVV 6,3 procent (23,6 procent). Hoe de stemverhouding per land ligt, is niet bekend. Alle brieven komen immers bij één stembureau terecht voor het buitenland, en elk één voor Aruba, Curaçao en Sint Maarten. **4 | Hoe gaat het de komende dagen verder?** Bij het tellen van de briefstemmen kunnen mensen - net zoals afgelopen woensdagavond mogelijk was in gemeenten - aanwezig zijn. Na afloop publiceert de gemeente Den Haag de uitslag in een zogeheten proces-verbaal. De processen-verbaal van andere gemeenten staan al online, daarin staat onder meer hoeveel mensen er stemden, of er - omdat er een foutje werd ontdekt bij het tellen - opnieuw is geteld, en hoeveel stemmen geldig en ongeldig waren. Bekend is bijvoorbeeld al dat in totaal 260 stembiljetten (van de 29.035) in de gemeenten Stein (Limburg) en Westervolde (Groningen) ongeldig zijn verklaard. De Kiesraad schreef vrijdag op X dat dit „bij hen bekend” is. Demissionair minister van Binnenlandse Zaken Frank Rijkaart (BBB) schreef dat een biljet werd gebruikt „dat niet geldig was voor die kieskring”. Niet alle partijen, met name die nog niet in de Tweede Kamer zitten, staan in alle twintig kieskringen ingeschreven. PVV-leider Wilders deelde vrijdag op X twee afbeeldingen van berichten, waarvan onduidelijk is bij wie ze vandaan komen, waarin de onbewezen suggestie wordt gedaan dat er in Zaanstad en Maasricht gesjoemeld is met stembiljetten. Beide gemeenten lieten aan NRC weten dat er geen meldingen zijn gedaan. Bezwaar maken tegen de uitslag bij een rechter, zoals in andere landen kan, kan in Nederland niet. De Kiesraad controleert maandag en dinsdag of alle processen-verbaal kloppen, als mensen een fout vermoeden kunnen zij dat tot woensdagochtend melden, en dan kan een gemeente door de Kiesraad gevraagd worden om een hertelling.

CHANOEKACONCERT

Het Concertgebouw annuleert concert om IDF-voorzanger

De voorzanger treedt ook op als *chief cantor* voor het Israëlische leger. De concertorganisator kondigt juridische stappen aan.

Ruben Stift
AMSTERDAM

Het Concertgebouw in Amsterdam heeft het jaarlijkse Chanoeakaconcert, dat zou plaatsvinden op 14 december, geannuleerd. Reden, zo schrijft Het Concertgebouw zondag in een verklaring, is de deelname van voorzanger Shai Abramson, die ook optreedt als *chief cantor* voor het Israëlische leger (IDF). Abramson speelt daarom een „belangrijke rol” bij het IDF, aldus de verklaring, dat een „controversiële oorlog” voert. Het Concertgebouw schrijft dat de annulering van het concert op de dag van het Joodse lichtjesfeest een moeilijke beslissing was, maar dat een optreden van Abramson „haaks” zou staan op de „missie van verbinding door muziek”. Voor de organisatie „is het doorslaggevend dat het IDF actief betrokken is bij een controversiële oorlog en Abramson daarvan een zichtbare vertegenwoordiger is”. Experts zijn het er in meerderheid over eens dat de Israëlische acties in Gaza neerkomen op genocide. Stichting Chanukah Concert, die het concert organiseert, reageert verbolgen en kondigt „juridische stappen” aan, blijkt uit een verklaring die NRC inzag. „Het Concertgebouw verbindt deze stap uitsluitend aan de persoon van voorzanger (cantor) Shai Abramson. De Joodse gemeenschap wordt al meer dan twee jaar geconfronteerd met uitsluitingen in de culturele sector. Uitsluiting en isolatie raken de Joodse gemeenschap vandaag diep. En dat is precies wat Het Concertgebouw hier doet.” De stichting schrijft in de verkla-

ring dat Het Concertgebouw de tussentijdse huurovereenkomst heeft beëindigd: daartegen wil het in juridisch verzet gaan. „Wij kunnen en willen niet meegaan in een beperking van religieuze keuzevrijheid. Wij gaan ervan uit dat de concerten op 14 december doorgang vinden, inclusief voorzanger Abramson.”

Chief cantor
Abramson (51) was tot 2017 actief als luitenant-kolonel bij het Israëlische leger. Sindsdien werkt hij nog wel in de rol als *chief cantor* bij het Israëlische leger, zo staat op de website van zijn eigen bedrijf. In die hoedanigheid „vertegenwoordigt hij de staat Israël en het IDF in Israël en daarbuiten, als de *chief*

Op zijn website staat dat de voorzanger „de staat Israël en IDF” vertegenwoordigt

cantor van het IDF in staatsherdenkingsceremoniën, officiële evenementen, shows en conferenties”, zo staat eveneens op de website. In de verklaring stelt Stichting Chanukah Concert, anders dan de website van Abramsons bedrijf suggereert, dat zijn „incidentele deelname aan nationale ceremonies hem niet tot bestuurder, woordvoerder of representatieve functionaris van het Israëlische leger maakt”. Een woordvoerder zegt telefonisch tegen NRC de informatie op de website van Abramsons bedrijf niet te weerspreken. Wel benadrukt hij dat Abramson niet in die hoedanigheid is uitgenodigd, maar „uitsluitend” in zijn hoedanigheid als „Joods-religieuze voorzanger”. Volgens Het Concertgebouw zijn er meerdere gesprekken geweest met de Stichting Chanukah Concert om tot een andere voorzanger te komen.

GEWONDEN

‘Twee arrestaties na steekpartij in Britse trein, ‘geen terreur’

AMSTERDAM

De Britse politie heeft zondagmiddag twee mannen van in de dertig aangehouden op verdenking van poging tot moord na een aanval met messen in een trein zaterdagavond, aldus de politie tegen Britse media. Een van hen, zo meldde de Britse politie zondagavond, is weer vrijgelaten. De overgebleven verdachte heeft de Britse nationaliteit. Er is volgens de politie „geen aanwijzing” dat het een terreurdaad was. Bij de steekpartij raakten meerdere mensen gewond, aldus Britse media. Tien van hen werden naar het ziekenhuis gebracht, één heeft levensbedreigende verwondingen. De steekpartij vond plaats in een trein

die op weg was van Doncaster (Noord-Engeland) naar Londen. De trein stopte kort na de aanval in Huntingdon. Een ooggetuige die zich in de trein bevond, vertelde aan *The Guardian* dat hij iemand door het ruitruit zag lopen die anderen waarschuwde: „Hij heeft een mes, ik ben neergestoken.” Later werden agenten gezien die hun wapens richtten op een man op het perron met een groot mes in zijn hand, aldus een getuige. De man werd met een taser uitgeschakeld en overmeesterd. Premier Keir Starmer noemde het incident „zeer verontrustend”. Koning Charles zei zondag „geschokt” te zijn door de aanval. (NRC)

Demissionair minister Mariëtte Paul (Sociale Zaken en Werkgelegenheid, VVD) voorafgaand aan de ministerraad op het ministerie van Algemene Zaken. FOTO ROBIN UTRECHT / ANP

RECONSTRUCTIE **ARBEIDSMIGRANTEN**

‘Uitzendlobby *at work*? Minister Paul had meteen al twijfels over verbod

Een nauwkeurig voorbereid plan dat uitzendbureaus zou verbieden arbeidsmigranten onder het minimumloon te betalen in ruil voor woonruimte, werd plots van tafel geveegd.

Stefan Vermeulen

AMSTERDAM

Een dag na het volledig verdwijnen van NSC bij de Tweede Kamerverkiezingen wachtte lijsttrekker Eddy van Hijum nog een onplezierige verrassing. Het plan dat hij begin dit jaar als minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid lanceerde met de bedoeling om uitbuiting van arbeidsmigranten tegen te gaan, werd door zijn opvolger, demissionair minister Mariëtte Paul (VVD), afgelopen donderdag van tafel geveegd.

Hierdoor mogen werkgevers ook na 1 januari 2026 bij arbeidsmigranten een kwart van hun minimumloon blijven inhouden voor de kosten van huisvesting. Volgens het eerdere voorstel van Van Hijum kan die regeling „een verdienmodel in de hand werken waarbij arbeidsmigranten worden uitgebuit”.

Van Hijum wist niet wat hij las. „Ik viel nog net niet van mijn stoel”, zegt hij per telefoon tegen *NRC* over het intrekken van de plannen door zijn opvolger. „De timing hiervan verbaast mij enorm. We

Ik viel nog net niet van mijn stoel. De timing hiervan verbaast mij enorm

Eddy van Hijum
oud-minister SZW

hebben het in de verkiezingscampagne wekenlang over arbeidsmigratie gehad, en een dag na de verkiezingen ligt deze brief in de bus. Heel merkwaardig.”

Op sociale netwerksite LinkedIn ging de voormalige minister en vice-premier nog een stap verder: „De uitzendlobby @work”, schreef hij in een reactie, waarmee hij suggereerde dat zijn opvolger zich liet beïnvloeden door de uitzendbureaus die arbeidsmigranten in Nederland tewerkstellen én huisvesten.

„De minister heeft uiteraard gesprekken gevoerd met diverse partijen, waaronder met ons”, zegt de woordvoerder van de ABU, de grootste belangenorganisatie in de uitzendbranche, desgevraagd aan de telefoon.

In haar openbare agenda is te zien dat minister Paul op 1 oktober een gesprek voerde met vertegenwoordigers van de ABU. Het ministerie bevestigt dat het wetsvoorstel daarbij aan bod kwam. Op dezelfde dag sprak Paul ook over het onderwerp met SER-voorzitter Kim Putters, vakbonden FNV en CNV en ondersteuningsorganisatie voor arbeidsmigranten FairWork, bevestigt haar ministerie.

Uit een reconstructie van de besluitvorming door *NRC* blijkt dat demissionair

minister Paul al op 23 september – achtien dagen na haar aantreden en ruim een maand voor de verkiezingen – ervan overtuigd was dat het wetsvoorstel van Van Hijum beter van tafel kon. Aanvankelijk stelde zij de besluitvorming uit, waarbij ze het advies van haar ambtenaren negeerde om hierover de Tweede Kamer te informeren. Een dag na de verkiezingen werd per Kamerbrief bekendgemaakt dat het demissionaire rompkabinet van VVD en BBB de plannen helemaal terugdraait.

Verdienmodel

Over de positie van arbeidsmigranten in Nederland bestaan al jaren grote zorgen. Vijf jaar geleden deed een commissie onder leiding van oud-SP-leider Emile Roemer een reeks voorstellen om uitbuiting van arbeidsmigranten tegen te gaan, waaronder eisen voor betere huisvesting. Toch leven nog altijd veel arbeidsmigranten in Nederland in kleine, beschimmelde of onveilige woningen. Afgelopen februari concludeerde minister Van Hijum dat er „misstanden” bestonden bij de regeling die het inhouden van inkomsten voor huisvesting mogelijk maakte. Werkgevers die arbeidsmigranten zelf huisvesting aanbieden – doorgaans uitzendbureaus – mogen hiervoor tot een kwart van het netto minimumloon inhouden.

De arbeidsmigranten worden door deze regeling „tot op zekere hoogte ontzorgd”, schreef het ministerie van SZW in februari. Ze hoeven immers niet op zoek naar woonruimte. Maar de regeling werd volgens SZW door uitzendbureaus „ook als verdienmogelijkheid gebruikt”, door het maximale bedrag op het loon in te houden „terwijl de kwaliteit van de woning dit soms niet rechtvaardigt”. Brancheke-ners schatten dat ongeveer de helft van de circa een miljoen arbeidsmigranten in Nederland woonruimte van de eigen werkgever huurt – harde cijfers zijn er niet.

Het kabinet stelde voor om de regeling vanaf januari 2026 stapsgewijs af te bouwen, zodat het in 2030 helemaal verboden zou zijn om migranten onder het minimumloon te betalen in ruil voor huisvesting. Arbeidsmigranten zouden volgens SZW zo ook minder afhankelijk worden van hun werkgever, omdat ze bij het verlies van hun baan niet direct hun woonruimte kwijt zijn.

De uitzendbranche keerde zich direct tegen de plannen. Die zouden het juist moeilijker maken om slechte leefomstandigheden van arbeidsmigranten te voorkomen, zo vond de sector. „Als je geen loon meer mag inhouden, moet een werknemer zelf huur betalen. Dan wordt het geld dus nog steeds geïnd, maar is op de loonstrook niet meer zichtbaar hoe veel huur er wordt betaald”, zegt adjunct-directeur Cor de Koeijer van brancheorganisatie NBBU.

„Het inhouden van loon beschermt uitzendkrachten juist”, zegt ook topman Raymond Puts van Otto Workforce, het grootste uitzendbureau van arbeidsmigranten in Europa. „Het is transparant en controleerbaar. Wij zijn ook voorstander van het scheiden van wonen en werken. Op deze manier voorkom je dat mensen in malafide handen vallen. Wij zien dat juist als een gewenste uitkomst.”

Tijdens een eerdere verkenning door het ministerie zei ook vakbond CNV dat de regeling juist voordelen heeft: als arbeidsmigranten zelf op zoek moeten naar een huurwoning, zijn ze „overgeleverd aan de (moeilijke) Nederlandse huizenmarkt, inclusief malafide verhuurders”.

NBBU-bestuurder De Koeijer: „Wij willen ook graag dat alle arbeidsmigranten hun eigen huisvesting kunnen vinden. Maar in de huidige woningmarkt is dat gewoon niet haalbaar. Dan is de huidige regeling de beste manier om huisvesting aan te bieden en te handhaven op de kwaliteit daarvan.”

Tijdens een internetconsultatie in juni, waarbij betrokken partijen op het wetsvoorstel van Van Hijum konden reageren, reageerden ook werkgeversorganisaties VNO-NCW, MKB-Nederland en LTO negatief op het kabinetsplan. Ook vakbond

CNV gaf aan te betwijfelen of een verbod op het inhouden van loon de misstanden rond huisvesting van arbeidsmigranten zou oplossen. Grootste vakbond FNV was juist wel een voorstander.

Klaar voor behandeling

Op 18 september was het voorlopige wetsvoorstel klaar. Maar het plan kon op een nieuwe tegenstander rekenen, blijkt uit ambtelijke nota's: VVD'er Mariëtte Paul, die na het vertrek van Van Hijum en NSC uit het kabinet op 5 september was aangetreten als demissionair minister van SZW.

„Nadelen wegen zwaarder dan voordelen. Niet doen!”, schreef Paul op 23 september met de hand op een nota. Ze besloot te wachten met het indienen van het wetsvoorstel bij de ministerraad, waardoor het plan minimaal een halfjaar vertraging zou oplopen. „Het is nodig de Tweede Kamer en sociale partners [...] over de vertraging te informeren”, schreven haar ambtenaren. Dat gebeurde niet. Op de vraag van haar ambtenaren of Paul het wetsvoorstel wel eind oktober in een van de onderraden van de ministerraad wilde bespreken, schreef de minister: „Neel”

Dat de minister er kort na haar aantreden van overtuigd was dat het plan van haar voorganger van tafel moest, had volgens het ministerie niets te maken met lobbywerk. Ze kwam tot dat oordeel na het lezen van de beslisnota van 23 september, die „duidelijk laat zien dat er ook vier grote nadelen aan het afbouwen van de regeling zitten”.

Zo zou een verbod op het inhouden van loon ertoe kunnen leiden dat de overheid minder grip krijgt op de huisvesting van arbeidsmigranten en zouden uitzendbureaus minder woonruimte kunnen aanbieden – met grotere woningnood tot gevolg.

Met belanghebbenden uit de sector had Paul op dat moment nog niet gespro-

ken. Dat gebeurde wel op 1 oktober, „om een zo breed mogelijk geluid te horen over wat er leeft”. Hierna trok Paul volgens haar woordvoerder de conclusie „dat als je arbeidsmigranten echt wilt beschermen je nu deze maatregel niet moet nemen”. Het kostte volgens de woordvoerder tijd om dat in een Kamerbrief te verwerken; die was op 29 oktober (verkiezingsdag) af.

„Werkgevers hebben een verantwoordelijkheid om goed voor hun medewerkers te zorgen en ook huisvesting goed te regelen. Daarom mogen werkgevers alleen van deze regeling gebruik maken als ze aan bepaalde kwaliteitseisen voldoen. Dat toezicht verlies je met het stopzetten van de regeling”, schrijft de woordvoerder in reactie op vragen van *NRC*. Dat vakbond CNV deze mening deelde, woog volgens het ministerie „sterk” mee.

Bij vakbond FNV, waar men juist achter het plan van Van Hijum stond, overheerst boosheid over de actie van minister Paul. „Hier is overduidelijk de uitzendlobby bezig geweest”, zegt Jacqie van Stigt van het hoofdbestuur van FNV. Het inhouden van een kwart van het loon door uitzendbureaus is een “enorm lucratief verdienmodel”, zegt zij. “Het is makkelijk cashen. Er moet huisvesting tegenover staan, maar die is vaak slecht: in het ergste geval slechts een vies matras. Er is geen instantie die de kwaliteit van huisvesting controleert. Het is een wetteloze situatie die zo kan blijven bestaan.”

Wat vindt VVD-minister Paul van de insinuatie van haar voorganger Van Hijum, dat ze haar oren naar de bedrijfslobby zou hebben laten hangen? „Daar zijn we het absoluut niet mee eens en het is ook niet waar”, stelt haar woordvoerder. „De verkenning en beslisnota laten zien dat er duidelijk twee kanten aan de regeling zitten. Als je arbeidsmigranten wilt beschermen moet je deze maatregel nu niet afbouwen.”

Advertentie

BijzondereZaken.nl
Zoek & vind alle zaken die bijzonder zijn!

Relatiebemiddeling

Mag ik je voorstellen aan jouw nieuwe liefde?
Bel: 088-0221900 (alle regio's)
Met persoonlijke bemiddeling de hoogste kans op een vaste relatie..
www.mens-en-relatie.nl

VAN SLOBBE
EXCLUSIEVE
PARTNER SEARCH

VANSLOBBEDATING.NL +31 (0)6 5397 54 26

LATE LIEFDE VOOR 60-70 en 80 jarigen
ALERTE RELATIEBEMIDDELING
0613863420 - www.hellasmeets.nl

Ze bestaat. Echt.
DPSPartnerSearch.nl *distinguished & discreet*

Vind alle aanbieders op één rij!
BijzondereZaken.nl

Israëlische soldaten aan de grens met de Gazastrook. FOTO JACK GUEZ/AFP

Hugo Schiffers
AMSTERDAM

Een groeiende rij geelgeverfde betonblokken splijt de Gazastrook in tweeën. Om de tweehonderd meter zet het Israëlische leger er een neer, elk blok is voorzien van een geel metalen bord dat drieënhalve meter de lucht in steekt. Zo krijgt de eerder denkbeeldige ‘gele lijn’, waarachter de Israëlische troepen zich eerder deze maand teruggetrokken, langzaam een fysieke vorm.

De markeringen staan er voor de bestwil van de Palestijnen, luidt de uitleg van Israël. Er komen hier nog bijna dagelijks mensen om het leven doordat Israëlische militairen het vuur openen op iedereen die de demarcatielijn nadert. En het is lang niet altijd duidelijk waar de Israëlische bezettingszone begint. De gele betonblokken zouden hier een oplossing voor moeten bieden.

Een minder welwillende uitleg is dat de gele blokken het begin zijn van een blijvende Israëlische bezetting van meer dan de helft van de kuststrook. Toen het bestand afgelopen week wankelde en Israël dinsdagnacht Gaza weer op grote schaal bombardeerde, dreigde het ook met het opschuiven van de gele lijn, om een groter gebied van de kuststrook te bezetten.

ZEVEN VRAGEN OVER OPDELING GAZA

Wordt de ‘gele lijn’ in Gaza een nieuwe Berlijnse Muur?

Israël deelt de Gazastrook op in een gebied voor de Palestijnse bevolking en een zone voor het Israëlische leger, waar ook nog Palestijnen wonen. Voorbode van een permanente deling?

Waar komt het idee van de gele lijn vandaan? En wat betekent deze tweedeling voor de toekomst van Gaza?

1 | Waarom is de lijn geel?

De gele lijn komt uit het twintigpuntenplan van de Amerikaanse president Donald Trump, dat een einde moet maken aan de oorlog in Gaza. Bij dat plan zit een kaartje waarop in primaire kleuren de verschillende fasen van de beoogde terugtrekking van het Israëlische leger worden weergegeven.

De gele lijn ligt daarbij tussen een blauwe lijn (de positie van de Israëlische troepen vóór het staakt-het-vuren) en een rode lijn (de volgende grens waarachter het leger zich moet terugtrekken). Uiteindelijk moet het Israëlische leger zich volgens het plan terugtrekken naar een bufferzone langs de grens van de kuststrook.

Naast de terugtrekking van het leger achter de gele lijn, is slechts een aantal andere punten uit Trumps plan uitgevoerd tijdens deze eerste fase. Over de tweede fase wordt nog gesproken. „Mochten onderhandelingen voor de tweede fase van het bestand mislukken, dan kunnen de gele markeringen snel een permanente grens worden”, aldus Yoav Zitun, defensie-verslaggever van de Israëlische krant *Yedioth Ahronoth*. „Daardoor wordt Gaza effectief kleiner en de westelijke Israëlische Negev-woestijn groter.”

2 | Waar zou de lijn precies moeten komen?

Dat is niet helemaal duidelijk. Aanvankelijk bevatte het plan van Trump slechts een grove schets van de locatie van de gele lijn, in plaats van een uitgewerkte kaart op basis van coördinaten. Een week later deelde de Amerikaanse president op zijn sociale netwerk Truth Social een gedetailleerdere kaart, maar daarop loopt de lijn net anders. Het Israëlische leger publiceerde vervolgens op 14 oktober een derde versie, met wéér een iets andere lijn.

Volgens die laatste kaart beheerst Israël nog altijd 53 procent van de Gazastrook. Bovendien blijkt uit onderzoek van de BBC dat de gele betonnen blokken die het Israëlische leger nu plaatst, enkele honderden meters staan van de lijn op de Israëlische kaart. Zo claimt Israël volgens de BBC extra grondgebied.

3 | Aan welke kant van de lijn zit de Gazaanse bevolking?

Bijna alle twee miljoen Gazanen bevinden zich ten westen van de gele lijn, aan de kant van de zee. De afgelopen weken lukte het Hamas om in dat gebied de macht weer over te nemen. Net als voor de oorlog patrouilleren politieagenten en strijders van Hamas door de straten.

4 | Hoe ziet de ‘Israëlische kant’ van de gele lijn er dan uit?

Die is grotendeels verwoest. Toch bevinden zich ook daar nog Palestijnse burgers. Bij aanvang van het bestand telden bezet Rafah en Khan Younis nog zo’n dertigduizend mensen. Het staat hen vrij de gele lijn over te steken naar het gebied dat onder controle van Hamas staat, aldus het Israëlische leger, maar daarna mogen ze niet terugkeren.

Naast Israëlische militairen zijn er verschillende gewapende Palestijnse groepen aan de oostzijde van de lijn. Israël steunt deze groepen met wapens en geld om tegenwicht te bieden aan Hamas. Hieronder vallen onder meer de Volksstrijdkrachten van benedeide Yasser Abu Shabab, met honderden strijders.

5 | Dreigt de gele lijn permanent te worden?

Dat is niet helemaal duidelijk. Zowel de Amerikaanse vicepresident JD Vance als Trumps schoonzoon en Midden-Oostengezagant Jared Kushner suggereerde vorige week tijdens hun bezoek aan Israël dat de wederopbouw van Gaza achter de gele lijn alvast zou kunnen beginnen, in de gebieden onder controle van het Israëlisch leger.

Dat zou Gazanen een aantrekkelijk alternatief bieden voor het bestuur van Hamas, zo is het idee. Amit Segal, een recht-

Opdeling Gazastrook

se Israëlische journalist die dicht bij de regering van premier Benjamin Netanyahu staat, trok in een podcast van *The New York Times* al de vergelijking met Oost- en West-Berlijn in de vorige eeuw. In dit scenario is de gele lijn een soort Berlijnse Muur, met de Gazanen als Oost-Berlijners, die hunkeren naar een leven aan de andere kant van de scheiding.

6 | Wat vinden de Palestijnen zelf van dat idee?

Net als bij voorgaande plannen over de toekomst van Gaza wordt dat niet aan de bevolking gevraagd. Palestijnen en de Arabische landen die meepraten over Gaza vrezen dat de wederopbouw aan slechts één zijde van de lijn leidt tot verankering van de Israëlische bezetting van de helft van de kuststrook. Daarom zijn die Arabische landen kritisch over de suggestie van Kushner en Vance.

„Ik zie wederopbouw in Gaza, of zelfs maar hulpverlening, niet slagen zonder dat de Palestijnen er zelf bij worden betrokken”, zegt Raja Khalidi, directeur van het Palestijnse Instituut voor Economisch Beleidsonderzoek in Ramallah, tegen NRC.

„Het is geen serieus voorstel”, aldus Khalidi, maar het zoveelste proefballonetje. „Net zoals de pier van voormalig Amerikaanse president Joe Biden [waar schepen met humanitaire hulp hadden moeten aanmeren] of de voedselpunten van het GHF.” Rondom die punten kwamen afgelopen maanden, door beschietingen van het Israëlische leger, honderden hulpzoekende Palestijnen om het leven.

Bijkomend probleem is dat de vruchtbare landbouwgronden van Gaza zich veelal bevinden in de door Israël bezette zone. Het is volgens critici niet logisch om daar te gaan bouwen, in plaats van in de oorspronkelijke stedelijke gebieden dichterbij de kust.

7 | Na een tussenperiode onder internationaal bestuur zou Gaza deel moeten uitmaken van een Palestijnse staat. Is dat van de baan?

Als het aan de Amerikanen ligt niet. De VS voeren nog altijd gesprekken met Arabische en islamitische landen om militairen te vinden voor een internationale stabilisatiemacht, die de verdere terugtrekking van het Israëlische leger uit Gaza mogelijk moet maken.

Die gesprekken lopen stroef. Zo toont Turkije zich bereid troepen te sturen, maar daar wil Israël vanwege de slechte relatie met dat land niets van weten. Andere landen vrezen hun troepen een wespennest in te sturen, waarbij Hamas niet wil ontwapenen en Israël door blijft bombarderen.

nrcwebwinkel

Adviesprijs
~~139,00~~
109,-

VIRTUFIT Elektrische stoelfiets

- › Elektrische trapondersteuning me 12 snelheden
- › Stevig en stabiel met 5 trainingsprogramma's
- › Ondersteunt herstel, gezondheid en mobiliteit

Deze VirtuFit elektrische stoelfiets stimuleert de bloedsomloop en helpt stijfheid te voorkomen. Een compacte en gebruiksvriendelijke oplossing voor iedereen die actief wil blijven. Of je nu thuis, op kantoor of tijdens revalidatie traint, deze stoelfiets helpt je op een comfortabele manier te werken aan je gezondheid en mobiliteit. Dankzij het ruimtebesparende formaat en eenvoudige bediening is deze elektrische stoelfiets voor iedereen geschikt, ongeacht je doel of locatie.

Bestel nu nrcwebwinkel.nl/stoelfiets

MELD U AAN
voor de presentatie
over deze reis op donderdag
27 november a.s. via
destintravel.nl/events

Doorkruis West-Canada met de Rocky Mountaineer

— Een once-in-a-lifetime treinreis door de majestueuze Rockies en ongerepte natuur —

Ontdek de schoonheid van West-Canada tijdens een onvergetelijke reis van Calgary naar Vancouver. Van de diepblauwe bergmeren in Banff National Park tot de imposante Athabascagletsjer. Een absoluut hoogtepunt is de 2-daagse treinreis met de legendarische Rocky Mountaineer. Deze panoramatrein doorkruist op spectaculaire wijze het landschap, rijdt door tunnels, over hoge viaducten, langs diepe ravijnen en komt op plaatsen waar geen enkel ander vervoermiddel kan komen. Na deze bijzondere treinreis stapt u over op de ferry naar het elegante Victoria op Vancouver Island. Onderweg heeft u de kans om wildlife te spotten, zoals zeehonden, zeearenden en orka's. Op Vancouver Island maakt u kennis met de hoogtepunten van Victoria en bezoekt u de beroemde Butchart Gardens. U sluit uw reis af in het bruisende Vancouver, waar u onder meer Stanley Park, Gastown en Granville Island verkent.

Bent u er klaar voor om de ongerepte wildernis van de Canadese Rockies te ervaren?

✓ Banff National Park ✓ Icefields Parkway ✓ Vancouver Island ✓ Vancouver ✓ Reis in Nederlandstalig reisgezelschap

Inbegrepen bij uw reissom: Vluchten met KLM • Hotelovernachtingen incl. ontbijt • 2-daagse treinreis met Rocky Mountaineer o.b.v. SilverLeaf Service
• Alle excursies en entreegelden volgens programma • Transfers • Ferry-overtocht Vancouver Island v.v. • Nederlandssprekende tourmanager

11-daagse reis - vertrek 17 september 2026 - v.a. 6.498,- p.p.

De genoemde reissom is excl. 21,25 p.p. (boekingskosten, calamiteitenfonds en SGR-bijdrage) o.b.v. 2 personen.

Vraag uw gratis brochure aan via destintravel.nl/nrc of neem telefonisch contact met ons op via 088 13 07 320

luxury travel since 1968

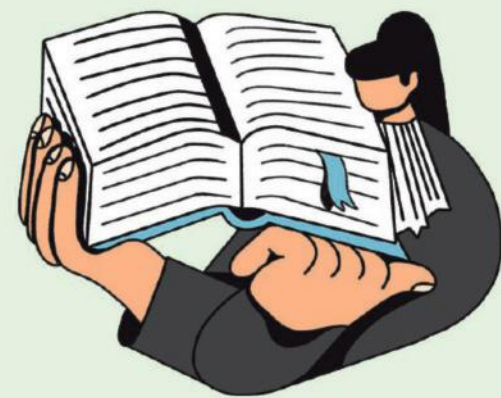

8.9 ★★★★★ 1.417 reviews

De dakloze Danny voelde zich in de ambulance gelokt. Dus begon hij om zich heen te slaan

De verdachte voelde zich „gegijzeld” toen hij door een ambulance werd meegenomen. Er ontstond een schermutseling. Nu staat hij voor de rechter met een verdenking van het mishandelen van twee ambtenaren.

Door **Sjeda Isik**

De zaak

De zaal van de politierechter in Den Haag lijkt te klein voor de explosieve verdachte, de 35-jarige Danny. Hij komt rechtstreeks uit de gevangenis, waar hij al ruim drie maanden in voorarrest zit. Twee agenten leiden hem binnen en nemen plaats aan weerszijden achter hem, zoals gebruikelijk bij gedetineerde verdachten. Minder gebruikelijk is dat de agenten abrupt opstaan wanneer Danny uit zijn stoel veert om zijn verhaal kracht bij te zetten en met uitgestrekte armen een stap richting de rechter doet.

Danny wordt verdacht van het mishandelen van twee ambtenaren: een ambulancemedewerker en een hulpofficier van justitie, een politieambtenaar met bijzondere bevoegdheden. Ook wordt hij verdacht van het roepen van „kankerwout” en „kankerflikker” naar een politieagent op straat, en tweemaal van het stelen van een blikje bier uit een supermarkt in Delft.

De winkeldiefstallen heeft Danny al eerder bekend; daar hoeft de rechtbank vandaag niet op in te gaan. Het incident met de ambulance zit Danny nog altijd hoog. Die avond in mei hadden medewerkers van een supermarkt in Delft rond 19.30 uur de hulpdiensten gebeld en melding gemaakt van een verward persoon die zichzelf of anderen pijn zou kunnen doen. Danny stond zonder shirt voor de deur tegen een lantaarnpaal te schoppen. De ambulancebroeder kwam met zijn collega aan en verklaarde dat de verdachte meewerkte, tot ze de crisisdienst wilden inschakelen.

„Ik zie deze mensen als helden. Maar...”, zegt Danny, terwijl hij zijn

armen spreidt: „Ik ben twee meter lang. Als ik uit paniek mezelf los wil wurmen omdat ik word vastgebonden...”

Dan kan het gebeuren dat hij een van de ambulancemedewerkers raakt. In de ambulance voelde Danny zich „gegijzeld” en belde 112. Een van de ambulancebroeders pakte zijn telefoon af, waarop een schermutseling ontstond. Danny sloeg wild om zich heen en schopte de andere hulpverlener tegen zijn hoofd en daarna tegen zijn nek. Het slachtoffer hield daar klachten aan over, waarvoor hij de fysiotherapeut bezoekt.

„Ik ben onder valse voorwendselen in de ambulance gelokt”, zegt Danny. „Ik liep al een tijdje met een gebroken hand en dacht dat ze me zouden helpen. Maar vervolgens wilden ze me vastbinden.” Ten tijde van het incident leefde Danny dakloos en zonder papieren op straat. Hij werd meegenomen naar het ziekenhuis en behandeld voor zijn hand. Na een nachtje mocht hij vertrekken. Kort daarna kwam hij vast te zitten vanwege een eerdere veroordeling.

Toen de hulpofficier van justitie Danny in juli wakker maakte in de cel, kreeg die een vuist tegen zijn elleboog van de verdachte. Volgens de

hulpofficier stond Danny tierend op en haalde uit naar de ambtenaar, waarna de hulpofficier terugsloeg.

Danny ziet dat anders. „Ik lig te slapen, meneer komt aan mij trekken, snap je? Ik word wakker, doe mijn ogen open en voel een klap tegen mijn hoofd.”

Danny staat op van zijn stoel om zijn verhaal te illustreren. „Ik vroeg: waarom sla je mij? Stond op uit mijn bed. Weet niet wat er is gebeurd. Ik ben de weg kwijt. M'n wereld draait op z'n kop.” De rechter deinst achteruit en gebiedt Danny met verheven stem: „Meneer, gaat u zitten.”

Wanneer de rechter hem de verklaring van de hulpofficier voorlegt, praat Danny door haar heen. Hij noemt het „pure nonsens”, leunt achterover en richt zich tot de hulpofficier. Hij roept dat hij hoopt dat die 's nachts kan slapen, dat Jezus zijn God is en alles ziet en weet.

„U moet naar mij luisteren”, beveelt de rechter. „Ik ben nu aan het praten. Ik heb ook naar u geluisterd.” Danny bedaart. Hij zegt bereid te zijn hulp van de reclassering aan te nemen. Hij wil weg uit Delft. Daar is hij bekend bij de politie, die volgens zijn advocaat zelfs een briefing over hem heeft gehad, met als doel hem in de gaten te houden. Danny maakt daarbij een verrekijkergebaar.

Omdat Danny dakloos is, eerder is veroordeeld voor mishandeling en diefstal, en de reclassering aangeeft dat de kans groot is dat hij opnieuw strafbare feiten pleegt, eist de officier vijf maanden gevangenisstraf. Met aftrek van de dagen die hij al vast zat. Ook moet hij een schadevergoeding aan de ambulancemedewerker en hulpofficier betalen.

Het oordeel

De rechtbank verklaart Danny schuldig aan alle vier de feiten. Het slaan en schoppen in de ambulance was niet opzettelijk gericht op de hulpverlener, maar is wel 'voorwaardelijke opzet': in de beperkte ruimte handelen op een manier die iemand kan raken brengt risico op letsel mee.

Voor de mishandeling van de hulpofficier is ook voldoende bewijs. Een beveiliging zag het gebeuren en camera's legden het vast. De beledigingen, „kankerwout” en „kankerflikker”, waren bewust en gericht op de politieagent. Andere agenten en omstanders zagen het gebeuren.

Danny krijgt 150 dagen celstraf, waarvan 55 dagen voorwaardelijk. Die hoeft hij alleen uit te zitten als hij opnieuw de mist in gaat. De 94 dagen die hij al in voorarrest zat, worden van de straf afgetrokken. Hij mag van de rechter dezelfde dag nog vrijkomen.

Hij moet zich aan afspraken met de reclassering houden, hulp accepteren, zijn schulden en middelengebruik aanpakken, en als het nodig is in een kliniek verblijven.

Danny moet de slachtoffers ook een vergoeding betalen: de ambulancemedewerker 1.000 euro, de hulpofficier 325 euro.

Omdat hij een groot risico loopt opnieuw iemand of zichzelf pijn te doen, gelden de extra voorwaarden onmiddellijk.

In deze rubriek beschrijven verslaggevers elke week een rechtszaak.

Mbo-studenten van de Zadkine Veiligheidsacademie in Rotterdam volgen het **lesonderdeel Eerste hulp** tijdens een militaire training.

REPORTAGE MILITARISERING

Op zoek naar extra reservisten marcheert defensie het onderwijs in

Defensie heeft veel personeel nodig en hoopt dat onder meer via het onderwijs te werven. Maandag begint een trainingsprogramma dat studiepunten oplevert. Studentenbonden en docenten reageren bezorgd. „Wij zien een risico dat de universiteit haar onafhankelijke positie verliest.”

Door **Kees Versteegh** en **Claudia Kammer** Fotografie **Hedayatullah Amid**

ROTTERDAM

Eén-twee-drie-vier. En één-twee-drie-vier”. Nog voor je ze ziet, hoor je ze: een groep van zo’n 25 jonge mannen die in leger-groene uniformen komt aanmarcheren. Helemaal gelijk op gaat het niet, ondanks het gebrul van de sergeant die mee marcheert. Onder de jongemannen wordt zachtjes gelachen en gesmoesd, zeker als ze bekenden passeren die op bankjes buiten zitten met hun mobiel.

Even verderop ligt een soldaat op de grond, althans zo lijkt het. Zijn rechterbeen vertoont een gapende, bloederige wond. Zijn broek is gescheurd en door-drenkt met nepbloed uit een fles die naast hem staat. Voorzichtig brengt een jongen met stekeltjehaar een toumiquet aan om de bloeding te stoppen. „Wat is uw naam?”, vraagt de student die in het rollenspel als hospik functioneert aan de ‘gewonde’. „Bent u beschoten? Kunt u voorzichtig op uw zij gaan liggen?” Zacht kreunend speelt het slachtoffer het spel mee.

Duizenden studenten in het mbo, zoals hier bij ROC Zadkine in Rotterdam, bereiden zich voor op een baan bij de krijgsmacht, fulltime of als reservist. De studenten volgen de tweejarige VeVa-opleiding (Veiligheid en Vakmanschap). Ongeveer 40 procent van het huidige defensie-personeel komt van zo’n opleiding. „We zijn een belangrijke kweekvijver voor defensie”, zegt Pascal Scholtius, directeur veiligheidsacademie en sport, en „die wordt de komende jaren alleen nog maar belangrijker”.

Begin oktober was demissionair staatssecretaris van Defensie Gijs Tuinman (BBB) op Zadkine. Studenten vormden een erehaag om hem heen als blijk van respect. De bewindsman liet zich informeren over de VeVa-opleiding en besprak met de schoolleiding de verdere ontwikkeling van de samenwerking.

Vanaf maandag is er namelijk een nieuwe loot aan de stam: de Nationale Weerbaarheidstraining (NWT), een militaire basistraining van tien weken in veel van de vaardigheden die de VeVa-studenten ook leren. Zadkine en 17 andere mbo-scholen hebben met Defensie afgesproken dat ze die training aan al hun studenten gaan aanbieden als keuzemogelijk-

heid. Daarnaast doen tien hogescholen en één universiteit mee.

De NWT moet de krijgsmacht aan zo’n twaalfduizend extra reservisten helpen, een groei van achtduizend nu naar twintigduizend in 2030. Reservisten zijn mannen en vrouwen die ooit een basistraining bij defensie hebben gevolgd (bivak, ehbo, leiderschap, fitness, ict, schietvaardigheid) en daarna zijn gaan werken. Naast hun werk blijven ze een paar dagen per week of per maand (afhankelijk van de functie) actief als militair. De NWT staat open voor iedereen van 18 tot en met 54 jaar; ook werknemers uit het bedrijfsleven kunnen meedoen. Er gaan een conditietest (2200 meter hardlopen in 12 minuten; 24 minuten lopen met een rugzak van 25 kilo) en intakegesprek aan vooraf.

Voor de werving heeft defensie vooral de hoop gevestigd op het onderwijs, en daarbinnen op het mbo, dat al decennialang met defensie samenwerkt. Erik Noordam, binnen defensie projectleider NWT, verheugt zich op de nieuwe fase in de samenwerking. „Dit soort trainingsprogramma’s sluit goed aan op de leefwereld van jongeren. Die willen zich tegenwoordig niet jarenlang aan defensie binden, maar vinden zo’n basistraining van tien weken wel heel spannend en waardevol. Jongeren volgen al onderwijs en dan is de NWT een logisch vervolg.”

Extra reservisten

Zadkine gaat de NWT in de zomer van 2026, bij het begin van het nieuwe onderwijsseizoen, aanbieden. Sommige andere ROC’s, zoals Yonder in Tilburg, beginnen al eerder. Tien studenten die de richting Sport en Bewegen aan de Brabantse school volgen, hebben zich voor de novembertraining aangemeld, zegt Paul van Gestel, adjunct-directeur defensie en veiligheid bij Yonder. „Dat ging vanzelf. Ik ben nu al bezig met de volgende lichting in april.” Hij vindt het aanbieden van de NWT een „slimme aanpak” van defensie. „Onze studenten krijgen er een aantrekkelijke keuzemogelijkheid bij en defensie kan meer reservisten verwelkomen.”

De mbo’ers kunnen de NWT verzilveren als ‘keuzedeel’ dat meetelt voor het behalen van hun diploma. Tijdens de training, nu nog in Amsterdam, straks mogelijk ook in Assen, krijgen ze een salaris van maximaal 2.200 euro bruto per maand. Bij succesvolle afronding zijn ze automatisch reservist – tenzij ze aangeven dat ze dat niet willen. Het is ook mogelijk om door te stromen naar de opleiding voor fulltime militair.

Defensie steekt veel geld in het programma. Per deelnemer zijn de kosten ongeveer 30.000 euro, aldus een woordvoerder van het ministerie. Daarvan worden salaris en instructeurs, maar ook uniformen, trainingsmateriaal en zorg betaald.

Het ministerie bereidde het NWT-programma degelijk en zorgvuldig voor, aldus mbo-bestuurder Van Gestel. „Tijdens voorlichtingsavonden was er ook aandacht voor ouders, en terecht. Vaders en moeders vinden het nogal eens spannend als hun zoon of dochter op bivak gaat.” Voor de school zelf past de NWT naadloos binnen de twee hoofddoelstellingen van het mbo, aldus Van Gestel: „Onze studenten voorbereiden op een beroep én op hun rol als weerbaar burger in de samenleving. De laatste jaren zijn studenten zich, merk ik, steeds bewuster geworden van die laatste rol.”

De grimmige realiteit van het slagveld – zoals nu in Oekraïne – speelt bij deze ‘bewustwording’ veel minder een rol. Wie mbo’ers zoals op het Zadkine vraagt waarom ze zich bijvoorbeeld voor de VeVa-opleiding hebben aangemeld, krijgt antwoorden als „je eigen grenzen verkennen” en een „spannend avontuur beleven”. Daarnaast zijn ouders met een loopbaan bij defensie een inspirerend voorbeeld.

Waar er binnen het mbo vooral enthousiasme is over de Nationale Weerbaarheidstraining, zijn de reacties binnen

Studenten van **Zadkine Veiligheidsacademie** trainen op de campus in Rotterdam Hoogvliet.

Koninklijke aandacht voor onderwijs bij defensie

Prominente leden van het koningshuis bezoeken geregeld onderwijsprojecten van defensie, of doen er zelf aan mee. Dinsdag nog was **koninkin Máxima** bij het opleidings- en trainingscentrum van de Koninklijke Marechaussee in Harderwijk. Daar sprak ze deelnemers aan het ‘dienjaar’ die daar op bivak waren. Het dienjaar is een vrijwillig traject van defensie waarin jongeren zich bekwamen in militaire basisvaardigheden als schieten, kaartlezen en een hindernisbaan nemen.

Sinds september is **kroonprinses Amalia** onder de wapenen als werkstudent bij Defensy College in Amsterdam. Deze instelling van defensie geeft studenten de gelegenheid om naast hun studie bij-

voorbeeld een dag per week militaire basisvaardigheden te trainen. Overigens kon Amalia niet meteen van start omdat ze van haar paard was gevallen en daarbij een arm had gebroken.

Koning Willem-Alexander volgde zijn militaire opleiding bij de Koninklijke Marine in Den Helder en bezoekt geregeld militaire faciliteiten. In april trok hij nog aandacht met zijn uitspraak dat Nederland zich „tot de tanden toe moet bewapenen” om veilig te blijven. Vorig jaar deed de vorst een dag mee aan een masterclass bij Mindbase, een kenniscentrum van defensie in Rotterdam dat zich bezighoudt met de ontwikkeling van kunstmatige intelligentie (AI).

het hoger onderwijs gemengder. Ook hier zijn studenten en docenten die de nieuwe samenwerking met defensie verwelkomen als waardevolle of noodzakelijke bijdrage aan een weerbaarder samenleving. Naarmate de NWT bekender wordt, komen er daarnaast ook meer kritische stemmen.

De collegezaal binnengestapt

„De krijgsmacht is de collegezaal binnengestapt”, schreef socioloog Suzanne Klein Schaarsberg onlangs in *de Volkskrant*. „Wat op de website van Defensie klinkt als een onschuldige kans voor persoonlijke groei, leidt er in praktijk toe dat kennisinstellingen en de krijgsmacht steeds verder verstrengeld raken.” Michiel Bot, universitair hoofddocent aan de rechtenfaculteit van Tilburg University, zei tegen de regionale omroep RTV Utrecht: „Wat mij betreft leidt dit tot een vervaging van het cruciale onderscheid tussen universiteit en leger.”

Jorn Cuperus (21) is derdejaars student integrale veiligheidskunde aan hogeschool NHL Stenden in Leeuwarden. In september begon hij met de militaire minor digitale weerbaarheid. Na tien weken colleges op de hogeschool over dit onder-

werp, begint hij nu aan de NWT. Maandag 3 november moet hij zich melden op de kazerne in Amsterdam. „Mijn moeder raakte meteen in paniek”, vertelt hij. „Die dacht dat ik binnen tien weken aan het front in Oekraïne zou staan. Ook mijn vriendin vindt het toch wel een beetje spannend.”

Cuperus stelde hen gerust: als er oorlog uitbreekt zijn eerst de beroepsmilitairen aan de beurt. „Maar bij de voorlichting van defensie werd wel eerlijk gezegd: op een gegeven moment raken de beroepsmilitairen op, dan komen de reservisten aan bod.” Dat bracht hem niet aan het twijfelen. „Het mooie aan reservist zijn is dat je iets kan betekenen voor je land. Dat spreekt mij aan. Ik wil graag iets doen om de maatschappij veilig te houden. Vandaar dat ik de opleiding veiligheidskunde doe.”

De NWT wordt binnen hogescholen aangeboden als vrijwillig keuzeonderdeel van een minor, een groot bijvak. Voor het NWT-deel vallen vijftien punten te behalen, een kwart van het totaal in een studiejaar. De studenten volgen een militaire training, maar moeten op de kazerne ook online lesmodules volgen, opdrachten maken en reflectieverslagen schrijven. De hogeschool begeleidt op afstand en oordeelt na afloop het online portfolio.

NHL Stenden keek welke minors het beste aansloten bij de NWT en kwam op vijf uit: crisisbeheersing, digitale weerbaarheid, *intelligence and counterintelligence*, *European safety and security*, en ethisch hacken.

Stageplaatsen

De hogeschool in Leeuwarden was de eerste hogeschool die ‘ja’ zei. De nauwere samenwerking met defensie kwam als groepen, vertelt Vera van der Zee, teamleider integrale veiligheidskunde. „Als we vacatures voor stageplaatsen bij defensie hadden, waren die altijd heel snel weg. De vraag was groter dan het aanbod.” De NWT is een mooi alternatief, vindt Van der Zee. Er hebben zich zo’n honderd studenten gemeld om dit studiejaar mee te doen.

Er was nog een reden waarom NHL Stenden direct enthousiast reageerde. De hogeschool is betrokken bij de oprichting van een ‘veiligheidscampus’ in de Johan Willem Frisokazerne in Assen. Drie onderwijsinstellingen (NHL Stenden, de Rijksuniversiteit Groningen en DCTerra) krijgen daar leslokalen en ruimte om onderzoek te doen. „De militaire trainingen die studenten volgen voor de militaire minor zullen op den duur ook in Assen gegeven worden”, vertelt Van der Zee. „Dan hoeven onze studenten daarvoor niet meer naar Amsterdam.”

Ook de Rijksuniversiteit Groningen

verwelkomde de NWT, vooralsnog als enige universiteit. Sipke de Hoop, hoofd-docent eigentijdse geschiedenis, werd in april aangesteld als kwartiermaker van de veiligheidscampus in Assen. Hij regelde dat de NWT als keuzemogelijkheid werd opgenomen binnen de ‘*career minor*’ aan de faculteit letteren. Met die minor kunnen studenten zich voorbereiden op de arbeidsmarkt.

Volgens De Hoop brengt samenwerking van de universiteit met defensie kansen mee voor beide partijen. „Ieder-een denkt nu: bij defensie is heel veel geld te halen, daar kunnen we mooie dingen mee doen. Maar je moet ook wel wat terugdoen. Wij moeten als kennisinstelling onze verantwoordelijkheid nemen om bij te dragen aan de uitdagingen waar we in Europa, ook in Nederland, voor staan op het gebied van weerbaarheid. Aan de veiligheidscampus in Assen kunnen wij bijdragen met onderzoek.”

De animo onder Groningse studenten om mee te doen is nog niet heel groot: van de circa 25 studenten die de specialisatie vrede en veiligheid doen van de career minor, hebben zich zes mensen aangemeld. „Dat komt ook doordat we vrij laat zijn benaderd met de vraag of we wilden meedoen”, zegt De Hoop. „Met stoom en kokend water is het alsnog gelukt.”

Er speelde ook nog iets anders mee: de faculteit letteren was beducht voor protest binnen de universitaire gemeenschap. Waar in de hal van bijvoorbeeld het Rotterdamse Zadkine manshoge borden staan die een mooie toekomst bij defensie beloven, gaf de Rijksuniversiteit Groningen juist weinig rechtvaardigheid aan de NWT. De Hoop: „Defensie stond in de startblokken om er bij ons een grote campagne voor te beginnen, maar mijn faculteit wilde dat toch liever niet.”

Samenwerking met defensie kan bij sommigen op de universiteit gevoelig liggen, weet De Hoop. Zelf vindt hij dat de NWT „past binnen de leerdoelen en voldoet aan de academische criteria”. „De studenten die meedoen worden niet tien weken alleen maar in het veld opgeleid, ze moeten ook online modules doen over leiderschap en samenwerken. Die theoretische kennis wordt door ons getoetst.”

Onrust

De Groninger Studentenbond (GSB) volgt de toenadering tussen de universiteit en Defensie met argusogen. „Wij zien een risico dat de universiteit haar onafhankelijke positie verliest”, zegt bestuurslid Marcus Steenbergen. „De overheid heeft hard bevestigd op het hoger onderwijs en wij maken ons zorgen over de manier waarop dat geld nu alsnog naar de universiteit komt.” De GSB vreest dat de universiteit

NWT-studenten in uniform tijdens de training.

geen andere uitweg ziet dan met defensie samen te werken, omdat daar nu veel extra geld naartoe gaat. De komst van de militaire minor bij de letterenfaculteit vindt de GSB „niet per se een positieve ontwikkeling”, zegt Steenbergen. „Het raakt nauwelijks aan academische vaardigheden en wetenschap. Het mag niet zo zijn dat studenten denken: ik ga lekker een beetje survivals en dan haal ik makkelijk mijn studiepunten.”

Ook in Amsterdam maken studentenbonden zich zorgen. Jelle Gnoth, voorzitter van de SRVU aan de Vrije Universiteit, weet dat er op de universiteit gesprekken zijn gevoerd met Defensie over samenwerking. „Het laatste wat ik heb gehoord is dat het plan nu toch volledig van de baan zou zijn, omdat de universiteit bang is voor onrust onder studenten en docenten.”

Op de Hogeschool van Amsterdam zijn dit studiejaar drie militaire minors begonnen. Jasper Fico van de plaatselijke studentenvakbond ASVA reageert bezorgd. „Er is al langer een trend dat het onderwijs ondergeschikt wordt gemaakt aan economisch-strategische belangen van Nederland en Europa”, zegt hij. Hij verwijst naar het in oktober 2024 uitgekomen rapport *Kennisoffensief voor Defensie* van de Adviesraad voor wetenschap, technologie en innovatie. „Daarin staat dat het onderwijs meer een ondersteunende rol moet gaan spelen voor defensie.”

Dat het onderwijs zich niet verweert tegen deze druk, komt volgens Fico doordat veel onderwijsbestuurders het aangaan van strategische partnerschappen, zoals met defensie, zelf ook een goed idee vinden. Daarnaast zijn colleges van be-

stuur door de bezuinigingen waarmee zij te maken hebben sneller bereid om samen te werken, constateert hij. Op de HvA moet net als op andere hogescholen en universiteiten de komende jaren tientallen miljoenen worden bezuinigd. Volgens Fico wordt er ‘gescout’ welke vakgebieden geschikt zijn voor samenwerking met Defensie.

Push-ups

Op het schoolplein van Zadkine is het intussen tijd voor een warming-up. Terwijl studenten van de kappersschool en andere mbo-opleidingen toekijken, staat hun militair instructeur midden op het plein klaar om zijn studenten toe te brullen. Zo’n twintig jongens in bruine T-shirts met achterop in goudkleurige letters NOAD (Nooit Ophouden, Altijd Door-gaan), staan in een wijde cirkel om de instructeur heen.

„Als ik één roep, doe je vijftien model-push-ups, ja?”, brult de sergeant. „Eén! Eén! Eén!”

Beurtelings moeten ‘zijn jongens’ push-ups doen en op hun soldatenkistjes rondjes rennen, die nog nat zijn van het slootwater waar ze in sprongen voor hun vorige oefening. Bij het vijfde rondje begint het tempo af te nemen. De twintig jongenskoppen gaan meer schudden, worden roder en zweteriger. Het brullen van de sergeant wordt intenser. „Bij getal twee doe je vijftien sit-ups, begrepen? Twee! Twee! Twee!”

De militair mag dit werk dan al geruime tijd doen, hij geniet er nog steeds van. „Logisch toch?” zegt de marinier tussen het brullen door. „Wat is er nou leuker dan zulke jongens voorbereiden op een mooie toekomst bij onze krijgsmacht?”

Advertentie

nrcwebwinkel

Adviesprijs 56,95
44,95

DE RADIATOR VENTILATOR

SPEEDCOMFORT

Verwarm je ruimte
2x zo snel en bespaar
tot 22% energie

- › Fluisterstil
- › Geen gereedschap nodig
- › 10 jaar garantie
- › Verbruik: slechts 32 cent stroom per jaar

De SpeedComfort radiatorventilator plaats je in een handomdraai. Je voelt direct meer en sneller warmtecomfort. Dat betekent dat de thermostaat lager kan en je dus tot wel 22% energie bespaart.

Bestel nu » nrcwebwinkel.nl/speedcomfort

MAANDAG 3 NOVEMBER 2025

nrc

nrcwebwinkel

Weekdeals

GELDIG T/M 9 NOVEMBER 2025

Bekijk
alles

LEONARDO

Stijlvolle servies-
en glazenets

- › 12-delige serviesset van beige of taupe aardewerk
- › 12-delige glazenet met champagne-, rode- en witte wijnglazen
- › 6-delige theeglazenet van gehard glas

ADVIESPRIJS
~~103,40~~
59,95

ADVIESPRIJS
~~71,40~~
39,95

ADVIESPRIJS
~~53,70~~
21,95

BEKIJK ALLE SETS VAN LEONARDO ONLINE

Tot
67%
korting

TEN CATE

Dekbedovertrek

Tot
56%
korting

ADVIESPRIJS VANAF
~~39,95~~
19,95

GEMAAKT VAN PERCALINE KATOEN

- › Heerlijk zacht, ademend en goed vochtregulerend
- › Verkrijgbaar in vele kleuren en dessins
- › Bekijk meer bedtextiel van Ten Cate online

ASSUILI

Lange damesjas

50%
korting

ADVIESPRIJS
~~359,00~~
179,95

MET EEN STIJLVOLLE KRAAG EN CEINTUUR

- › Gemaakt van een combinatie van polyester en linnen
- › Handige steekzakken en rugspit
- › Bekijk meer dameskleding van Assuili online

COSY & TRENDY

Gietijzeren pan

Tot
33%
korting

ADVIESPRIJS VANAF
~~29,95~~
19,95

GEMAAKT VAN KLEURIG GIETIJZER

- › Met een witte geëmailleerde binnenkant
- › Gietijzer geleidt de warmte gelijkmatig
- › Keuze uit o.a. braadpannen, grillpannen en fondueset

SANGEAN

Muzieksysteem

39%
korting

ADVIESPRIJS
~~649,00~~
399,00

MET DAB+, FM EN INTERNETRADIO

- › Bluetooth 5.0, Spotify streaming, CD en USB
- › Met wekkerfunctie en afstandsbediening
- › Akoestisch afgestemde houten behuizing

FLINQ

Led verlichting

70%
korting

ADVIESPRIJS
~~99,99~~
29,99

GESCHIKT VOOR BINNEN EN BUITEN

- › 3 lichtstanden, dimfunctie en geheugenstand
- › Draadloos te gebruiken; oplaadbaar via USB-C
- › Bekijk meer ledlampen van Flinq online

CAPPUCCINO

Herentrui

58%
korting

ADVIESPRIJS
~~79,95~~
33,95

MET VASTE KRAAG

- › Pullover trui met V-hals in diverse kleuren
- › Gemaakt van katoen en acryl
- › Bekijk meer kleding van Cappuccino online

Bestel nu » nrcwebwinkel.nl/weekdeals

De Oekraïense bemanning van een houwtiser vuurt vanuit een gecamoufleerde positie op de Russische vijand in de frontstad Kostiantynivka. FOTO KOSTIANTYN LIBEROV LIBROS /GETTY IMAGES

INTERVIEW OLIVIER SCHMITT POLITICOLOOG

‘Europeanen moeten zorgen dat Oekraïne het gevecht levert’

Oorlogsexpert Olivier Schmitt is blij verrast over de Europese militaire inzet. „Dit is echt een ander Europa dan voor de Russische inval in Oekraïne.“ Maar voor stevige defensie én behoud van de verzorgingsstaat zijn ingrijpende hervormingen nodig, zegt hij.

Caroline de Gruyter
PARIJS

Ik ben van nature pessimistisch,” zegt Olivier Schmitt, hoogleraar aan het Royal Danish Defence College en reserve-officier van de Franse luchtmacht. „Ik kan een enorme Cassandra zijn (toekomstvoorspeller in de Griekse mythologie wier waarschuwingen werden genegeerd). Maar nu moet ik toegeven dat ik verrast ben hoe voortvarend de Europese Unie sinds 2022 handelt op het gebied van veiligheid en defensie. Dit is echt een ander Europa dan we voor de Russische invasie in Oekraïne hadden.”

Schmitt woont al jaren in Denemarken, maar geeft soms les aan de Sciences Po-universiteit in Parijs. In een café tegenover de campus in Saint-Germain roert hij in zijn thee. Europeanen, zegt hij, hadden veel eerder aan hun veiligheid moeten gaan werken. Nationaal, Europees en binnen de NAVO. Maar ze waren verblind door het ‘vredesdividend’ na de val van de Muur in 1989. Weinigen geloofden dat Rusland na de annexatie van de Krim en de militaire interventie in de Donbas in 2014 verder zou gaan en heel Oekraïne zou proberen te veroveren. Laat staan dat Rusland een hybride oorlog tegen Europa zou beginnen of claims zou leggen op Europese landen die ooit tot het Warschapact hadden gehoord - nu EU- en NAVO-landen.

„Bij veel Europese regeringen viel het kwartje pas toen Donald Trump opnieuw president werd, omdat Trump behoorlijk vijandig is tegen de EU. Voor januari 2025 waren ze niet zo bang voor de Russische president Poetin. De Amerikanen zouden Europa wel beschermen, dachten ze, en Poetin zou het niet wagen een Europees land aan te vallen. Nu Trump er zit, zijn veel Europeanen wel bang voor Poetin. Misschien valt hij een Europees land aan, en doet Trump niets, zodat Europa er alleen voor staat. Daarom werken Europese landen keihard aan de wederopbouw van hun defensie, op een schaal die niemand voor 2022 voor mogelijk had gehouden.”

Is dat de reden dat de NAVO nog bestaat?

„Ik denk dat Trump in zijn eerste termijn dicht bij het punt kwam om te stoppen met de NAVO. Hij vond Europeanen profiteurs. Ze hadden de VS sinds 1949 uitgemolken, vond hij. Op de NAVO-top in 2018 liep het bijna van de rails. Generaal Mattis, de minister van Defensie, kalmeerde hem en praatte dat uit zijn hoofd. Dat Europeanen nu zoveel in defensie investeren, zorgt ervoor dat Trump is gebleven. Wat hij precies wil met de NAVO, weet ik niet. Ik denk dat hij het zelf amper weet. Zolang de NAVO een ‘win’ is, gaat hij ermee door. Dat elk NAVO-land 5 procent in defensie moet steken, wordt zo een doel op zich. Goed voor de Bühne. Wat er echt gebeurt, kan hem minder schelen.”

Misschien zijn de VS toch eerder gedesinteresseerd dan vijandig tegenover Europa en Europese defensie

Welke scenario's ziet u voor de NAVO? „Hoe het verdergaat, hangt af van twee cruciale factoren: de vijandigheid van de VS, en de mate waarin Europeanen samenwerken. Dat levert vier scenario's op. In het eerste scenario werken de Europeanen intensief samen aan strategische autonomie en zetten ze voortvarend een Europese defensie op. De VS zijn zeer vijandig tegen Europa, en steunen het niet. Dit is voor Europa een zeer kostbare optie: alles moet van Europese landen komen. Dit scenario lijkt mij niet erg realistisch op het moment. In het tweede scenario is Europa gefragmenteerd en zijn de VS zeer vijandig.”

Het slechtste van twee werelden.

„Ja. Dat overleeft de NAVO niet. Althans, niet in één stuk. Wat je dan kunt zien, is dat sommige Europese landen close zijn met de VS en bilateraal defensiedeals sluiten. Of dat er een mini-NAVO overblijft: de VS met noordelijke en Baltische landen, bijvoorbeeld. Ook dit scenario is weinig aannemelijk. In scenario nummer drie zijn de VS niet erg vijandig tegen Europa, alleen gedesinteresseerd. Europeanen nemen het voortouw en nemen initiatieven, samen. De VS steunen die min of meer. Dat is het beste van de vier scenario's. In scenario nummer vier is de VS ook nogal gedesinteresseerd, maar werken de Europeanen beroerd samen. Ze ruziën, er komt weinig van de grond. Zo wordt de NAVO een lege huls. Ze houden de alliantie misschien voor de vorm, maar het is meer een kabuki-

theater vol rituelen. Een slecht scenario voor Europa.”

Op welk scenario gokt u?

„Moelijk te zeggen. Alles beweegt steeds. Toch ben ik voorzichtig optimistisch. Misschien zijn de VS toch eerder gedesinteresseerd dan vijandig tegenover Europa en Europese defensie. Ik

sluit niet uit dat ze er zelfs langzaam enige interesse voor krijgen. Vergeet niet: Trump heeft India en Rusland in de armen van China gejaagd. Op handelsgebied heeft hij eigenlijk alleen met de EU een ‘fantastic deal’. Met veel landen heeft Trump conflicten, terwijl hij juist een groot kamp wil optrekken om China te isoleren. Het wordt wat leeg in zijn kamp. Wie weet maakt hem dat iets toeschietelijker voor Europa. Ik denk dat hij vreest dat China Europa een voordelige handelsdeal aanbiedt, en dat Europa dan ook afdrijft. Het zou dus best eens scenario drie of vier kunnen worden.”

Waarnee alles afhangt van de mate waarin Europeanen met elkaar samenwerken?

„Precies. Als ze goed samenwerken, kan de NAVO hier redelijk doorheen komen, en houden Europese landen de structuren en knowhow van de NAVO tot hun beschikking: officieren, planning, afschrikking. Werken de Europeanen slecht samen, dan worden ze totaal afhankelijk van de VS. Als trekpoppen. Dan wordt de NAVO een soort Warschapact: een dominant centrum met zwak-

ke satellieten die niets te zeggen hebben.”

Is het aan Europa om dat scenario te vermijden?

„Correct.”

Wat moet Europa doen om te zorgen dat Trump gedesinteresseerd blijft en niet vijandig wordt?

„Aardig doen zonder onderworpen te zijn. Beelden uit Sharm el-Sheikh, laatst, met Europese leiders die mak achter Trump stonden, waren vreselijk. [NAVO-secretaris-generaal] Mark Rutte met zijn ‘daddy’ was ook pijnlijk. President Macron doet het beter. Die is beleefd tegen Trump maar likt zijn hielen niet. Het is koorddans.”

Op welk punt moet Europa terugduwen?

„Op digitaal vlak. Dat is vitaal. We kunnen op handelsgebied compromissen sluiten omdat we de NAVO overeind moeten houden. Dat is de prijs die we voor onze veiligheid betalen. Maar digitaal mogen we niet over ons heen laten walsen. Peter Thiel en Elon Musk willen de EU kapotmaken en overheersen. Daar ligt onze grens. Ik denk dat de Commissie dat begrijpt.”

U zegt: op defensiegebied moet Europa nauw samenwerken. Maar dat gebeurt toch maar beperkt?

„Het gebeurt op de enige manier waarop we het kunnen: nationaal. Nationale industriële belangen zijn groot. Defensie raakt voor regeringen aan de nationale soevereiniteit. Zij willen geen echte EU-defensie, punt. Maar ze harmoniseren wel, en de Europese Commissie coördineert en zet gemeenschappelijke projecten op.”

Sommige lidstaten beschuldigen de Commissie van een ‘machtsgreep’. Anderen ruziën over het Future Combat Air System (FCAS), een gezamenlijk toekomstig Europees gevechtsvliegtuig.

„Ja. De Fransen willen FCAS monopoliseren. Ze denken dat ze het beter kunnen. De Duitsers zijn te close met de Amerikanen, althans volgens de Fransen. Maar naast gevechtsvliegtuigen hebben we meer gemeenschappelijke dingen nodig. Europeanen hebben geen forum voor militaire planning, behalve in NAVO-verband. Er is geen scenario voor ‘wie doet wat als er oorlog uitbreekt’.

„Alleen de NAVO heeft dat, en die is Amerikaans-gedomineerd. Wat doen we zonder de Amerikanen? Het zou goed zijn als we een Europese Veiligheidsraad krijgen. Zulke debatten moeten we dringend voeren.”

Europese NAVO-landen kunnen die toch voeren?

„Ja, maar zij kunnen de NAVO-faciliteit en -capaciteiten alleen gebruiken met Amerikaanse toestemming. Zonder toestemming hebben Europeanen geen ondersteunende structuur. Dan zijn er ook niet genoeg functionarissen. Europa heeft geen militaire academie. Niets. Hoe langer de oorlog in Oekraïne doorgaat, hoe meer tijd we hebben om dit op orde te brengen.”

Heel cru.

„Als ik Poetin was, zou ik snel aansturen op een staakt-het-vuren in Oekraïne. Dan stopt Europa met investeren in defensie, omdat dat dan ‘gelukkig niet meer nodig is’. Vervolgens valt Poetin een van de Baltische staten aan. Het hoeft geen grote aanval te zijn. Hij kan een stukje land bezetten en zo artikel 5 testen. Het NAVO-solidariteitsartikel.”

Als een collectief antwoord uitblijft, staat de NAVO voor schut?

„Ja, en de EU ook. Zolets kan het eind zijn van de EU. Die draait om solidariteit. Wat is die waard, als een EU-land wordt aangevallen en de rest doet niets?”

Een Oekraïense militair speurt naar Russische gevechtsdrones nabij de frontstad Kostjantynivka. FOTO ANATOLII STEPANOV/REUTERS

Een dubbele klapper voor Poetin.

„Het is cru, maar Europeanen moeten zorgen dat Oekraïne het gevecht levert, zodat de oorlog daar blijft en niet hier komt. Het Oekraïense leger is het beste leger dat Europa heeft.”

Gefinancierd door Europa?

„Zeker. Uit eigenbelang. Anders komt de oorlog hier. Dat kost veel geld. Decennialang hebben Europese landen een fantastische deal gehad. Om drie redenen. De VS zorgden voor onze defensie en betaalden die. We hadden een demografische balans tussen jong en oud. En we hadden migranten voor banen die we zelf niet wilden of konden doen. Die drie elementen zijn nu verdwenen. We hebben geen Amerikaanse bescherming meer en betalen onze eigen defensie en veiligheid. De demografie is scheefgetrokken, met te veel ouderen en te weinig jongeren. En door migratiestops kunnen we minder migranten inzetten. We moeten onze verzorgingsstaten dus anders betalen en inrichten. Als we geen hervormingen doorvoeren, brengt dat onze manier van leven in gevaar.”

Het beruchte dilemma ‘pistolen versus boter’?

„Dat is een verkeerd beeld. Het behoud van de verzorgingsstaat en defensie zijn allebei belangrijk. Je kunt het ene doen zonder het andere te laten, door keuzes te maken. Onze verzorgingsstaten hebben nu het spaarvarkenmodel, waarbij burgers sparen voor hun pensioenen voor later. We moeten naar een Robin Hood-model, waarbij we weer echt aan herverdeling van rijkdom gaan doen tussen sociaal-economische groepen. Dat gaat groeiende ongelijkheid tegen. In Denemarken doen ze het zo, maar in veel andere landen stuit dit op verzet bij de twee groepen die het meest van het spaarvarkenmodel profiteren: rijken en gepensioneerden. Onze politici durven hen niet tegen de haren in te strijken. Maar het zal moeten, in mijn ogen. We kunnen de stijgende kosten van defensie én van de verzorgingsstaat niet betalen zonder hervormingen. Dit is een van de belangrijkste discussies die we in alle Europese landen moeten voeren.”

CV Olivier Schmitt

Olivier Schmitt (1987) is hoogleraar en hoofd onderzoek aan het Institute for War Studies van het Royal Danish Defence College. Hij is ook verbonden aan RAND Europe en NATO Defence College. Schmitt studeerde politicologie aan Sciences Po, internationale betrekkingen aan het Graduate Institute in Genève en oorlogsstudies aan King's College in Londen. In 2026 verschijnt zijn boek *Preparing for War. Strategy, Power, and Military Change*.

Advertentie

ROBECO
The Investment Engineers

Robeco Global Stars Equities Fund N.V.
(de "Vennootschap", beleggingsmaatschappij met veranderlijk kapitaal)

Buitengewone Algemene Vergadering van Aandeelhouders te houden op 17 december 2025 ten kantore van de Vennootschap, Weena 850 te Rotterdam, om 11.30 uur.

Agenda:

1. Opening en mededelingen
2. Voorstel tot wijziging van de statuten (ter besluitvorming)
3. Sluiting

De agenda met toelichting (die het voorstel tot wijziging van de statuten bevat) ligt ter inzage en is voor aandeelhouders en anderen die daartoe gerechtigd zijn kosteloos verkrijgbaar ten kantore van de Vennootschap (Weena 850, 3014 DA Rotterdam) en bij ING Bank N.V. Issuer Services (Foppingdreef 7, 1102 BD Amsterdam, agm.pas@ing.com). De agenda met toelichting en de jaarverslagen van de laatste drie jaar zijn bovendien beschikbaar via www.robeco.com/riam. Indien de vergadering besluit tot instemming met het voorstel, dan zal dit niet afzonderlijk bekend worden gemaakt.

De directie van de Vennootschap heeft bepaald dat als stem- en vergadergerechtigden hebben te gelden, zij die op 19 november 2025 (de "Registratiedatum") zijn geregistreerd als aandeelhouder van de Vennootschap. Hierbij wordt in aanmerking genomen het aantal aandelen na verwerking van alle bij- en afschrijvingen per de Registratiedatum in de administratie van een bij Euroclear Nederland aangesloten instelling.

Aandeelhouders die aan de vergadering willen deelnemen of een volmacht willen afgeven, kunnen zich vanaf 20 november 2025 tot en met 10 december 2025 via de financiële instelling waar zij een effectenrekening aanhouden, aanmelden bij ING Bank N.V. voor de aandelenserie Robeco Global Stars Equities Fund - EUR E. Houders van andere aandelenklassen kunnen zich vanaf 20 november 2025 tot en met 10 december 2025 aanmelden bij de Vennootschap via meetings@robeco.nl. Deze aanmeldingen moeten vergezeld gaan van een verklaring van deze financiële instelling waarin het aantal aandelen is vermeld dat op de Registratiedatum door de betreffende aandeelhouder werd gehouden.

De stem- en vergaderrechten kunnen desgewenst worden uitgeoefend door een schriftelijk gevolmachtigde. Volmachtformulieren zijn kosteloos verkrijgbaar op het kantooradres van de Vennootschap, via www.robeco.com/riam en bij ING Bank N.V. Om een volmacht af te geven moet een aandeelhouder zijn aandelen aanmelden op de manier zoals hierboven is beschreven. Het volledig ingevulde volmachtformulier, inclusief steminstructie, moet uiterlijk op 10 december 2025 zijn ontvangen op één van de in het formulier vermelde adressen. De gevolmachtigde dient een bewijs van registratie en een kopie van de volmacht in te leveren bij de inschrijvingbalie op de dag van de vergadering vóór de aanvang van de vergadering.

De directie
Rotterdam, 3 november 2025

movir

PODCAST: SAMEN ZELFSTANDIG

Ondernemen is risico nemen. Maar wat doe je als het tegenzit?

**"Ik dacht dat ik nog maar vijf jaar te leven had.
Geld was toen niet belangrijk"**

**#Afl. 1 We zijn jong, we worden niet ziek –
totdat het wel gebeurt**

Luister hier

Bestel nu > nrcwebwinkel.nl/verwarming

Meer dan kennis

Voor wie niet alleen wil weten, maar ook wil begrijpen

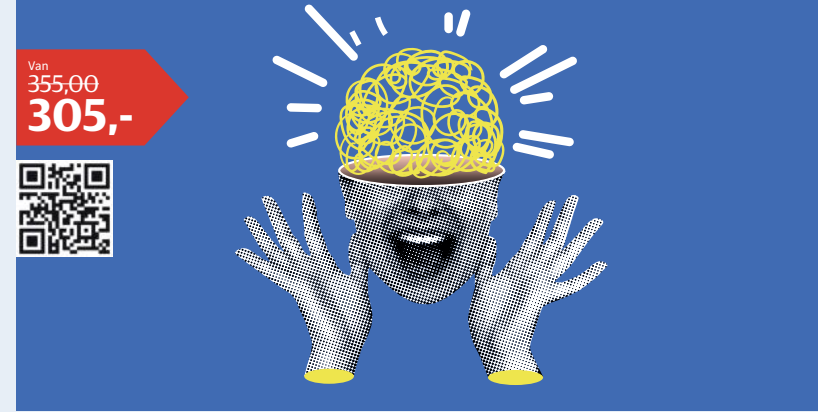
Jaaropleiding Architectuur

Van de majestueuze piramides tot de futuristische Jeddah Tower: ontdek hoe onze omgeving is ontstaan en ontworpen door de tijd heen. Verken niet alleen de esthetiek, maar ook de technische, maatschappelijk en culturele context van de gebouwen die onze wereld vorm geven.

- 32 hoorcolleges
- Start in januari 2026
- Op locatie of online

Colleges Zijn wij ons brein?

Wat zeggen grote denkers over ons bewustzijn? Ontdek de verborgen dimensies van je bewustzijn, waar innerlijke beleving en intuïtie samenkomen, en kijk voorbij de grenzen van je hersenen!

- 10 colleges
- Start in januari 2026
- Op locatie of online

Jaaropleiding Kunstgeschiedenis

Altijd al kunst écht willen begrijpen? De Jaaropleiding Kunstgeschiedenis biedt een diepgaand overzicht van de westerse kunst, van de Oudheid tot nu, met oog voor context, betekenis en interpretatie. Ontwikkel een stevige basis en leer met nieuwe blik kijken. Schrijf je vandaag nog in!

- 40 colleges
- Start in januari 2026
- Op locatie of online

Jaaropleiding Moderne kunst

Deze diepgaande reeks geeft inzicht in de stromingen, invloedrijke kunstenaars en controversiële werken die de kunstwereld hebben gevormd. Je leert hoe kunst zich sinds 1800 heeft ontwikkeld en krijgt een compleet begrip van moderne kunst.

- 32 hoorcolleges
- Start in januari 2026
- Op locatie of online

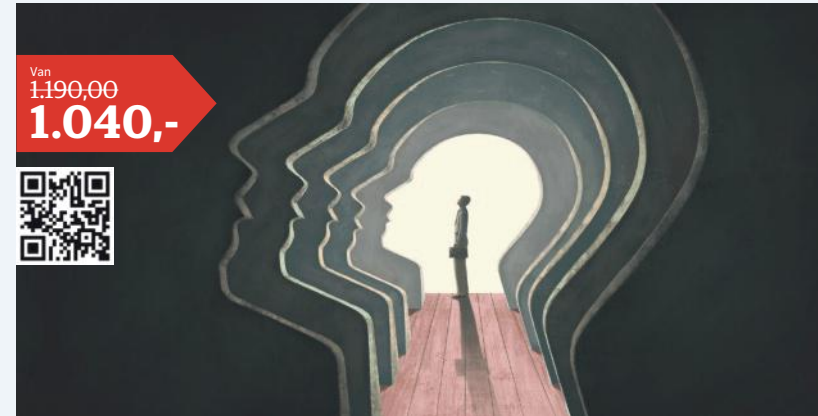
Jaaropleiding Filosofie

Wat hebben grote denkers ons te zeggen over waarheid, kennis en zingeving? In de Jaaropleiding Filosofie verdiep je je in de ideeën van klassieke én hedendaagse filosofen, uit het Westen én daarbuiten. Je leert denken over levensvragen, morele dilemma's en de kunst van het leven. Voor wie met filosofie de wereld én zichzelf beter wil begrijpen.

- 34 hoorcolleges
- Start in september 2026
- Op locatie of online

Jaaropleiding Psychologie

Duik in het menselijk gedrag. Van Plato tot Freud en moderne psychologie – verken bewustzijn, identiteit, moraal en sociale invloed in 40 intensieve colleges met filosoof Rico Sneller.

- 40 colleges
- Start in september 2026
- Op locatie of online

Deze rubriek belicht wekelijks hoe lastige problemen op de werkvloer aangepakt kunnen worden. Heeft u een dilemma, stuur een e-mail naar werk@nrc.nl.

DILEMMA'S OP DE WERKVLOER

De werkgever ziet nog niet altijd hoe heftig de overgang kan zijn

Op de werkvloer is de overgang nog vaak geen onderwerp van gesprek. „Ik zie vrouwen die echt wanhopig zijn.”

Door **Esther Elligens** Illustratie **Roos in 't Veld**

DILEMMA

Slapeloze nachten, geen concentratie en chronische stress. Is het een burn-out, of is er toch iets anders aan de hand? De overgang treft bijna iedere vrouw, maar op de werkvloer is het nog vaak geen onderwerp van gesprek. Zijn overgangsklachten een kwestie van doorbijten? Of kun je maar beter snel bij je werkgever aan de bel trekken? En hoe doe je dat?

ZEVEN TOT TIEN JAAR

De cijfers liegen er niet om: volgens CBS-onderzoek functioneert 36 procent van de vrouwen in de overgang minder goed op het werk door klachten als vermoeidheid, opvliegers en concentratieproblemen. Daarnaast ervaart 31 procent hierdoor ongemakkelijke situaties op de werkvloer. Bovendien zou een op de drie werknemers hormoongerelateerde klachten verbergen.

Dat moet anders, vindt verandercoach Jeroen Geenen, oprichter van Estrocare, een organisatie die bedrijven én vrouwen meer „menopause-proof” wil maken. „Ik zie vrouwen in de overgang die echt wanhopig zijn. Een accountmanager die op weg is naar een belangrijke klant, maar letterlijk de auto uitdrijft van het zweet. Of een OK-assistent die in de operatiekamer een loodvest moet dragen en ineens veel meer last van haar spieren en gewrichten krijgt. Zij zien geen andere oplossing dan veranderen van functie – of zelfs stoppen met werken. Of elke dag kleine stukjes van hun anticonceptiepil afbijten in de hoop dat dit helpt. Het is soms echt schrijnend.”

Wat veel mensen niet weten, is dat de overgang soms al begint rond het veertigste levensjaar en wel zeven tot tien jaar kan duren, zegt Lieke van Mierlo – van Griensven, vitaloog en initiatiefnemer van Dwars door de overgang. „Als je jaren last hebt van concentratieproblemen, stemmingswisselingen en vermoeidheid, wordt werken verdomd lastig. Het is zelfs knap als je überhaupt nog op je werk verschijnt.”

Veel overgangsklachten worden bovendien niet als zodanig herkend – niet door artsen, niet door werkgevers, en niet door vrouwen zelf, ziet Tanja Knippers, organisatieadviseur en voorzitter van Vuurvrouw, de belangenorganisatie voor vrouwen in de overgang. „Concentratie- en slaapproblemen worden vaak gelinkt aan stress of een burn-out. En vervelende dingen als vergeetachtigheid, oogproblemen of gewrichtspijnen worden al helemaal niet als overgangsklachten herkend. Laat staan mentale klachten, zoals een depressie. En dat bijvoorbeeld diabetes of adhd erger kunnen worden in de overgang, weet bijna niemand.”

Gelukkig is er veel aan te doen, zegt vitaloog Van Mierlo – van Griensven. Denk aan leefstijlaanpassingen – zoals stresstolerantie, gezond en gevarieerd eten en meer bewegen – of hormoontherapie.

„Maar dit begint allemaal bij kennis en bewustwording. En hier ligt een belangrijke taak voor de werkgever.” Met sessies op het werk kunnen ze vrouwen informeren én duidelijk maken dat de overgang een serieus thema is waar ook op de werkvloer openlijk over gesproken en nagedacht mag worden.

Vrouwen vinden het vaak lastig om op het werk over de overgang te praten, zegt ze. Omdat ze zelf niet goed weten wat er aan de hand is, of het moeilijk vinden om de overgang te accepteren, maar ook omdat ze bang zijn dat er nog een taboe op

ligt. „Flauwe opmerkingen van collega's helpen daar niet bij.” Toch ziet ze ook verbetering. „Steeds meer mannelijke leidinggevenden willen graag meedenken en snappen de problematiek. Ook zij hebben immers een moeder, een zus of een partner.”

Toch zijn er volgens verandercoach Geenen ook veel werkgevers die huiverig zijn om het onderwerp aan te snijden. „Ze zijn bang dat vrouwen boven de veertig de overgang massaal gaan inzetten om minder te hoeven werken. Dat is natuurlijk onzin. Ze willen juist op volle kracht blijven werken, maar dit gaat soms gewoon niet.” Het dringt nog niet altijd door hoe heftig de overgang kan zijn, zegt hij. Terwijl het ook in het belang is van de werkgever om dit serieus te nemen. „Als overgangsklachten worden herkend en besproken, zou er veel minder uitval zijn en gaat kostbare kennis en ervaring van deze werknemers niet verloren.”

Het begint allemaal bij kennis en bewustwording

AANPASSINGEN

Overgangsklachten zijn een gedeelte verantwoordelijkheid van werkgever en werknemer, vindt Geenen. Hij raadt vrouwen dan ook aan dit te benadrukken als ze met hun leidinggevende in gesprek gaan. „Geef aan dat je zelf ook op zoek gaat naar oplossingen, bijvoorbeeld bij een arts of overgangscounselant. En dat je daarnaast de hulp van je werkgever nodig hebt. Benadruk dat het gaat om tijdelijke aanpassingen. De overgang is gelukkig niet voor altijd.”

Dit kunnen grote aanpassingen zijn, zoals een lichter takenpakket, of andere werktijden bij perioden van slaapproblemen. Maar ook kleine aanpassingen kunnen al veel verschil maken, zegt Geenen. Zoals een jongere collega die even het zware tilwerk overneemt. Of een ruimte waarin je je kan terugtrekken om je om te kleden of tot jezelf te komen als je last hebt van hevige bloedverlies of een verhoogde hartslag na een opvlieger. Of een raam dat open kan. En een goedwerkende airco. „Vooral kantoorruimten kunnen voor vrouwen met opvliegers of met toegenomen gevoeligheid voor prikkels echt funest zijn.”

CONCLUSIE

De overgang hoort bij het leven, maar ook bij het werk. Daar mag meer aandacht en ruimte voor komen. Meer kennis, meer begrip en kleine, praktische aanpassingen kunnen al een groot verschil maken. Niet uit coulance of medelijden, maar omdat het loont om ervaring te behouden. De overgang is tijdelijk, maar de ervaring die vrouwelijke medewerkers in deze levensfase meebrengen, is dat niet.

Patrick Roest zaterdag tijdens de 1.500 meter op de eerste dag van het NK afstanden in Thialf. FOTO VINCENT JANNINK/ANP

REPORTAGE **NK SCHAATSEN**

Patrick Roest, de schaatskampioen van weleer, is ‘zichzelf niet op het ijs’

De NK afstanden draaiden voor Patrick Roest uit op een grote teleurstelling. Hij lijkt de Olympische Spelen te gaan mislopen.

Thijs Niemantsverdriet
HEERENVEEN

Hij kán het nog, hij doet het voor jullie!” Terwijl Patrick Roest zich zaterdag door zijn 1.500 meter heen knokt, zweept de speaker van ijsstadion Thialf in Heerenveen het publiek op om achter hem te gaan staan. En dat gebeurt: er wordt luid gejuicht en geklapt voor de kampioen van weleer. En zie, Roest weet er nog twee relatief snelle slotrondes uit te persen.

Hij vond het „vooral mooi”, die massa-le steun van het publiek, zegt Roest na afloop in de tunnel van Thialf. „Daardoor haalde ik nog alles uit de rit, ook al wist ik dat het niet genoeg was.”

Genoeg was het zeker niet. Roest eindigt op de 1.500 meter als elfde. Het NK afstanden is voor hem voorbij - hij had al een dermate slechte tijd gereden op de 5.000 meter dat hij zondag niet meer in aanmerking komt voor een startplek op de 10.000 meter. Dat betekent ook dat Roest zich niet kwalificeert voor de wereldbekerwedstrijden van dit jaar, waar hij juist vertrouwen had moeten winnen in een belangrijk seizoen: in februari zijn de Olympische Winterspelen in Milaan.

Het probleem is niet zijn conditie, vertelt hij na de 1.500 meter - het ligt aan

zijn techniek. Na meer dan tien jaar op het hoogste niveau lukt het Roest (29) plotseling niet meer om soepel en op intuïtie te schaatsen. Hij is „zichzelf niet op het ijs”, zoals hij het zelf verwoordt. „Normaal dacht ik niet na over het schaatsen. Ik stond aan de start en ik ging. Nu ben ik zo veel aan het nadenken. Dat merk ik al tijdens de trainingen en dat neem ik mee de wedstrijden in. Ik kan niet vrijuit bewegen.”

Implosie

Jarenlang was Patrick Roest een van de beste schaatsers ter wereld, ’s lands vandeldrager op de lange afstanden. Hij werd zeven keer wereldkampioen en won vier olympische medailles. Maar vorig seizoen volgde, vanuit het niets, een implosie. De precieze oorzaak weet hij nog altijd niet. Eerst was er een ontstoken verstandskies, later kreeg hij last van zijn rug - zelf hield hij het maar op oververmoeidheid. In januari beëindigde hij voortijdig het seizoen, zonder één internationale wedstrijd te hebben gereden.

Daarna deed Roest anderhalve maand helemaal niets. Hij verbleef op de boerderij van zijn ouders in het Zuid-Hollandse Lekkerkerk. Hij zat op de tractor, ging met vrienden naar de kroeg. De schaatsen bleven in het vet, de racefiets in de garage. In de zomer hervatte hij de trainingen en ging zijn conditie weer vooruit

Na meer dan tien jaar op het hoogste niveau lukt het Roest niet meer om soepel en op intuïtie te schaatsen

- maar eenmaal op het ijs speelde hij nog steeds weinig klaar. In oktober reed hij tijdens een trainingwedstrijd zijn slechtste tijd op de 5.000 meter in acht jaar.

Ze merkten, zo vertelt zijn coach Robin Derks zaterdag in Thialf, dat Roest gewoon niet te veel stappen tegelijk vooruit kon maken. „Het is breekbbaar. Als hij een te grote stap maakt, is het weer twee stappen terug.”

Twaalf rondjes knokken

Bij de NK afstanden dit weekend had Roest gehoopt dat het wél goed zou gaan. Dat hij zijn intuïtie zou terugvinden, of in ieder geval de weg omhoog. Maar zijn eerste optreden, vrijdagavond op de 5.000 meter, was meteen teleurstellend. Halverwege de wedstrijd begon Roest al naar beneden te kijken, naar het ijs - bij hem een teken dat het niet lekker loopt. Hoewel hij geen ineenstorting beleefde in de laatste rondes, moest hij het wel afleggen tegen zijn rechtstreekse tegenstander Wisse Slenderbroek, een 21-jarige student die vooral marathons schaaft. Met een eindtijd van 06:19.39 was Roest bijna zeven seconden langzamer dan winnaar Marcel Bosker en meer dan zeventien seconden langzamer dan zijn eigen beste tijd.

Voor de camera van de NOS maakte Roest na afloop een vertwijfelde indruk. „Het was twaalf rondjes knokken”, zei

hij. In deze vorm, zo sprak hij berustend, „is het misschien ook wel beter als ik me niet kwalificeer voor de wereldbeker.” Die ‘wens’ kwam uit: met een elfde plek bleef Roest, net als op de 1.500 meter, ver verwijderd van een startplek.

Hij hoopt zich nog altijd te kwalificeren voor Milaan, zegt Roest zaterdag. Dat hij niet naar de wereldbekers kan, zei hij, is eigenlijk een soort *blessing in disguise* . „Ik had toch niet meegedaan voor de winst. Nu kan ik hier in Nederland trainen en wedstrijden rijden.” Dat zullen, noodgedwongen, wedstrijden zijn van tweede garnituur - zoals de Holland Cup op de half overdekte ijsbaan De Scheg in Deventer, die hij in oktober moest rijden om deelname aan de NK af te dwingen.

Nog acht weken

In theorie kan Roest de Spelen nog halen. Hij moet dan wel eind december, tijdens het Olympisch Kwalificatietoernooi, in één klap terug zijn op zijn oude niveau - zonder internationale topwedstrijden te hebben gereden. De hoop is er nog altijd, zegt coach Robin Derks, maar de tijd begint te dringen. „We hebben nog acht weken. Zo simpel is het.”

En mocht Roest de Spelen niet halen, betekent dat het einde van zijn carrière? „Daar kan ik kort over zijn”, zegt zijn coach Derks. „Dat is nog nooit bij hem opgekomen.”

SCHAATSEN

Achter de *clean sweep* van Femke Kok gaat een luxeprobleem schuil

Femke Kok is nu een topfavoriet voor de Spelen in Milaan. Maar er waren ook nog nooit zóveel snelle Nederlandse vrouwen.

Thijs Niemantsverdriet
HEERENVEEN

„Ja”, zegt Femke Kok, „voor het eerst ben ik sneller.” Ze werpt een snelle, guitige blik opzij. Daar staat Jutta Leerdam, de schaatsster die de afgelopen jaren altijd sneller was dan Kok op de 1.000 meter. Maar nu, op de laatste dag van de NK Afstanden, heeft Kok haar rivale voor het eerst verslagen - en haar tweede gouden medaille van het weekend gewonnen. „Dat geeft wel vertrouwen, ja.” Ze kijkt nog een keertje opzij. „Misschien wordt de 1.000 meter ook wel mijn domein.”

De NK Afstanden, de opening van het nieuwe schaatsseizoen, draaiden dit weekend op de korte afstanden uit op een triomf voor Femke Kok. Zaterdag was ze oppermachtig op de 500 meter - het scheelde drie honderdste seconden of ze had naast de nationale titel ook het baanrecord in Thialf verbroken. Op zondag voegde ze daar haar eerste nationale titel op de 1.000 meter aan toe. Een *clean sweep*.

Jarenlang schaatste Kok (25) - geboren en getogen in het Friese Nij Beets, vlakbij Heerenveen - op de

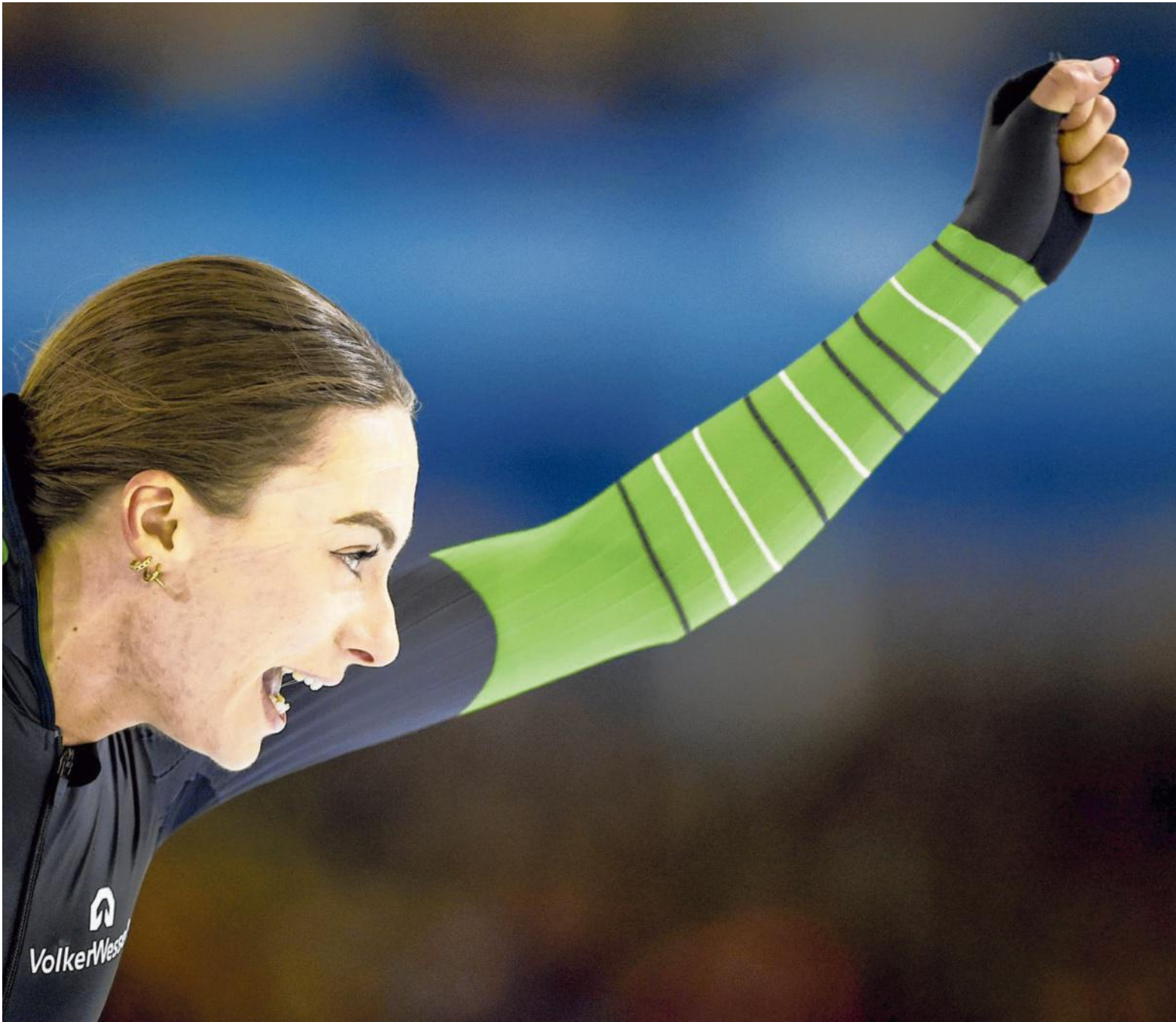
Ineens is er een tweede potentiële 'koningin van de Spelen'

sprintnummers in de schaduw van Leerdam. Rustig, bescheiden, niet zo flamboyant als haar rivale. Maar terwijl Leerdam de afgelopen twee jaar wisselvallig presteerde door fysiek malheur en een ongewis avontuur aanging zonder ploeg, begon Kok de ene overwinning na de andere te boeken.

Cruciaal

Op de WK Afstanden in Hamar werd Kok vorig seizoen voor de derde keer op rij wereldkampioen op de 500 meter, haar favoriete afstand. En tot verbazing van velen, onder wie zichzelf, wist ze daar ook een zilveren medaille te winnen op de 1.000 meter - een afstand waarop ze niet eerder uitblonk. Die overwinning, zo zei deze zondag, was cruciaal. „Ik wilde al heel lang laten zien dat ik een goede 1.000 meter kon rijden. En dit gaf vertrouwen.”

Begin oktober, voordat het nieuwe seizoen goed en wel was begonnen, zorgde Kok voor nog een daverende verrassing. Tijdens een trainingwedstrijd in Heerenveen schaatste ze vanuit het niets een baanrecord op de 1.500 meter - een afstand die ze zelden rijdt maar waarop ze nu in één klap als een van de favorieten geldt. Deze NK kwam Kok niet in actie op de 1.500 meter - te dicht op de 500 meter in het programma, vond ze - maar ze wil zich wel voor de afstand proberen te kwalificeren voor de Olympi-

Femke Kok na haar winst op de 1.000 meter bij de NK Afstanden in Thialf. FOTO VINCENT JANNINK/ANP

sche Spelen in Milaan in februari.

Zo is er bij de Nederlandse schaatsters ineens een tweede potentiële 'koningin van de Spelen', naast Joy Beune voor de lange afstanden. Op haar eerste en tot nu toe enige Spelen in Beijing kwam Kok niet verder dan een zesde plek op de 500 meter. Een medaille winnen in Milaan op alledrie de afstanden is, „een droom”, zo zei ze

zaterdagavond, maar ze temperde ook meteen de verwachtingen wat betreft de 1.500 meter: „Ik heb die afstand nu maar één keer gereden, dus het blijft afwachten hoe het in de rest van het seizoen zal gaan.” Haar focus voor de Olympische Spelen, zo zei ze, ligt „vooralnog” op de 500, 1.000 en 1.500 meter. „In die volgorde.”

Toch was de dominantie van Kok

op deze NK ook enigszins vertekend. Wie kijkt naar de rijders achter haar, ziet dat Nederland bij de vrouwen een luxeprobleem heeft: nog nooit waren er zoveel goede Nederlandse schaatsters op de sprintnummers. Naast Kok reed ook het 18-jarige talent Angel Daleman een goed NK. En zaterdag was er ineens nóg een verrassing: Anna Boersma, een 24-jarige sprintster uit Friesland die rijdt voor de nieuwe, bescheiden Staan-ploeg. Ze werd tweede op de 500 meter en mag over twee weken van start gaan op de eerste wereldbekerwedstrijd in Salt Lake City.

Leerdam

Jutta Leerdam kende een ongelukkige seizoensopening: door een blessure aan haar lies en een uitglijder reed ze een tegenvallende 500 meter, op de 1.000 meter verloor ze haar titel aan Kok. Oud-shorttrackster Suzanne Schulting stelde ook teleur: ze wist zich op beide afstanden niet voor de wereldbekerwedstrijden te kwalificeren. Maar zowel Leerdam als Schulting zijn nog steeds nadrukkelijke medaillekandidaten voor de Olympische Winterspelen - Leerdam wist zich met een beetje geluk toch te kwalificeren.

NK Afstanden Joep Wenne-mars: „Beter dan ooit”

Joep Wenne-mars pakte zondag in Thialf de nationale titel op de 1.000 meter. In een spannend duel versloeg hij generatiegenoot Tim Prins, die het grootste deel van de race met een opengescheurd pak reed: 1.0717 om 1.0722. Jennings de Boo werd in 1.0729 derde, voor Kjeld Nuis (1.08,44) en de teruggekeerde Kai Verbij (1.08,74). „Ik ben beter dan ik ooit ben geweest”, reageerde Wenne-mars bij de NOS. Op de tien kilometer werd de 39-jarige Jorrit Bergsma de oudste Nederlands schaatskampioen ooit. In 12.42,85

bleef de olympisch kampioen van 2014 dankzij een versnelling aan het eind Marcel Bosker (12.43,14) net voor en werd hij voor de achtste keer nationaal kampioen op de langste afstand. Merel Conijn won voor de tweede keer op rij de langste afstand bij de vrouwen. De 24-jarige schaatsster uit de ploeg van coach Jilfert Anema, ook al winnaar van de drie kilometer, was op de vijf kilometer met een persoonlijk record van 6.41,48 sneller dan teamgenoten Marijke Groenewoud (6.44,59) en Bente Kerkhoff (6.49,71).

liciferen voor de wereldbekerwedstrijden.

Op de 1.500 meter wordt het bij de Nederlandse vrouwen straks helemaal dringen voor olympische startbewijzen, nu Kok zich heeft gemeld als potentiële specialist. De schaatsmijl is traditioneel de afstand waarop de sprinters en de stayers elkaar treffen: behalve snelle rijders als Kok en Daleman willen ook langeafstandspecialisten als Joy Beune, Antoinette Rijpma-de Jong en Marijke Groenewoud in Milaan een medaille proberen te winnen op de 1.500 meter. De laatste werd vrijdag Nederlands kampioen op de afstand.

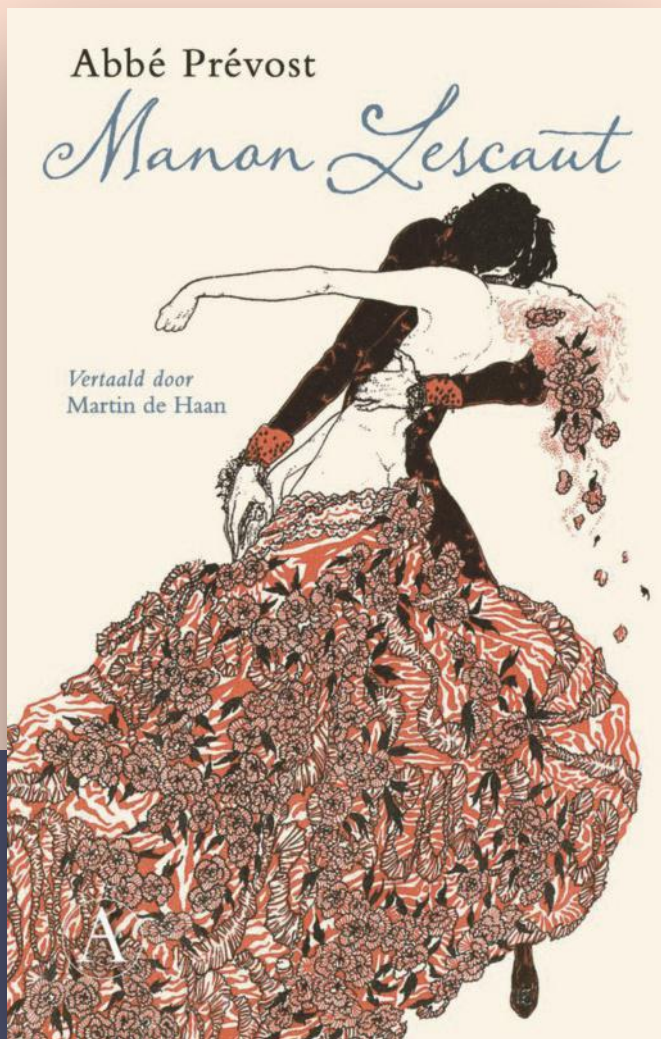
Naaflap van de NK Afstanden zeggen de rijders dat het inderdaad dringen wordt voor een olympisch startbewijs op de korte afstanden. „Het niveau is echt verschrikkelijk hoog”, zegt Daleman. Ze vinden dat, in de woorden van Rijpma-de Jong, vooral „supermooi”: door die onderlinge concurrentiestrijd gaan ze alleen maar beter presteren. Maar ze moeten ook erkennen dat het Olympisch Kwalificatietoernooi eind december wel eens zou kunnen uitdraaien op een slagveld. Daleman: „Er gaan straks zeker mensen teleurgesteld zijn.”

VOOR JOU ALS ABONNEE

ATHENAEUM

DOWNLOAD TOT EN MET 30 NOVEMBER DIT **E-BOOK**

In samenwerking met Singel Uitgeverijen geven we abonnees de mogelijkheid om elke maand een e-book te downloaden, als aanvulling op het NRC-abonnement. Heb jij het e-book van deze maand al gedownload?

Hoe werkt het?

- Elke maand staat er een nieuw e-book voor je klaar op nrc.nl/ebook. Het zijn altijd kwalitatief hoogwaardige boeken die in het verleden gerecenseerd zijn door onze redacteurs.
- Het e-book is een hele maand te downloaden.
- In de nieuwe maand verschijnt er een nieuw e-book. Op dat moment kan je het oude e-book niet meer downloaden.
- Heb je het e-book eenmaal gedownload? Dan kan je het lezen op een moment dat het jou uitkomt. Op je e-reader, laptop, telefoon of tablet.

Lees alle informatie op nrc.nl/ebook of scan de QR-code

nrc

Isabel Kopp van Hera United (links) zondag in een duel met Bo van Egmond van Ajax tijdens de Amsterdamse derby. FOTO SIMON LENSSENS

VROUWEN EREDIVISIE

Voor Hera United is Ajax nog maatje te groot in ‘nieuwe Amsterdamse derby’

Hera United verloor van Ajax (0-5). „Maar we moeten niet vergeten dat we geschiedenis schrijven”, zegt aanvoerder Puck Donker.

Luuk Diepeveen

AMSTERDAM

„Één stad, één spel, één droom: vrouwenvoetbal in de spotlight”, zo kondigt Hera United op sociale media aan wat het ‘de nieuwe Amsterdamse derby’ noemt. Beelden van speelsters op de Dam en voor de Johan Cruijff Arena worden afgewisseld met voetbalacties op het sportpark op de Zuidas waar Hera haar thuiswedstrijden speelt. De boodschap is helder: Hera is klaar om de strijd met de gevestigde orde aan te gaan.

Deze zondag is Hera, de eerste onafhankelijke vrouwenproffclub van Nederland, nog niet opgewassen tegen stadsgenoot Ajax. Al na zes minuten komt Ajax op voorsprong, omdat de thuisclub niet onder de hoge druk uit weet te voetballen. Nog geen minuut later krijgt Hera de eerste kans, nadat Samya Hassani met een lange steekpass over de flank is weggestuurd door rechtsback Puck Donker.

Maar Ajax is simpelweg te sterk. In de twaalfde minuut geeft Sherida Spitse de assist voor de 0-2 van Bo van Egmond, en twee minuten later schiet Jade van Hensbergen vanaf de rand van het strafschopgebied hard binnen. In minuut 24 wordt de latere ruststand bepaald: 0-4. Hera mag van

geluk spreken dat Ajax, met de topper tegen PSV in het vooruitzicht, het tempo na de vierde doelpunt terugschroeft. In de tweede helft voetballen beide ploegen de wedstrijd uit, en zet een strafschop van Spitse de eindstand van 0-5 op het scorebord.

Klotegevoel

„Ik heb een klotegevoel, ik kan er niks anders van maken, het is niet goed genoeg”, zegt aanvoerder Puck Donker na de wedstrijd tegen NRC. „Maar we moeten niet vergeten dat we geschiedenis aan het schrijven zijn, alweer.” Hera trad dit seizoen toe tot de Vrouwen Eredivisie, na het overnemen van de proflicentie van Telstar. „Bij Hera heerst een veilige cultuur die echt alleen over vrouwen gaat”, zegt Donker, die de overstap van Telstar naar Hera meemaakte. „Bij Telstar moesten we altijd wijken voor de mannen.”

Voor Samya Hassani was het een bijzondere wedstrijd, de 25-jarige nummer tien van Hera groeide op in Amsterdam-West. „Natuurlijk droom je er als kind van om voor Ajax te spelen”, zegt Hassani na de wedstrijd. „Maar ik speel nu voor Hera United, en dat is al een droom op zich.”

Hera wil van dit duel een echte stadsderby maken. Twee Amsterdamse clubs die in de Eredivisie tegen

elkaar uitkomen, iets wat voor het laatst gebeurde toen de mannen van Ajax en FC Amsterdam in maart 1978 tegenover elkaar stonden. Ook de naam ‘Hera’ heeft alles in zich voor een symbolische rivaliteit. De Griekse godin die op de Olympus woont neemt het op tegen de held uit de Trojaanse Oorlog.

Voeg daaraan de ambitie van Hera toe om in het Olympisch Stadion te spelen, het meest iconische stadion van de hoofdstad, waar de mannen

Bij Hera heerst een veilige cultuur die echt alleen over vrouwen gaat

Puck Donker aanvoerder Hera

van Ajax in de twintigste eeuw grote successen beleefden.

Echte rivaliteit is nog ver te zoeken op Sportpark Goed Genoeg, de voorlopige thuisbasis van Hera. De twaalfhonderd supporters dragen shirtjes en sjaaltjes van zowel Hera als Ajax, en na afloop verzamelen kinderen bij de spelerstunnel gretig de handtekeningen van beide selecties. Voor de aftrap krijgt recordinternational Sherida Spitse, die vorige week af-

scheid nam van het Nederlands elftal, van Puck Donker een shirt overhandigd namens Hera. De stadionspeaker bedankt de „echte Ajacied” voor haar inzet voor het vrouwenvoetbal.

Saillant detail is dat het idee voor een zogeheten ‘stand-alone club’ bij oprichter Marieke Visser ontstond na het schrappen van de hulding van Ajax Vrouwen in 2023. Door de matige resultaten van de mannen was er een „gebrek aan vreugdestemming bij en rondom Ajax”, aldus de directie. „Er viel een kwartje”, zei Visser daarover tegen NRC in 2024. „Ik dacht: kan ik geen eigen profclub beginnen, waarin het alleen om vrouwen draait?”

Visser en haar medeoprichters, Barbara Barend en Susan van Geenen, wisten al snel verschillende geldschieters aan zich te binden, zoals Funda-oprichter Marijn Pijnenborg. Ook slaagde Hera erin voetbalbond KNVB de eigen statuten te laten aanpassen. Tot dit jaar was het voor een uitsluitend op vrouwen gerichte profclub niet mogelijk om toegelaten te worden tot het Nederlands betaald voetbal.

Olympisch Stadion

Hera bedacht een constructie met Telstar, waarvan de vrouwenafdeling te duur was geworden, en kreeg drie

dagen voor de start van het huidige seizoen groen licht. De licentie en de selectie werden van Telstar overgenomen, en Hera United werd de eerste onafhankelijke professionele vrouwenvoetbalclub van Nederland.

In de eerste wedstrijd, uit tegen AZ, pakte Hera knap een punt. Sindsdien wisten de Amsterdammers nog niet te winnen, maar in de meeste wedstrijden komen ze goed mee. Tegen topclubs PSV en nu ook Ajax maakt Hera voorlopig nog geen kans. De club moet waken voor degradatie, wat dit seizoen voor het eerst tot de mogelijkheden behoort in de Vrouwen Eredivisie.

De ambities van Hera zijn torenhoog. Binnen een aantal jaar wil de club meedraaien in de top van Nederland, met op de horizon ook de top van Europa. Daarvoor is geld nodig. Maar met de steun van enkele ondernemers, en het binnenhalen van Booking.com als hoofdsponsor, is Hera hard op weg. De club laat niets los over de financiën, maar vermoedelijk hebben ze een van de grootste begrotingen in de competitie. Ook aan die andere ambitie, spelen in het Olympisch Stadion, wordt gewerkt. Mogelijk wordt daar dit seizoen al een wedstrijd gespeeld. En wie weet staan Hera en Ajax daar op een dag weer tegenover elkaar.

We zijn diep bedroefd door het overlijden op dinsdag 28 oktober jl. van

Mr. Drs. J. (Erik) van Leeuwen

Erik was de Functionaris Gegevensbescherming van TU Delft; eerder was hij ook Sr. Jurist bij de afdeling Legal Affairs. In zijn meer dan 24 jaar bij onze universiteit hebben we hem leren kennen als een scherp jurist met kennis van vele rechtsgebieden en een uitmuntend scribe; zijn analyses en adviezen waren compact en glashelder. Erik werd alom gewaardeerd om zijn vakmanschap, maar was vooral ook een aardige, benaderbare en behulpzame collega. Hij is ons veel te vroeg ontvallen.

Namens het College van Bestuur en de directie Legal Services van de Technische Universiteit Delft

T.H.J.J. van der Hagen, Rector Magnificus
M. Polak, Directeur Legal Services

Geluk, emotie, herinnering

Op een eenvoudige, snelle en zekere manier uw familiebericht samenstellen en plaatsen in NRC.

nrcadverteren.nl/familieberichten

Colofon familieberichten

Opgave van een familiebericht
Een familiebericht kunt u opgeven via nrcadverteren.nl/familieberichten of een e-mail naar familieberichten@nrc.nl

Afdeling familieberichten
Bereikbaar op telefoonnummer: 020-7553052 (ma t/m vr 08.30 uur - 17.00 uur) of via e-mail: familieberichten@nrc.nl

Sluitingstijden
Dinsdag t/m zaterdag tot uiterlijk 14.00 uur op de dag vóór plaatsing. Voor plaatsing op maandag uiterlijk vrijdag 16.00 uur.

Blijde berichten
nrcadverteren.nl/familieberichten

Miguel Rojas van de LA Dodgers houdt de Commissioner's Trophy omhoog. FOTO VAUGHN RIDLEY / GETTY IMAGES

HONKBAL

Dure sterrenploeg van LA Dodgers wint World Series voor tweede jaar op rij

De Los Angeles Dodgers versloegen de Toronto Blue Jays en prolongeren als eerste ploeg in 25 jaar de titel in het Amerikaanse honkbal.

Sam de Voogt

AMSTERDAM

Hoewel het team veel supersterren heeft, zoveel zelfs dat veel honkbalfans vinden dat de ploeg het honkbal ruineert, was het uiteindelijk een reservespeler die de Los Angeles Dodgers redde.

Bij een achterstand van 4-3, in de negende en laatste slagbeurt, met een man uit en een van de beste werpers van de tegenstander Toronto Blue Jays op de heuvel, mocht Miguel Rojas aantreden.

De Venezolaanse tweedehonkman staat niet bekend als een geweldige slagman, slaat nauwelijks homeruns, maar stond opgesteld vanwege zijn defensieve kwaliteiten. Niemand die van hem iets verwachtte, het luidruchtige publiek in het stadion in Toronto was al bezig met degene die na hem aan slag zou komen: de Japanner Shohei Ohtani, de beste honkballer ter wereld.

Momentum

Maar toen raakte Rojas een bal precies goed op zijn knuppel. Homerun, de stand gelijk en het momentum ineens bij de Dodgers. Twee innings later besliste catcher Will Smith de wedstrijd, de beslissende in een reeks van best-of-seven, met opnieuw een homerun.

Zo wonnen de LA Dodgers de World Series, en prolongeerde de ploeg het kampioenschap van de Amerikaanse honkbalcompetitie MLB. Voor het eerst sinds 2000 wist een team de titel twee keer na elkaar te winnen, en voor LA is het zelfs de derde titel in zes jaar tijd.

Erg verrassend was de winst niet; de Dodgers waren het hele seizoen de toren-

hoge favoriet. Ze hebben het grootste salarishuis en keren jaarlijks 350 miljoen dollar (301 miljoen euro) aan salarissen uit. Ze hebben in Ohtani de enige speler ter wereld die zowel een geweldige slagman is als een geweldige werper; zijn contract van 700 miljoen dollar voor tien jaar is het grootste in de sportgeschiedenis.

Daarnaast kunnen de Dodgers voormalige MVP's (*most valuable players*) als Mookie Betts en Freddie Freeman opstellen. En de vier startende werpers krijgen gezamenlijk elk jaar meer dan 108 miljoen dollar op hun bankrekening.

De schijnbaar oneindige financiële mogelijkheden van de Dodgers, in handen van een schatrijk consortium van investeerders, leiden tot veel kritiek in de Amerikaanse honkbalwereld. De MLB kent financiële regels die ervoor moeten zorgen dat rijkere teams, zoals de Dodgers, New

De Dodgers zijn zó rijk dat ze boetes gewoon zien als onderdeel van hun begroting

York Yankees en New York Mets, niet veel meer kunnen spenderen dan armere teams. Maar de Dodgers zijn zó rijk dat ze boetes die staan op het overtreden van de regels, die dit seizoen kunnen oplopen tot 167 miljoen dollar, gewoon zien als onderdeel van hun begroting.

De ploeg heeft de reputatie als *bad guy* volledig omarmd. Nadat de Dodgers in de halve finale van de play-offs de Milwaukee Brewers eenvoudig opzij hadden gezet, riep manager Dave Roberts in de microfoon naar het juichende thuispubliek: „Voordat dit seizoen begon zei iedereen dat de Dodgers het honkbal ruïneren. Laten we nog vier finalewedstrijden winnen en het honkbal écht ruïneren!”

In de World Series troffen de Dodgers met de Toronto Blue Jays een verrassende

tegenstander. De enige Canadese club in de MLB was vorig jaar nog als laatste geëindigd in het reguliere seizoen, maar wist dit jaar met een mix van spelers - hun onbetwiste sterspeler Vladimir Guerrero Jr., opgeleefde veteranen en verrassende debutanten - de play-offs te halen.

Met goed verdedigend spel en een aanval gebaseerd op veel honkslagen in plaats van homeruns, schakelden de Blue Jays vervolgens de Yankees en de Seattle Mariners uit. Maar aan de World Series, die de Blue Jays voor het laatst haalden in 1993, begonnen ze als underdog.

De finalereeks werd een klassieker. Het leek alsof er tijdens elke van de zeven wedstrijden een record werd geëvenaard of verbroken. De eerste wedstrijd wonnen de Blue Jays nadat ze negen punten in een slagbeurt scoorden; zelden vertoond. Wedstrijd drie werd pas na zes uur en 38 minuten in de achtste inning beslist in het voordeel van de Dodgers. In de zevende wedstrijd verbeterde derdehonkman Ernie Clement van de Blue Jays het record van meeste honkslagen in de play-offs.

Japanse werper

Na vijf wedstrijden leken de Blue Jays af te stevenen op een verrassend kampioenschap. Ze stonden 3-2 voor en mochten de laatste wedstrijden voor eigen publiek spelen. Maar toen was daar Yoshinobu Yamamoto. De Japanse werper, die afgelopen jaar een contract van 325 miljoen dollar (280 miljoen euro) voor twaalf jaar bij de Dodgers tekende, bedwong de Blue Jays in de zesde wedstrijd.

Terwijl startende werpers normaal vier tot vijf dagen rust nodig hebben om te herstellen, kwam Yamamoto nog geen 24 uur na zijn laatste worp in de laatste innings het veld in voor het beslissende duel, en hield hij de Blue Jays lang genoeg van scoren af. Zo kon Rojas eerst het naderende verlies afwenden en Smith de wedstrijd vervolgens in de elfde inning beslissen. De titel ging naar de Dodgers, en Yamamoto werd uitgeroepen tot MVP.

INTERVIEW MARTEN SCHEFFER AQUATISCH ECOLOOG

Samenleving kan kantelen zoals een helder meertje een algenbrij wordt

Klimaatverandering stelt de democratie en vrede op de proef. „Maar een andere toekomst is ook mogelijk”, zegt Marten Scheffer.

Felix Voogt

ECHTELD

Rondom de vrijstaande jarendertigwoning in de Betuwe, ingeklemd tussen een hoge dijk en een kleine fruitboomgaard, leven tegenwoordig andere planten en dieren dan vijftig jaar geleden, zegt ecooloog Marten Scheffer (67).

Hij kan het weten. Dit is zijn ouderlijk huis, waar hij opgroeide en inmiddels zelf weer woont. Sinds zijn tienerjaren houdt hij in talloze natuurdagboekjes bij welke planten en dieren hij tegenkomt rondom het huis.

Hoewel Scheffer tegenwoordig vooral onderzoek doet naar mensen, maakte hij zijn naam in de ecologie. In de jaren tachtig ontdekte hij hoe het heldere water in een meertje plotseling kan omslaan naar een troebele algenbrij, als de hoeveelheid meststoffen een kritiek punt bereikt. Zelfs als de meststoffen daarna weer verdwijnen, blijft het water hardnekkig troebel. Blijkbaar bestaat er zo iets als een ecologisch kantelpunt, concludeerde Scheffer.

Zulke kantelpunten ontdekte hij daarna overal. Niet alleen in ondiepe Nederlandse meertjes bestaat een punt waarop alles omslaat, maar ook bij klimaatverandering, de verspreiding van ideeën en het instorten van beschavingen. Dat inzicht maakte hem internationaal bekend en werd beloond met de Spinozapremie, de hoogste Nederlandse onderscheiding in de wetenschap. In zijn nieuwste boek, *De Kanteling*, onderzoekt hij de mogelijke kantelpunten in de maatschappij.

Door klimaatverandering verandert de leefomgeving van mensen drastisch en dat zal op den duur ook de democratie en internationale samenwerking onder druk zetten, onderbouwt Scheffer met talloze onderzoeken. Zal de uitbouw van hernieuwbare energie blijven versnellen, zoals het de afgelopen jaren heeft gedaan? Of zal juist het klimaat kantelen, met grootschalige migratie tot gevolg?

Zijn overgrootvader, die net als Scheffer natuurdagboeken bijhield, zou „geschokt” zijn als hij kon zien hoeveel het Nederlandse landschap is veranderd, schrijft Scheffer in zijn boek. „Aan de andere kant zou hij het prachtig vinden dat veel nieuwe soorten ons land inmiddels hebben gekoloniseerd.”

Wat is hier in de omgeving precies veranderd?

„Je hebt hier nu bijvoorbeeld veel wolzwevers. Dat zijn pluizige vliegen die zo voor een bloemetje zweven.” Scheffer houdt zijn vlakke hand stil in de lucht. „Nou, die had ik vroeger één keer ergens gezien. Dat was toen nog heel bijzonder. Ik kende ze voor al uit Zuid-Europa. Maar die zie je nu de hele tijd. Dat geldt voor meer insecten, planten en vogels. Je ziet duidelijk dat de zuidelijke soorten deze kant op komen.”

Marten Scheffer onderzoekt in *De Kanteling* de mogelijke kantelpunten in de maatschappij. FOTO ANNABEL OOSTEWEEGH

Zullen mensen in de toekomst ook migreren vanwege het klimaat?

„Dat hebben mensen in de prehistorie en historie eigenlijk altijd gedaan. Met veranderend klimaat en veranderende kansen vertrok men altijd als het niet meer goed ging. Als er een ijsstijg kwam of als het juist warmer werd, maar ook daarna met de hongersnoden die ontstonden door veranderende omstandigheden.

„Migratie is een heel natuurlijke aanpassingsstrategie. Alleen is dat nu lastiger geworden door de manier waarop de wereld werkt. We vergeten vaak dat de natiestaat zoals we die nu kennen een recent fenomeen is. De grens is een heel recent iets.”

U schrijft dat een derde van de wereldbevolking mogelijk zal moeten verhuizen.

„Samen met een collega uit China heb ik onderzocht of de mens, net als de meeste diersoorten, een bepaalde klimaatniche heeft waarin die het beste gedijt. We keken waar de meeste mensen wonen en dat bleek historisch nooit veranderd. Dus zelfs duizend jaar geleden woonden overal mensen, maar de meeste mensen wonen in een bepaald klimaat met een gemiddelde van 13 graden. Dat is een gemiddelde van dag en nacht, zomer en winter.

„Toen hebben we uitgerekend: stel, we willen de verdeling van men-

sen over klimaatzones hetzelfde houden als het de afgelopen duizenden jaren geweest is. Hoeveel mensen zouden dan moeten verhuizen? Dan kom je uit op drie miljard, oftewel een derde. Daarna keken we: waar is het nu heel heet en wonen bijna geen mensen? En hoe groot is dat gebied met de voorspelde hitte over vijftig jaar? Ook dan kom je op een vergelijkbaar aantal mensen dat moet migreren.”

Volgende mensen aan dezelfde ecologische wetten als dieren?

„Nou dit is denk ik wel een voorbeeld waaruit blijkt dat we een van de zesduizend zoogdiersoorten zijn. Zeker

wat betreft de basale dingen als empathie, emotie, maar dus ook wat betreft afhankelijkheid van klimaat, wijken we niet zo sterk af als we soms denken.

„Mijn interesse is geleidelijk veranderd van: hoe heet die vogel, naar hoe werkt de natuur, naar waarom gaat het mis met de natuur, hoe werken mensen eigenlijk, hoe werkt de samenleving? Ik ben van huis uit wiskundig bioloog. Dus dan gebruik je de wiskunde van complexe systemen, van netwerken, van dynamische systemen om bepaalde aspecten van de natuur te begrijpen. Dat gereedschap had ik al.”

U schrijft dat opvattingen net als meertjes kunnen kantelen. Hoe gaat dat in zijn werk?

„Heel simpel gezegd bestaat het principe dat mensen zich bij de meerderheid in hun groep aansluiten. Dus als mensen verandering willen en 51 procent is voor, dan komt de rest erbij. Maar daarvoor bestaat niet één harde grens. Onderzoekers hebben eens berekend dat als 20 procent van de mensen een idee heeft en daar hard aan vasthoudt, dat de rest dan volgt. ‘Critical mass’ noemden ze dat. Maar waar die kritieke grens precies ligt, dat ligt maar net aan de omstandigheden. Daar kun je niet een soort natuurwet van maken.”

”

Migratie is een heel natuurlijke aanpassingsstrategie. Alleen is dat nu lastiger geworden

Welke kant kantelt onze samenleving nu op?

„Dit is een wetenschappelijk boek en daaruit volgt dat ik geen zekerheden bied. Het kan de goede of de slechte kant op gaan. Maar het is niet zo dat alles daartussenin net zo goed mogelijk is. Niet alle toekomst zijn even waarschijnlijk omdat er zelfversterkende mechanismen spelen. Zo werkt een systeem ook in meertjes. Je krijgt meer waterplanten, die maken het water helder, waardoor nog meer waterplanten groeien.

„Als wij afglijden naar meer auto-cratie en populisme en stoppen met klimaatbeleid, dan zorgt dat ervoor dat het klimaat stressvoller zal worden. En als we gestrest zijn, kiezen we meer van dat soort leiders. En als hun support afneemt, zullen ze naburige landen uitdagen en oorlog voeren. Je kan je makkelijk voorstellen dat dat verkeerd afloopt.

„Maar een andere toekomst is ook mogelijk. Als mensen zien dat het goed gaat, het belastingstelsel werkt, het onderwijs werkt, het milieu wordt schoner, dan krijgen ze daar vertrouwen in. En dat zijn ook zelfversterkende zaken. Het lijkt nu misschien onwaarschijnlijk, maar zulke golven van verbetering hebben in de historie keer op keer een eind gemaakt aan duistere tijden.”

Commentaar

WEERBAARHEIDSTRAINING

Defensie is welkom in het onderwijs, met het eerlijke verhaal

Het oude Romeinse gezegde wil dat wie streeft naar vrede op oorlog voorbereid moet zijn. Na de ineenstorting van de Sovjet-Unie leek die tegeltjeswijsheid voorgoed tot het verleden te behoren, maar de Russische inval in Oekraïne zorgde ervoor dat de geschiedenis terug is van mis-

schien wel nooit weggeweest. Tegen die tijd had Nederland, net zoals veel andere westerse landen, zijn defensieapparaat goeddeels wegbezuinigd en de opkomstplicht opgeschort.

Inmiddels heeft de Nederlandse politiek met piepende banden een U-bocht gemaakt. Er bestaat brede consensus over een ophoging van de defensieuitgaven naar de door de NAVO gewenste 5 procent van het bruto binnenlands product (bbp).

Nu moet er nog nieuw personeel gevonden worden, en dat is geen sinecure op een arbeidsmarkt die kraakt onder tekorten in diverse sectoren. In *NRC* staat deze maandag een artikel over de pogingen van het ministerie van Defensie jonge mensen te enthousiasmeren voor een baan bij de krijgsmacht - hetzij vast, hetzij als reservist.

Het middelbaar beroepsonderwijs is met de tweejarige opleiding VeVa-opleiding (Veiligheid en Vakmanschap) al een tijd een belangrijke leverancier van nieuwe rekruten. Ongeveer 40 procent van het huidige defensiepersoneel komt van zo'n opleiding.

Om de instroom te vergroten begint Defensie deze week met een nieuw initiatief: de Nationale Weerbaarheidstraining (NWT). Dat is een militaire basistraining van tien weken in veel van de vaardigheden die de VeVa-studenten ook leren. Achttien mbo-scholen gaan die training aan al hun studenten aanbieden als keuze-

mogelijkheid. Daarnaast doen tien hogescholen en één universiteit mee. Het is de bedoeling dat dit programma de krijgsmacht tot 2030 zo'n twaalfduizend extra reservisten oplevert.

Het is meer dan een paar weken leuk rennen, klimmen en knallen. Reservisten kunnen worden opgeroepen

Nu is het zo dat in andere belangrijke sectoren als zorg en onderwijs eveneens een tekort aan personeel bestaat. Toch is het goed dat juist defensie op deze manier binnen het onderwijs probeert extra menskracht te werven. Het inlopen van de kaalslag van de afgelopen decennia zal anders nog langer duren.

Bij de scholen die beroepsonderwijs aanbieden, is duidelijk voldoende animo voor de NWT. Bij universiteiten voorlopig heel wat minder. Uit de rondgang van *NRC* bleek dat er binnen de academie zorgen bestaan over het spanningsveld tussen de waarden van de wetenschap en die van de krijgsmacht. De Rijksuniversiteit Groningen, de enige universiteit die meedoet aan het programma, durfde het niet aan met een campagne reclame te maken, zoals Defensie had gewild. Het bestuur van de betrokken faculteit was bang voor protesten.

Het is goed dat de universiteit waakt over haar wetenschappelijke integriteit. Studiepunten moeten niet worden vergeven voor alleen tien weken op de schiet- en stormbaan, maar Defensie zegt ook theoretische modules aan te bieden. Beoordeel die op hun inhoud.

Belangrijker nog is dat het niet zo kan zijn dat alleen praktisch opgeleide jongeren met de NWT in aanraking komen. De verdediging van de liberale democratie is ook voor mensen met een wetenschappelijke opleiding van belang. Het is dan ook te hopen dat andere universiteiten het Groningse voorbeeld volgen. Geen student moet worden gedwongen om aan de training deel te te nemen, maar de keuze zou er moeten zijn.

Op Defensie rust de taak om eerlijke voorlichting te geven. De NWT is meer dan alleen een paar weken leuk rennen, klimmen en knallen. Het is een opleiding tot reservist. De kans bestaat dat ook reservisten ooit worden opgeroepen daadwerkelijk te dienen in een conflict. Dan is oorlog geen spelletje meer.

MACHTIGE TIJDEN

De VVD danste - maar vergat even dat ze Jetten het Torentje in had geholpen

Bij het begin van het tijdperk-Jetten: een politieke risicoanalyse. De keuze tussen twee kwaden die de VVD hem opdringt. Wat te doen aan het gif van radicaalrechts? En: de verleiding van een groot politiek waagstuk.

Dit artikel is een weergave van *Machtige Tijden*. Een exclusieve nieuwsbrief van Tom-Jan Mees.

Het interessante van radicaalrechts: het is de nieuwe politieke elite. Maandag werd het PVV-Kamerlid Maikel Boon door de *Volkskrant* betrappt op de verspreiding van criminaliserende AI-beelden van Frans Timmermans. Dinsdagavond laat ze Geert Wilders dat het zonder gevolgen blijft. Hij kon Boon niet meer van de lijst halen. „Maar ik wil dat ook niet”, aldus Wilders tegen het ANP.

Zoals PVV'ers ooit de gevestigde orde omschreven als plucheplakkers, zo zijn ze dat nu zelf. Een uurtje nadat woensdag bleek dat GroenLinks-PvdA vijf zetels kwijt was, nam Timmermans zijn verantwoordelijkheid - en terecht. Maar dat de PVV elf Kamerzetels inleverde en terugviel naar 26, bleef voor Wilders zonder gevolgen. Ook Maikel Boon, nummer 24 van de PVV, keert gewoon terug.

Het is die dubbele moraal op radicaalrechts waarmee ook de vermoedelijk nieuwe premier, Rob Jetten (D66), de komende tijd te stellen heeft.

Jetten wist op verkiezingsdag een vergeten D66-streven van vier jaar geleden - 'Nieuw leiderschap', Sigrid Kaag - alsnog te realiseren. Nadat Mark Rutte dat jaar zijn gezag had verloren door een motie van afkeuring (1 april 2021, 'Positie Omtzigt, functie elders'), heeft het land in Jetten dan eindelijk een kandidaat-opvolger van de VVD-premier.

Intussen werd de democratie allerminst stabiel. De progressieve liberaal Jetten moet straks werken met een parlement met een rechts-conservatieve meerderheid van een slordige negentig zetels, inclusief een stevig radicaalrechts blok.

De coalitiepartijen (PVV, VVD, NSC, BBB) leden allemaal verlies, samen 37 zetels. Maar op radicaal-rechts compenseerden JA21en FVD de klap voor de PVV. Centrumrechts bleef redelijk op peil omdat het CDA het verlies van NSC en de VVD gedeeltelijk goedmaakte.

Ziehier de uitdaging van Jetten: een progressieve premier in een behoudend land. De ironie is dat hij al aasde op het partijleiderschap toen Kaag er zich in 2020 voor kandideerde. Hij gedroeg zich als trouwe partijsoldaat en bood

Kaag zijn hulp aan.

Zodoende werd Jetten minister van Klimaat in Rutte IV, nadat Kaag Van Mierlo's D66-record had geëvenaard: 24 zetels. De tweede partij na de VVD. Er volgde een moeizame formatie. De VVD, een machtsmachine, behandelde Kaag als politiek gevaar.

Jetten was er soms bij als VVD'ers smaalden dat haar nieuwe leiderschap blijkbaar niet in staat was vaart in de toen trage formatie te brengen. Ook voor dat aspect, nijd tussen VVD en D66 die elk moment kan opspelen, kan hij alvast een deel van zijn agenda reserveren.

Want in de formatie is diezelfde VVD nu de complicerende factor. Ook sommige VVD'ers vonden het wonderlijk dat er op verkiezingsavond uitbundig werd gedanst. Het was op zich verklaarbaar: Dilan Yesilgöz had de verwachtingen verslagen.

Na de val van het kabinet moest zij deze zomer terugkomen op haar desastreuze keuze uit 2023, toen ze de deur voor de PVV opzette. Wilders riep daarop dat ze aanstuurt op een kabinet met Frans Timmermans.

En om electoraal niet verder in te storten, besloot de VVD uit zelfbehoud het anti-Timmermans-sentiment op rechts uit te spelen door een 'stabiel' centrumrechts kabinet zonder GL-PvdA te eisen. Statistisch goed gezien: de partij ging niet ten onder.

Evengoed was dit na 2023 (tien zetels verlies) haar tweede nederlaag (min twee zetels) sinds de VVD onder haar leiding naar rechts beweegt. Zo verloor ze in twee jaar ruim een derde van het VVD-electoraat, en behaalde ze woensdag de slechtste VVD-uitslag in negentien jaar. Dus dansen?

Uiterst rechts was niet geïmponeerd: de radicaal-rechtse stemmer voelde zich op verkiezingsdag amper tot de VVD aangetrokken. Tegenover de paar procent PVV-kiezers die volgens de exitpoll van Ipsos I&O wel naar de VVD zijn overge-

Jetten kan misschien de twee grootste thema's van deze tijd combineren in een aanpak die het land verbindt

Yesilgöz (VVD), Bontenbal (CDA) en Jetten (D66). FOTO BART MAAT

stapt, stond een grotere groep kiezers die de VVD verloor aan CDA en D66.

Dus eerst maakte de partij onder Yesilgöz de oversteek naar rechts. Ze verloor zo haar electorale middenpositie aan D66 en CDA. Met als resultaat dat de VVD zelf bevorderde dat het premier-schap in handen van D66 viel. Dansen? Of toch eens dieper over zichzelf nadenken?

De vraag is of de VVD het eigenbelang boven de bestuurbaarheid van het land blijft plaatsen. De partij regeerde 22 van laatste 25 jaar en leverde veertien jaar de premier. Ze is nu de bestuurlijke ruggengraat van het land.

Hier wordt het erg dubbelzinnig. Want hoewel de VVD nu de derde partij is, blijft ze zich gedragen als de machtspolitieke regisseur die ze onder Rutte was. Jetten mag een breed middenkabinet willen - D66, VVD, GL-PvdA, CDA - maar Yesilgöz kan daar na deze campagne onmogelijk nog mee instemmen.

Het ergerde CDA-leider Henri Bontenbal vlak voor verkiezingsdag openlijk. Hij werd „spuug-ziek”, verweet hij Yesilgöz, van deze „spelletjes”.

Feit is dat de VVD-positie Jetten waarschijnlijk voor een keuze uit twee kwaden stelt. Hij kan haar centrumrechtse voorkeur (D66, VVD, CDA, JA21) volgen, maar JA21 is op onderdelen erg rechts en buiten Joost Eerdmans een partij met amper politiek-bestuurlijke ervaring en een fractie die bestaat uit zorgelijk veel partijhoppers (ex-FVD, ex-PVV, ex-CDA, et cetera).

Of Jetten kan kiezen voor een minderheidskabinet van D66, VVD en CDA dat ruimte aan de Kamer laat. Maar dan krijgt hij als premier, en D66 als partij, te maken met die ruime rechts-conservatieve meerderheid in de Kamer.

Dus of hier nou wordt gewerkt aan het *stabiele* kabinet waarop de VVD zei uit te zijn? Wat ook opvalt: hoe groot het mentale verschil van VVD en D66 met partijen als CDA en GL-PvdA is geworden. Die laatste werken nog met een oud campagneconcept: rationeel en inhoudelijk. Zo wel Bontenbal als Timmermans spraken overwegend over beleid, gebruikten termen als 'solidariteit' of 'stabieleit', en speelden zelden op emoties, identiteit en intuïties.

Feit is alleen dat hun campagnes minder het debat stuurden dan die van Yesilgöz en Jetten. Zij verloren aanhang in de slotweken. Bij Jetten en Yesilgöz was het andersom.

Timmermans sneuvelde, GL-PvdA bleef te ver verwijderd van het midden om nieuwe kiezers binnen te halen. Een ruimte die Jetten uiteindelijk vulde. Jetten zette zich geloofwaardig neer als iemand die durft te verliezen: hij viel Wilders in elk debat overtuigend aan. Ook suggereerde hij gematigdheid en benadrukte hij zijn optimisme.

COLUMN
STEPHAN SANDERS

De morele wegloper

W e zijn van de getuigenissen zomaar in het domein van de verantwoordelijkheden geduikeld, meteen na de verkiezingen. Ik spreek nu niet enkel namens mijzelf, maar vooral toch namens de Duitse socioloog Max Weber (1864-1920), die het verhelderende onderscheid maakte tussen een 'overtuigingsethiek' en een 'verantwoordelijkheidsethiek'.

In de campagnetijd lieten de politici hun hart spreken, en bedwelden de kiezers met politieke vergezichten. Nu de stemmen voor het grootste deel zijn geteld, is de politicus plots profeet af. Hij is een sjouwer geworden, die moet 'leveren', zoals je dat zegt over een meubelwinkel waar je net een bank hebt besteld. En de klant vraagt garantie voorbij de voordeur.

En toch was het moment dat me het meest is bijgebleven van de verkiezingsavond het afscheid van Frans Timmermans als leider van GroenLinks-PvdA; de man die besloot niet langer te 'leveren'. De eerste exitpolls waren net binnen, de resultaten vielen meteen al tegen voor de rood-groene combinatie, en Timmermans trad terug. Juist door die beslissing op dat moment publiekelijk te nemen, en dus ook de partijverantwoordelijkheid te dragen, werd het een charismatisch afscheid. Timmermans dankte de zaal, de partijleden, de kiezers, maakte een zwierige buiging en liep toen daadwerkelijk weg.

Als student, lang geleden alweer, las ik dat mooie essay van Weber *Politiek als beroep* (1919), en het is dankzij een kernachtig stuk van Thor Rydin in *De Groene Amsterdammer* deze week, dat ik weer wist wat ik wel gelezen had, maar ook weer was vergeten. Weber schreef over 'charisma', dat onmisbare goedje voor een politicus, dat niet eigenhandig gebrouwen kan worden, maar dat de politicus in kwestie toebedeeld krijgt van anderen, zijn kiezers. In de getuigenisfase, vlak voor de verkiezingen, waarin de leider de ene na de andere fraaie frase aaneenrijgt, weet de politicus op voorhand ook (ik citeer nu Rydin): „Het zal nooit gaan zoals verwacht *en toch* moet er gehandeld worden; draag met mij bij voorbaat de schuld.”

„Draag met mij bij voorbaat de schuld”. Timmermans nam die schuld op zich voor GroenLinks-PvdA als geheel: hij werd dus even de zondebok waarop de frustraties van alle partijleden en stemmers geladen konden worden, en vertrok.

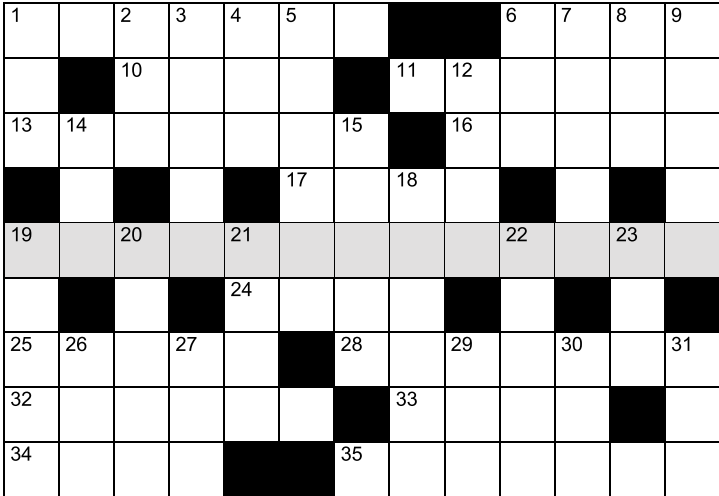
Weber had het in zijn tijd over „de morele leidraad van het charisma”. Want in de ogen van de socioloog was „moderne politiek” als een „seculiere religie”. Iemand zal zich moeten opofferen voor de partij en haar kiezers, iemand moet het boetekleed aantrekken, juist namens al die mensen die uit overtuiging op een partij hebben gestemd.

Ik heb niet op Timmermans gestemd, hij was als politicus niet mijn favoriet, maar zijn terugtreden was precies wat je moet verstaan onder 'moreel charisma': voorbeeldig. Hij verwittigde zijn achterban van zijn motieven, nam zijn verantwoordelijkheid en maakte de weg vrij voor een nieuwe leider.

Hij werd daarmee een wegloper, maar dan toch van een loepzuiver ander soort dan Geert Wilders. Die kreeg de naam ook, omdat hij twee keer was vertrokken; eerst in april 2012, als gedoogpartner van het kabinet-Rutte I, en vervolgens uit het laatste kabinet, dat in naam 'Schoof' heette, maar in alles het stempel van Wilders droeg. Wilders verantwoordde zich nooit tegenover zijn partijleden, want die bestaan niet, hij wees alleen de andere coalitiepartners als schuldigen aan, en liep vervolgens weg om lekker toch te blijven.

Juist omdat Wilders zoveel charisma krijgt toebedeeld van zijn kiezers, is dat des te kwalijker. Alleen al in dat opzicht verschilt Timmermans hemelsbreed van hem. Timmermans is een morele wegloper.

IN HET MIDDEN

Meer puzzels van Studio Steenhuis op steenhuispuzzels.nl

Vul in en ontdek wie of wat er midden in het nieuws staat

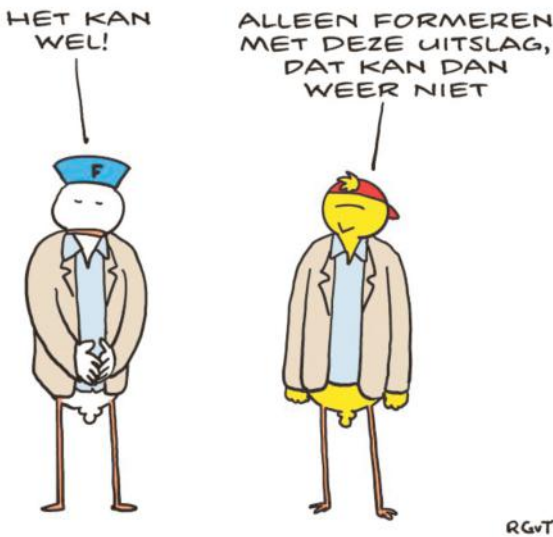
Horizontaal: 1. Nieuwe lijsttrekker? 6. Of wordt het De __? 10. De mazzel 11. Duitse filosoof 13. Middencirkel 16. Past na kerk of drank 17. Galeriewijk in New York 24. Pussy __ 25. Britse filosoof 28. Mond op mond is hij op zijn best 32. Of toch __? 33. Moet soms om 34. HBO-serie van Brad Ingelsby 35. Slurf die tot de grond komt

Verticaal: 1. Geen pap 2. Lofzang 3. Wedstrijd zonder scherpe kantjes 4. __ culpa 5. Nog steeds getrouwd met collega Graf 6. Hindert het vliegverkeer 7. Losbandige feestelijkheid 8. __ Battle After Another, thriller met Leonardo DiCaprio en Sean Penn 9. Verzekeringsbewijs 12. Klassiek computerspel 14. Gevorderd 15. Draait twee kanten op 18. Is Jetten niet 19. laat 20. Waren vroeger de baas in Peru 21. Past voor jazz of fight 22. (Door)draaien 23. Piratendrank 26. Rakettenproducent 27. Bedrijfshulp 29. Van der Gijp of Bakker 30. Vliegt heen en weer 31. Schreef De slinger van Foucault

Oplossing puzzel 31 oktober. Horizontaal: 1. ZAPPA 5. GRIMES 10. UNI 11. RACE 13. SOEP 14. INTENS 15. SERA 16. DOC 17. ZULU 22. UDEN 23. IEL 25. RIOT 28. MANTRA 29. ELMO 30. MIEN 31. RIM 32. ALASKA 33. SNOEP **Verticaal:** 1. ZUID-KOREA 2. ANNO 3. PITCH 4. ARNOLD 5. GEEUW 6. ISSUE 7. MOE 8. EER 9. SPAARLAMP 12. AS 17. ZON 18. LE MANS 19. AUTO'S 20. LEMMA 21. NITRO 24. ERIE 26. I'LL 27. OMA 28. ME **In het midden:** HALLOWEEN

© Studio Steenhuis steenhuispuzzels.nl

FOKKE & SUKKE
ZIJN HET MET JETTEN EENS

RGvT

COLUMN
MARCEL

Vaarwel Utrecht

Ik woon er gelukkig niet, maar in Utrecht is het drinkwater besmet. Enterokokken, de beruchte poepbacterie. Het advies: kraanwater liever niet drinken, eerst drie minuten koken. En dat geldt ook voor water waarmee je afwast en je tanden poetst. Douchen? Alleen met gekookt water. Beter is het om met een washand en een emmer met vooraf gekookt water te werken. De aangetroffen enterokokkenbacterie is niet gevaarlijk voor gezonde mensen, maar voor ongezonde mensen kan het wel vervelende gevolgen hebben. Dat is altijd zo, weten we nog uit coronatijd.

Deze wijze woorden komen van drinkwaterbedrijf Vitens, ze hebben verder nog geen flauw idee hoe de bacterie in het water terecht is gekomen. Mensen volgens steeds minder het nieuws, maar in Utrecht en omgeving was binnen korte tijd geen verpakt water meer te krijgen. Ik zou ook meteen verpakt water inslaan, maar Vitens roept op om geen water in te slaan als je in staat bent thuis water te koken. Zij willen dat er genoeg water in de supermarkt blijft staan voor de mensen die niet in de gelegenheid zijn om water te koken, of geen water kunnen koken.

‘Geen water kunnen koken.’
Hoeveel mensen zouden dat zijn?
Afgaande op een onderzoek van ProDemos voorafgaand aan de verkiezingen ongeveer een op de drie. ProDemos, ‘het huis voor democratie en rechtsstaat’ riep politici op om het tijdens de campagne vooral heel simpel te houden omdat een groot deel het anders niet begrijpt.

Mocht je toch in Utrecht wonen en aan jezelf of je waterkoker twifelen: haal wel zoveel mogelijk verpakt water, rijd desnoods met je auto naar een andere stad om water in te slaan. Onder-

tussen werden bij de thuiswedstrijd van FC Utrecht geen warme dranken meer verkocht en gaf de club de garantie dat de hard plastic glazen waarin het 0.0 bier wordt geschonken niet worden omgespoeld. Terwijl een woordvoerder van Albert Heijn opriep om niet te hamstere(n) (op zich grappig) verscheen burgemeester Sharon Dijksma (PvdA) op televisie om namens de VNG te waarschuwen dat er aan de verkiezingsuitslag liever niet mag worden getwijfeld.

Was ze nog niet op de hoogte van het watergebrek? Of is ze inmiddels zo door de wol geverfd dat ze heeft geleerd dat je de hete brij beter aan ambtenaren over

Mijd Utrecht, ga er niet naartoe. Kent u mensen uit Utrecht: geef ze geen hand

kunt laten? Water koken voor gebruik is in minder welvarende landen heel normaal, weten ze in Utrecht ook eens hoe dat voelt.

Maar als een waterbedrijf daar oproept om geen kraanwater te drinken en ook geen verpakt water te kopen is dat wel reden voor een negatief reisadvies. Omdat zij het niet zegt doe ik het maar: mijd Utrecht, ga er niet naartoe. Kent u mensen uit Utrecht: geef ze voor de zekerheid geen hand. Bent u er toch: was vooral uw handen niet. Je kunt ook gewoon alle contact - tijdelijk - verbreken, niet ons probleem, we lezen wel hoe het is afgelopen, jullie waren soms best een leuke stad.

Marcel van Roosmalen schrijft op maandag en donderdag een column.

ikje

Lezers zijn de auteurs van deze rubriek. Een Ikje is een persoonlijke ervaring of anekdote in maximaal 120 woorden.
Insturen via ik@nrc.nl

EEN BETER LEVEN

Mijn man komt thuis van een reis. Hij ruimt meteen al zijn spullen op, en daarna vertelt hij over een programma op de radio, over vrouwen die op latere leeftijd ontdekten dat ze ADHD hadden. Mijn man zegt: „Bij alle voorbeelden dacht ik, dat ben jij precies: chaos en slechte planning.” Hij vraagt zich af of ik ook niet eens naar de dokter moet. De vrouwen op de radio hadden baat bij medicijnen. Ik zeg dat ik dat niet wil, waarom zou ik dat doen? „Dan krijg je misschien een beter leven”, zegt hij. Waarop mijn zoon vanaf de bank zegt: „Ja, misschien krijg jij dan een beter leven.”
Anke Bastiaansen

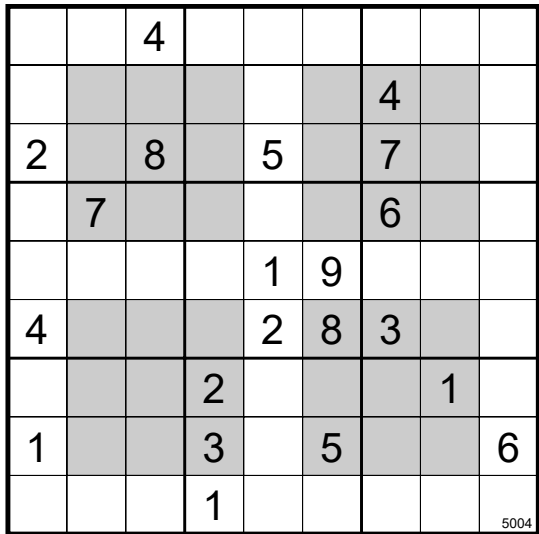
nrc > puzzels

NRC brengt je elke dag de leukste en meest (ont)spannende puzzels

Speel ze allemaal op nrc.nl/puzzels

SUDOKU

Plaats de cijfers 1 tot en met 9 zo in het diagram dat elk cijfer precies één keer voorkomt in elke rij, kolom, de negen vetomrande 3x3 vakken, én de vier grijze 3x3 vakken.
© Peter RitmeesterPZZL.com

Rechts: de oplossing van vrijdag.

4	9	8	6	5	7	1	2	3
2	1	5	4	3	9	8	7	6
7	3	6	8	1	2	5	4	9
8	7	9	2	4	1	6	3	5
1	5	2	3	8	6	4	9	7
3	6	4	9	7	5	2	8	1
5	2	3	7	6	4	9	1	8
9	8	1	5	2	3	7	6	4
6	4	7	1	9	8	3	5	2

Meer puzzels en boeken van Peter Ritmeester op pzzl.com

CAR COUTURE

luxury essentials to style your car

scan & buy now

auto interieurdoekjes

auto luchtverfrisser

autoparfum en refill

Certified

Corporation

Meer informatie

DIAMANDA DRAMM IS ARTIST IN
RESIDENCE OP NOVEMBER MUSIC

PAGINA C6-7

‘Er zit juist schoonheid in rauwheid’

FOTO ROGER CREMERS

Cultuur

MUZIEK & THEATER

De kunstcollectie van DSM is eindelijk toegankelijk voor het publiek

DSM-COLLECTIE De bedrijfscollectie van DSM, met topstukken van Limburgse en internationale kunstenaars, is nu eindelijk te zien in drie musea in Heerlen. *Rooted in Change* heet de tentoonstelling.

Paul van der Steen
HEERLEN

Zelden maakt een verzameling kunst zo veel los als recent in Heerlen. Des te bijzonderder, om dat het gaat om een bedrijfscollectie die tot voor kort nogal onzichtbaar was voor het grote publiek.

De opwinding had alles te maken met het moment. In de zomer van 2021 maakte biochemiebedrijf DSM bekend haar hoofdkantoor van Heerlen naar Maastricht te verhuizen. Daarmee kwam een einde aan een 121 jaar durend huwelijk tussen het bedrijf en de stad. Het vertrek reet in Heerlen de toch al schrijnende litten van de mijnsluiting van zo'n halve eeuw geleden open. „Destijds is in rap tempo veel erfgoed verloren gegaan”, constateert Leen Roels, directeur van het Nederlands Mijnmuseum. „In het geval van de kunstcollectie was het met de mijngeschiedenis verweven verhaal nog intact”, zegt Fabian de Kloof, artistiek directeur bij museum Schunck. „En de vrees bestond dat al het moois dat in de loop der jaren was verzameld, door de verhuizing en de kort daarna aangekondigde fusie met het Zwitserse Firmenich zou verdwijnen naar elders en voorgoed uit zicht zou raken.”

In maart vorig jaar keerde de rust weer, toen het bedrijf de collectie van 449 werken schonk aan de gemeente Heerlen. *Rooted in Change* heet de tentoonstelling van een brede greep daaruit, die nu op drie plekken in de stad is te zien. Die titel verwijst naar opeenvolgende veranderingen van het verzamelende bedrijf: Nederlandse Staatsmijnen werd Dutch State Mines (DSM), een steenkolenonderneming switchte naar chemie en later naar biotechnologie, een staatsbedrijf werd gepri vatiseerd, een Nederlandse NV werd door de fusie met Zwitserse Firmenich internationaler dan ooit. Heerlen maakte evengoed transformaties door: de delfstofwinning maakte van een plaatsje met enkele duizenden inwoners een florierende stad, die na de sluiting van de mijnen ietwat verdoofd en verwees achterbleef. Diverse pogingen om zichzelf opnieuw uit te vinden hadden matig succes.

Geschenkt
De collectie die nu als gift bij de gemeente Heerlen is beland, begon ook met een ge-

schenk. Bij het 25-jarig bestaan van de Staatsmijnen in 1927 deed het personeel het bedrijf een raam van glazenier Henri Jonas cadeau. Catharien Romijn, curator van de verzameling van 2003 tot nu: „Het is zijn enige profane raam. De kennis en de arbeid worden erop verbeeld door een ingenieur en een mijnwerker.”

Bij het gouden jubileum van de Staatsmijnen tastten de Limburgse gemeenten in de buidel en schonken ze de onderneming 45.000 gulden. Met de opdracht om dat geld te besteden aan werk van regionale kunstenaars. Daar zat veel kunst bij van de zogenaamde Amsterdamse Limburgers, een groep die zich in de jaren veertig van de vorige eeuw verder ontwikkelde in de hoofdstad. Het ging om werken van onder anderen Ger Lataster, Pieter Defesche en Jef Diederen. Namen die ook in de collectie van gemeente Heerlen terugkomen. Vanwege die overlap is een selectie van dat deel van de DSM-collectie tijdens *Rooted in Change* te zien in het stadhuis.

Dat gebouw laat zien hoe modern Heerlen in de mijntijd wilde zijn. Het is net als de twee voormalige warenhuizen, waarin Schunck en het Nederlands Mijnmuseum zijn gevestigd, ontworpen door architect Frits Peutz. Marcel van Grunsven, burgemeester van 1926 tot 1961, zei dat twee zaken belangrijk waren voor Heerlen: steenkool en cultuur.

Het Nederlands Mijnmuseum ruimde een deel van haar bovenste verdieping leeg voor *Rooted in Change*. Directeur Roels: „Onder meer voor werken die een directe relatie hebben met de mijnen. Bijvoorbeeld een schilderij van Jan Laeven met koeltorens tegen een abstracte, bijna kubistisch aandoende lucht. Een deel van dat soort kunst is ook verdwenen, omdat medewerkers in de mijntijd soms iets mochten uitkiezen.”

Stoflongen
Roels' persoonlijke keus is *Lungs* van Itamar Gilboa. Het is een 3D-print van zijn eigen longen maar in deze regio ook meteen een symbool voor alle geleverde spanningen en de stoflongen, waar veel mijnwerkers onder leden.”

De DSM-collectie zocht het na de millenniumwisseling meer in nationale en internationale kunst. Bij Schunck is te zien wat zoal werd aangekocht. Kwaliteit was leidend. Al waren linken met nieuwe speerpunten van het bedrijf zoals duurzaamheid en diversiteit een pre. Een deel

Harry Koolen: *Land-schap met steenkolenmijn Emma, 1952* (olieverf op doek, 116,8 x 147,4 cm.)
FOTO PETER COX

Daan Wildschut: *Lente, 1962*, (olieverf op doek, 111,1 x 134,3 cm.)
FOTO SCHUNCK MUSEUM

van de kunstenaars die in beeld kwamen, experimenteerde ook net als DSM met nieuwe materialen en manieren van materiaalgebruik.

De focus op de eigen provincie werd minder groot. „Limburgse kunst bestaat niet”, zegt Romijn resoluut. „Er bestaat slechts kunst.” Toch valt in Schunck op hoeveel de afgelopen decennia nog is aangekocht van kunstenaars met Lim-

burgse wortels: onder anderen Sidi El Karchi, Keetje Mans, Jack Reubsaet en Melanie Bonajo. Romijn: „Wij hebben altijd oog gehouden voor nieuw talent. Een bedrijfscollectie is vaak een mooie springplank voor jonge kunstenaars. Als een van je werken daarin belandt, geeft dat legitimiteit.”

Schunck wil als nieuwe beheerder van de collectie namens de gemeente linken met de regio én de wereld. De Kloof: „Door de samenwerking te zoeken met andere instellingen in de buurt, maar evengoed door bedrijven te enthousiasmeren voor kunst. We hebben er hier vlak voor de opening al een aantal over de vloer gehad. En DSM heeft geschonken met het recht op bruikleen. Dus hangt en staat een deel van de werken nu in het kantoor in Maastricht.”

Een voorbeeld van het linken met de wereld is het project 'Kolensporen: Wolken boven Sawaluntho' dat tegelijk met werken uit de DSM-collectie in Schunck is te zien. Het verhaal van drie generaties Vermeersch linkt een Indonesische mijnregio met de Zuid-Limburgse. Vertegenwoordigers van de Indo-Europese familie werkten op beide plekken. Fotograaf Lara Gasparotto toog naar de andere kant van de wereld om de regio daar nu vast te leggen. Haar werk laat verschillen zien, maar evengoed de overeenkomst tussen streken waar delfstoffenwinning het landschap en de mensen hebben gevormd.

Rooted in Change. Kunstcollectie DSM van vergaderzaal naar museum. Schunck Museum, Nederlands Mijnmuseum en raadhuys, Heerlen, t/m 1 maart. Info: schunck.nl

„Limburgse kunst bestaat niet. Er bestaat slechts kunst

Catharien Romijn
Curator van de DSM-verzameling

Liefde in hoofdrol bij S10 en Froukje in duoconcert

Ze deelden hun innige vriendschap met 17.000 anderen in een uitverkochte Ziggo Dome, tijdens concert waar de twee zangeressen elkaar vleugels gaven.

Peter van de Ploeg
AMSTERDAM

„Ik beloof dat als het echt heel slecht met je gaat, dat je dan één sigaret mag roken in mijn auto.” „Ik beloof dat ik je deze keer zal helpen schilderen als je gaat verhuizen.” „Ik beloof dat ik het zal zeggen als je te veel blush op hebt.” „Ik beloof dat ik blijf”. „Ik beloof ook dat ik blijf”

De zangeressen Stien den Hollander (S10) en Froukje Veenstra (Froukje) geven elkaar tijdens hun eerste gezamenlijke grote show in de Ziggo Dome in Amsterdam complimentjes, adviezen en andere lieve woorden via het grote videoscherm. „Zijn we nu getrouwd??” roept S10 lachend uit na die laatste twee berichten, voordat ze 'Hart in Brand' spelen.

Het publiek is een beetje te gast bij deze innige vriendschap, en dat is gek maar ook heel erg mooi. De twee zijn in een ander leven doodnormale vriendinnen, behoorlijk verschillend maar die toch niet zonder elkaar kunnen. Die lachen en huilen, het leven ontdekken, vallen en weer opstaan. Een deel is ongetwijfeld ook doodnormaal, maar een stukje daarvan speelt zich nu twee avonden in de grootste zaal van het land af, waar de intimiteit van en voor iedereen is. De kleine knipoog die S10 halverwege het concert geeft aan Froukje achter de piano was nauwelijks te zien geweest, als de twee niet op een der-

tig meter groot scherm werden getoond. En ergens halverwege, als ze hun nieuwe 'Misschien' zingen, schiet Froukje vol. S10 neemt haar in haar armen, juist bij het liedje dat ze schreven nadat S10's broer overleed en dat vol zit met haar pijn en verdriet. „Met iets als dit, ben ik allang blij dat je nog naast me zit / neem me mee, het maakt niet uit waarheen, als je naast me zit”. Hou het maar eens droog.

Het gaat slecht! Het gaat slecht!

De liefde tussen die twee heeft natuurlijk de hoofdrol tijdens de aandachtelijke show, maar muzikaal regent het sterke tracks. De twee doen blokjes alleen en nummers samen, en maken daar een dynamische show van die opvallend mooi in balans is. De frivole gitaarpop van S10 geeft veel energie in het begin, de slimme nederpopbangers van Froukje daarna brengen diepte en ze pakt de energie moeiteloos op met 'Heb ik dat gezegd', waar ze de zaal 'Het gaat slecht! Het gaat slecht!' laat scanderen. „Oh, dat is gewoon iets dat ik af en toe zeg / Maak je maar geen zorgen, het gaat heus wel weer weg”.

Het is gewoon weelde: een concert waar je 'Weer Verliefd' hoort, dan 'De Diepte', daarna 'Een Tekan' en 'Zonder Liedjes' en dan ook nog een blok met de heerlijke nieuwe songs van hun nieuwe gezamenlijke ep als 'Of-fline' en 'Ik Haat Hem Voor Jou'. Ze spelen allebei ook solo een nummer van de ander. En hoe verschillend ze ook zijn, het blijkt heel erg natuurlijk dat S10 'Naar het Licht' van Froukje staat te zingen, en Froukje later S10's 'Adem Je In'. Sterker nog, als je niet gepokt en gemazeld bent in hun oeuvre, is de kans dat je het niet gemerkt hebt best aanwezig. De zangeressen

smelten zo helemaal samen in de Ziggo Dome.

Stormachtige emoties

Een van de hoogtepunten is een nummer dat van geen van beiden is, hoewel ze het helemaal eigen maken: S10 zingt 'Paris, Texas', een nummer van Lana Del Rey, maar met een Nederlandse tekst. Froukje speelt samen met toetsenist Joël Dieleman quatre-mains piano. Het was al een prachtig liedje, nog prachtiger gezongen door S10 met alle stormachtige emoties die bij haar zo dicht aan de oppervlakte liggen.

Het blijft bijzonder om te zien hoe S10 is gegroeid, van een schuchtere jonge artiest die amper vanachter d'r eigen haan vandaan kwam voor duistere, goudeerlijke teksten over de verkeersdrempels in haar leven, tot een ster die zo'n Ziggo Dome even om haar vinger windt. Dat komt, in elk geval hier in Amsterdam, voor een deel door de chemie met Froukje, en vice versa. Dat die twee samen een ep maakten en optraden was een kwestie van tijd. Je vraagt je af: wat nu? Moeten ze niet gewoon een tijdje samengaan, een beetje Acda & de Munnik maar dan leuk? S10 heeft net een album uit, Froukje is weer bezig met een nieuwe plaat, verklap ze (en ook dat ze stage heeft gelopen op een kantoor, welja). En dat is goed nieuws: het zijn twee artiesten die een lange, interessante carrière voor de boeg hebben op zichzelf. Maar na zo'n avond hoop je dat ze meer dan die ene ep samen beloven.

Recensie Pop

Froukje en S10. Gezien: 1/11. Ziggo Dome, Amsterdam. Herh: 2/11, aldaar. Zie: ziggodome.nl
●●●●○

Het duoconcert van Froukje en S10 deed naar meer samenwerking in de toekomst verlangen. FOTO ANDREAS TERLAAX

MUZIEK & THEATER

Uxía Martínez Botana wil ‘de ziel van de samenleving verrijken’

INTERVIEW **UXÍA MARTÍNEZ BOTANA** CONTRABASSIST Ze was te dun, te mooi, te dit en te dat. Woorden die benadrukten: contrabas, vergeet het, je bent vrouw. Maar Uxía Martínez Botana ging er dwars tegenin. En nu verovert de Spaanse vanuit Amsterdam op dat instrument de klassieke muziek. „Het is tijd om de deuren open te gooien.”

Joost Galema
AMSTERDAM

Op vliegelden schieten kinderen vaak in de lach wanneer ze Uxía Martínez Botana (37) zien met de contrabaskoffer die boven haar uitsteekt. „En op Schiphol roepen mensen”, grijnst ze in haar beste Nederlands, „wat één *grrote gitaarrrr*! In dat geval luidt mijn antwoord meestal, dat ik de grafkist van Dracula meezeul.”

Martínez is even terug op duiventil Amsterdam, vanwaar ze zo’n vijf tot zes keer per maand uitvliegt over de wereld. Zo trekt ze door Europa met het Boedapest Festival Orkest en het barokensemble van de Argentijnse cellist Sol Gabetta. Verder maakt ze kamermuziek met grote namen uit het klassieke veld, so-leert en onderwijst ze in Barcelona, als eerste en enige vrouwelijke contrabasle-raar op een Spaans conservatorium.

Vooroordelen ontmoette Martínez genoeg. Ze was te dun, te mooi, te dit en te dat. Woorden die benadrukten: contrabas, vergeet het, je bent een vrouw. Maar „*the times they are a-changin’*”, citeert ze singer-songwriter Bob Dylan. „Dat ik doe wat ik doe, zou in de tijden van de Spaanse dictator Franco onmogelijk zijn geweest voor een vrouw, een enkeling uitgezonderd. Niettemin valt er een halve eeuw na diens dood nog ge-noug te emanciperen, ook in de klassie-ke muziek die ons telkens dezelfde me-nukaart blijft voorschotelen. Het ont-breekt aan visie. Grote impresariaten stoppen hun stallen vol met zangers, di-rigenten, pianisten, violisten en cellis-ten, want die brengen het meeste geld binnen. Wie minimaal zo’n 50.000 tot 60.000 euro per jaar oplevert, vinden ze interessant. En de rest - hoe goed ze op hun instrument ook zijn - moet het zelf uitzoeken. Het is tijd om de deuren open te gooien.”

Breder muzikaal begrip

En dat doet Martínez dan ook, met de vindingrijkheid die haar eigen is, en met humor, „want het bestaan is al lastig ge-noug en zwaarmoedigheid helpt ons niet bij het zoeken naar schoonheid en betekenis”. Die speurtocht naar ver-nieuwing is belangrijk voor haar. In Bar-celona ontwikkelde Martínez een les-programma genaamd ‘de 360 graden musicus’, waarin ze haar leerlingen on-derwijst in verschillende genres om tot een breder muzikaal begrip te komen.

Daarnaast bracht ze met drie leden van het Aviv Quartet afgelopen maand haar debuutalbum *Mendelssohn X Files* uit, althans de eerste cd-opname waarbij ze zelf op de cover staat. Martínez „kaapte” - schreef een Duitse recensent - met haar contrabas de stoel van de cel-list in strijkkwartetmuziek van Mendels-sohn. Hoe ze zulke stukken voor haar in-strument geschikt kon maken, leerde ze als jonge twintgiger van violist Gidon Kre-mer in zijn ensemble Kremerata Baltica. „Van Haydn en Mozart blijf ik af: hun

Uxía Martínez Botana: „Toen ik op mijn zesde naar de lokale muziekschool mocht, werden leerlingen op alfabetische volgorde verdeeld. En toen ze bij mijn achternaam belandden, zat de celloklas vol.” FOTO MARCO BORGGREVE

werk is te lichtvoetig voor de contra-bas. Mijn experimenten in die rich-ting mislukten. Maar Mendelssohn is een ander verhaal. Vooral zijn *Zesde strijkkwartet* - geschreven na de dood van zijn zus Fanny - heeft een donker karakter. Hier kan contrabas veelzeggende kleuren toevoegen.”

Het strijkkwartet vindt ze een puur genre. Meedogenloos ook. „Je hoort alles. Het is een van de groot-ste uitdrukkingsvormen die de mensheid uitvond; een voorbeeld van hoe we in het maatschappelijk debat beter kunnen omgaan met el-kaar. We luisteren, spreken en zijn weliswaar solisten, maar maken on-ze ego’s ondergeschikt aan het muzi-kale geheel. Je moet elkaar vertrou-wen om door te dringen tot wat we-zenlijk is. Daar draait het in de kunst om: ik wil de ziel van de samenle-ving verrijken.”

Huilende koe

Martínez groeide op als een kind van de Atlantische kust in La Coruña, „waar het altijd regent”, glimlacht ze. „Dus toen ik op mijn achttiende in Amsterdam ging studeren, was de overgang niet al te groot.” Ze was aanvankelijk verliefd op de cello, maar het lot besliste anders. „Toen ik op mijn zesde naar de lokale muziek-school mocht, werden leerlingen op alfabetische volgorde verdeeld. Toen ze bij mijn achternaam belandden, zat de celloklas vol. Ik kon kiezen tussen fagot, hoorn en contrabas. Ik koos hoorn, om zijn mooie melan-cholieke klank. Maar mijn vader houdt niet van blaasinstrumenten. ‘Weet je wat het is met hoorn?’ zei hij. ‘Dan kunnen je lippen misvormd raken, en wil geen jongen je meer kussen.’ De grap ontging me als zes-jarige. Dus koos ik voor contrabas, de grote broer van de cello.”

Er was alleen geen leraar voor het instrument, en dus kreeg ze vooral theorie. Die ervaring ontmoedigde het kind dat het podium op wilde. Haar moeder zocht en vond een doc-ent op twee uur rijden, Witold Pat-sevich, contrabassist van de Moscow Virtuosi.

„Van hem leerde ik musiceren, mijn verbeelding gebruiken. Bij elk stuk liet hij me een tekening maken van de gevoelens die het in mij op-riep. Er staat me één herinnering hel-der voor de geest uit de twaalf jaar dat hij me onder zijn hoede had. Hij gaf me een oud Russisch volkslied, waarbij ik een grote huilende koe te-kende. Dit was de enige keer dat ik hem zag lachen. Ik had geluk dat mijn ouders een goede docent von-den. Daarom geef ik zelf ook les, want ik weet hoe belangrijk inspire-rende onderwijzers zijn in het leven.”

Op *Scherp* is de opvolger van een teleurstellend ontvangen tweede voorstelling, na een succesvol de-buut in 2021. In Van der Veen’s der-de voorstelling zie je bij vlagen waarom hij in 2019 het Leids Caba-ret Festival won. Toch doet de caba-retier te weinig verrassends om een voorstelling lang te boeien.

Van der Veen vertelt hoe zijn jon-ge gezin onlangs een steeds duur-werdend Amsterdams huurhuis verruilde voor een Utrechts koop-huis. Geen onderwerp waar je de

Met cannabis voel je je niet alleen - en toch wil Yannick afkicken

Recensie Theater

King Cannabis door Yannick Jozef-
zoon / Likeminds. Regie: Ludwig Bin-
dervoet. Gezien: 1 november in Like-
minds Theater, Amsterdam. Op tour
t/m 26 januari. Zie: likeminds.nl
●●●○○○

Shira Keller

AMSTERDAM

Yannick Jozefzoon in *King Canna-bis* FOTO JULIAN MAIWALD

de. Ook in *King Cannabis* komen de nodige accenten langs: Jamaicaans, Surinaams, Leids, West-Gronings, Limburgs. Het is virtuoos en grap-pig, er wordt gul om gelachen, en tegelijkertijd heeft het iets weg van een afleidingsmanoeuvre. Het ‘in rollen kruipen’ ligt Jozefzoon zo goed, dat je hemzelf bijna kwijt zou raken, tussen alle impersonaties.

Tussen prut en koffiefilters

De haat-liefdeverhouding van Jozef-zoon met ‘*sativa*’, met cannabis, lijkt grotendeels over te hellen naar de kant van de liefde. Het spul stelt hem gerust, wakkert zijn creativiteit aan, voelt als steun, als gezelschap, als een ‘vriend’ zelfs - het is een levens-elixer. Aan de andere kant is er de af-hankelijkheid, met alle gevolgen van dien. Schrijnend is de scène waarin Jozefzoon, kersverse vader, op zijn

knieën voor de vuilnisbak tussen de prut en de koffiefilters zit te zoeken naar restjes wiet.

De vraag die als een grondtoon de hele voorstelling lang meertilt, maar misschien te gevoelig ligt om direct aan te raken: waarom heeft deze man zoveel behoefte aan verdoving?

Jozefzoon beweegt weg van die vraag, wat zijn personage tekent, maar je toch ook wat onbevredigd achterlaat. Jozefzoon blijft op af-stand, hoe persoonlijk en eerlijk zijn relaas ook is. In de beschrijvingen van de verslaving en de vertolking van de personages lukt het niet altijd om het clichébeeld te ontstijgen.

Wel lukt dat waar het draait om Jozefzoons vader, die zich meer-maals plotsklaps in het verhaal naar voren dringt. Deze in Sierra Leone wonende vader mag dan fysiek op afstand zijn geweest in het leven van zijn zoon, maar in dit theatrale zelfportret is de man - marron, tae-kwondomeester - uitermate pre-sent. Ontroerend is de scène waarin Jozefzoon hem vertolt. Hij blijkt zwaar te stotteren, deze superheld.

En zo gaat *King Cannabis*, mis-schien wel meer dan over een wiet-verslaving, over vaders en zonen. Over de overerfbare neiging om voor je verantwoordelijkheden te vluch-ten. En over de vraag hoe een vader te zijn - een voorbeeld, een ‘held’ - wanneer je van ellende verstijft, elke keer dat je stuit op een spiegel.

Jasper van der Veen kan spannender zijn

Recensie Cabaret

Op scherp. Jasper van der Veen. Ge-
zien: 30/10, Kleine Komedie Amster-
dam. Info: jaspervanderveen.com
●●●○○○

Jelle Brumsen

AMSTERDAM

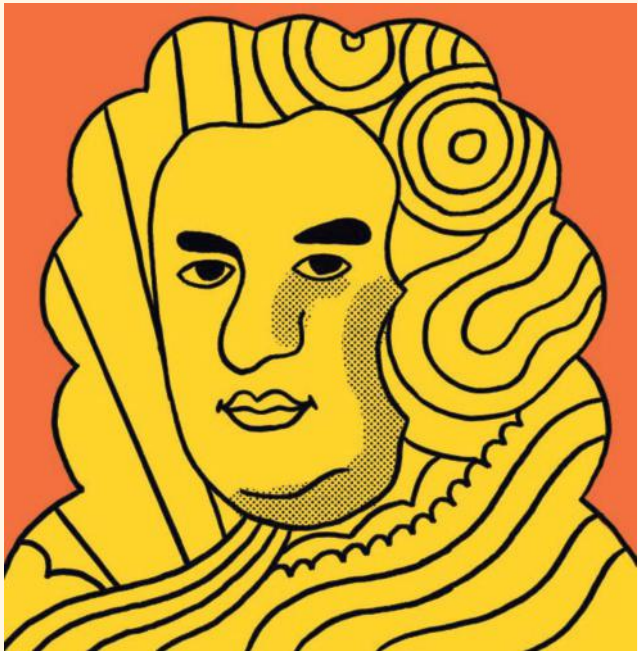
Jasper van der Veen in *Op scherp.* FOTO BOB BRONSHOFF

popcorn op voorhand bij pakt, maar ook niet kansloos: juist bij veelvul-dig bewandelde paden kunnen on-verwachte afslagen spannend zijn. Helaas blijft Van der Veen te veel en lang hangen bij oninteressante anekdotes zoals over te luidre bure-n en mislukte klusavonturen.

Ruimte voor verrassing

Interessanter én grappiger is het wanneer hij verslag doet van de ontmoetingen waarin het verhuis-proces hem doet verzeilen. Zo be-landt hij in de penarie wanneer hij in gesprek met een buurtbewoner doet wat hij altijd doet als hij geac-cepteerd wil worden: veelvuldig be-vestigend hoofdknikken wanneer de ander aan het woord is. Ook leuk is een verhaal waarin hij koffie zet voor een werkman die een schouw komt slopen en hij zichzelf afvraagt

MUZIEKPROFESSOR

Iedereen houdt van Bach, ook wie er niet van houdt

BACH Muziek kent tal van genres en subculturen: NRC's muziekprofessor biedt essentiële muziekkennis. Deze week: Johann Sebastian Bach is een genre op zich. Wat moet je luisteren?

Door **Loni Verweij** Illustratie **Simon Ruis**

Op Utrecht Centraal liep ik laatst Bach tegen het lijf. Johann Sebastian! Nou ja, zijn augmented reality-versie dan. Je kon een kop-telefoon opzetten, en daar zat je dan: midden tussen de sjezende forenzen die nog even een frikan-delbroodje naar binnen schoven, terwijl Bach, compleet met grijzi-ge pruik en barokkostuum, keuve-lend rond zijn klavecimbel trippel-de. Nu hoorde je eens van hemzelf over hoe hij op zijn twintigste een wandeltripje van 400 kilometer (!) ondernam naar het Noord-Duitse Lübeck om zijn idool Dieterich Buxtehude orgel te horen spelen.

Deze Bach is niet meer in Utrecht. Om hem nu te ontmoeten zul je naar zijn museum in zijn thuisbasis Leipzig moeten. Maar dichterbij huis kun je Bach bin-nenkort ook ‘meemaken’. Wie za-terdag 8 november over de dremp-el stapt van De Waalse Kerk in Amsterdam, belandt in een paral-lele barokwereld voor ‘Een dag met Bach’. Iedereen mag verkleed komen. Er klinkt de hele dag Bach.

Hoe werd Bach zo beroemd? De huidige fanbase van Bach (1685-1750) is gigantisch, maar die was niet altijd zo enorm. Toen hij in 1723 in Leipzig solliciteerde naar de functie van cantor (mu-ziekbaas in vier kerken) mocht hij pas komen opdragen toen sollici-tanten nummer één en twee af-vielen. En had je het rond 1740 over Bach, dan begreep men: zoon Carl Philipp Emanuel, die compo-neerde in een sierlijke hippe nieu-we stijl. Afgezien van componis-ten, voor wie Bach altijd wel een kompas bleef, dook Bach onder in de muziekgeschiedenis.

Hij kwam weer boven in de ne-gentiende eeuw, toen de Duitsers, op zoek naar een nationale mu-ziekheld, hun oor op Bach lieten vallen. Zo begon zijn opmars. Com-ponist Mendelssohn duikelde in 1829 de *Matthäus Passion* op - een periode voor Pasen zonder is nu niet meer voor te stellen. Bij pianis-tenpaar Robert en Clara Schumann

werd Bach het dagelijkse muzikale ontbijt. Een eeuw later kwamen de *Goldbergvariaties* onder het stof vandaan. Intussen is Bach zo inge-burgerd dat zelfs mensen die ver-der niets met klassieke muziek hebben, vaak wel van Bach hou-den. Dan heb je het ver geschopt.

Wat maakt Bach Bach?

Italiaanse flair, Franse zwier en Duitse degelijkheid: Bach roerde het door elkaar op Michelin-niveau. Bovendien was hij de ko-ning van het contrapunt: het ver-vlechten van individuele ‘stem-men’ (muzikale lijnen) die alle-maal hun eigen ding doen. Die stemmen laat Bach omdraaien, spiegelen, indikken en uitrekken, verstoppert, en meer. Hoe dat als een briljante puzzel allemaal inge-nieus in elkaar grijpt, daar kun je aardig wat boompjes over opzet-ten, maar uiteindelijk gaat het om het effect voor je oren en dat is bij Bach zonder meer satisfactory.

Wat moet ik kennen?

Probeer het met een clubje Bach-liefhebbers maar eens te worden over drie Bach-essentials: on-doenlijk. Met deze drie stukken kun je sowieso meepraten: *Eerste klavierconcert*. We hebben ons op Amsterdam Dance Event net weer kunnen laven aan strakke beats en verslavende climaxes. Bachs *Eer-ste klavierconcert* doet hetzelfde. Luister naar de uitvoering door Amsterdam Sinfonietta: barst van de energie en pianiste Beatrice Ra-na strooit met haar noten alsof het confettibommetjes zijn.

Passacaglia voor orgel. Bij leven was Bach vooral beroemd als or-ganist. Terwijl hij een machtige melodie onverstoorbaar laat door-pompen, legt Bach er twintig (!) nieuwe, verbluffend inventieve variaties overheen.

Magnificat: Bij Bach móet er ge-zongen worden. In zijn *Magnificat*, de lofzang van Maria uit de Bijbel, kun je zowel baden in spetterende stemmenfonteinen als wegzinken in gruwelijk mooie sereniteit.

Playlist: nrc.nl/muziekprofessor

INTERVIEW DIAMANDA LA BERGE DRAMM

Dramm vindt het oude klassieke narratief ‘niet meer kunnen’

Violist en componist Diamanda La Berge Dramm is artist in residence van festival November Music. Ze presenteert haar album ‘Chimp’ én treedt op met haar ouders. „Het probleem van de viool houdt me op de been.”

Door **Joep Stapel** Foto **Roger Cremers**

Zelf zou Diamanda La Berge Dramm (1991) „nóóit” op het idee zijn gekomen om de aartsmoeilijke ‘Sequenza VI-II’ van Luciano Berio weer op te pakken. Toch is dat een van de werken die ze volgende week speelt als artist in residence van festival November Music in Den Bosch, als onderdeel van een tweedaagse marathon met alle *Sequenza*’s van Berio (zie kader). Daarnaast geeft de violist optredens met haar ouders én presenteert ze de liveversie van haar album *Chimp*. Dramm speelde de ‘Sequenza VIII’ ooit in haar eerstejaarsrecital aan het conservatorium, samen met de *Chaconne* van Bach – wat je noemt een ambitieus programma. „Toen ik de partituur opensloeg voelde ik meteen weer de spanning in mijn lijf. Als achttienjarige had ik nog niet geleerd hoe je ontspannen viool kunt spelen,” zegt ze lachend in een videogesprek. „Zulke stukken doe ik eigenlijk al een tijdje niet meer live, maar ik vond het zó leuk dat November Music het voorstelde.”

Waar ze als achttienjarige helemaal opging in het werk en het van binnenuit bewonderde, heeft ze inmiddels meer afstand: „Ik herinner me dat ik me enorm identificeerde met Cathy Berberian [Berio’s echtgenote en muze, voor wie hij de ‘Sequenza voor stem’ schreef]. Nu kijk ik naar het stuk van buitenaf, met de blik van een componist, en bewonder de waanzinnige structuur. Ik heb ook een

responsstuk geschreven, dat voorafgaand aan mijn uitvoering vertoond wordt op video. Daarin verplaats ik me niet in de uitvoerder, maar plaats ik Berio juist in mijn schoenen – om de lijn van mannelijke erfopvolging te doorbreken, zeg maar.” Berio was de leraar van Louis Andriessen, die weer de leraar was van Dramms vader.

Dramm is de dochter van het oorspronkelijk Amerikaanse componistenechtpaar David Dramm en Anne La Berge, die in de jaren 80 naar Nederland kwamen. Aanvankelijk maakte ze naam als vioolvirtuos, maar ze ontwikkelde zich tot een breed georiënteerde musicus, performer en componist. Toen ze in 2018 de wedstrijd Dutch Classical Talent won, preeste de jury haar als „de Björk van de viool”. Ze zingt, componeert, gebruikt slagwerk en elektronica en benadert concerten op een uitgesproken theatrale wijze, onder meer in samenwerking met het alternatieve modeduo Maison the Faux. Een exuberante concertjerk die Maison the Faux voor Dramm maakte is te zien tijdens de Componisten Expo in het Theater aan de Parade.

‘Waarom heb ik geen gitaar?’
„Zoals zij mode met veel liefde deconstrueren, zo trek ik klassieke muziek met zorg en liefde uit elkaar,” zegt Dramm. „Deze muziektraditie is deel van wie ik ben, maar het oude klassieke narratief kan echt niet meer. Ik wil die verhalen op een nieuwe manier vertellen.”

De vraag was wel: hoe breng ik dat live? Ik wilde niet gewoon op ‘play’ drukken

Dat doet ze onder meer met de live-uitvoering van haar album *Chimp* (2022) op donderdagavond. Het concert was zo snel uitverkocht dat er diezelfde avond een extra concert is ingelast. *Chimp*, gebaseerd op teksten van de Britse dichter Steven J. Fowler, rekt de grenzen van ‘klassiek’ ver op. De cyclus van elf avontuurlijke songs is eerder avant-gardistische indiepop met samples, rauwe vioolgeluiden, noise en stuwende pulsen, waarin een hoofdrol is weggelegd voor Dramms stem: „De liedjes beginnen voor mij met de tekst, die ik naar mijn hand zet terwijl ik tokkel op mijn viool. Soms denk ik: waarom heb ik geen gitaar? Dat zou veel makkelijker zijn. Maar het probleem van de viool houdt me op de been en geboeid.”

Het album is een echte studioproductie: „De klankwereld van mijn akoestische viool, met veel lagen en details, vormt een soort huisje waarin mijn stem ligt ingebed. De vraag was wel: hoe breng ik dat live? Ik wilde niet gewoon op ‘play’ drukken. Uiteindelijk zijn er wel geluids-tracks die ik aanzet, maar de meeste geluiden haal ik live uit mijn elektrische viool en effectapparatuur. Bij mij en mijn viool moet het centrum van de energie liggen.”

Spelen met ouders
Haar karakteristieke spel is mede gevormd door de rauwe altvioolklank van John Cale van The Velvet Underground, wat thuis veel gedraaid werd, zegt

Dramm: „Dát hoorde ik niet in mijn vioolklas – mag dat wel? Maar er zit juist schoonheid in die rauwheid.” The Velvet Underground staat ook op het programma als ze zaterdagmiddag het podium deelt met haar ouders voor de ‘La Berge Dramm Family Jam’. Als „familietrio” spelen ze favorieten uit hun afzonderlijke projecten, variërend van Purcells ‘Dido’s lament’ tot oude country, waar ze vervolgens „een rare versie” van maken.

„Spelen met mijn ouders voelt voor mij zó als thuiskomen, het is alsof ik weer terug de baarmoeder inga. Muziek is voor mij begonnen met spelen. Toen ik klein was maakten we samen geluiden, later kwamen de instrumenten. Het non-verbale is waar wij vandaan komen. Om het spannend te houden verzinnen we vragen voor elkaar die we tijdens het optreden gaan stellen, zonder dat de anderen weten welke,” zegt Dramm.

Samen met moeder Anne La Berge geeft Dramm op vrijdag bovendien een lunchpauzeconcert. Het idee hiervoor ontstond uit een gezamenlijke keynotezing, die ze afgelopen voorjaar hielden tijdens het Klarafestival in België: „Het thema was ‘legacy’, wat we doorgeven aan volgende generaties. De relatie met mijn ouders heeft zich in alle opzichten verdiept sinds ik tien maanden geleden zelf moeder werd. Maar het is heel anders zonder [vader] David erbij. Er is meer ruimte voor tekst. Eigenlijk is het duo een manier om ons moeder-dochter-gesprek te organiseren.”

Tips
November Music

Festival November Music brengt van 7 t/m 16 november op diverse locaties in ’s-Hertogenbosch een keur aan eigenzinnige avant-garde, pop, jazz en wereldmuziek. Het is de eerste editie samengesteld door artistiek directeur Marieke Hopman. Nieuw is onder meer **SoundBites**, een update van de oude Muziekrou-te. Componist Luciano Berio, die dit jaar 100 zou zijn geworden, is de eerste **Erfgoed Componist in Focus**. Verder zijn er optredens van o.a. zangeres Arooj Aftab & Metropole Orkest, duizendpoot Ellis Ludwig-Leone (van indiegroep San Fermin), het jonge Adam Quartet en jazzdrummer Makaya McCraven. Vrijdagavond is de opening met het traditionele **Bosch Requiem**, ditmaal gecomponeerd door Meriç Artaç. De Nederlandse zanger Thomas Azier presenteert nieuwe songs met strijkers en elektronica. Componiste en kemenche-virtuosos Emine Bostancı schrijft nieuw werk voor een ensemble van snaarinstrumenten uit landen van Griekenland tot Iran. Info: novembermusic.net

ALBUMS VAN DE WEEK

De elementen maken deel uit van de sound van Yellow Eyes

Metal

Yellow Eyes
Confusion Gate
●●●●●

Metal geeft vaak een kick, zoals een achtbaan, heet eten of een jumpscare in een enge film. De muziek van de New Yorkse band Yellow Eyes is eerder een storm waar je doorheen moet fietsen; je raakt doorweekt tot op het bot, uitgeput, overgegeven aan de elementen. Schuilen kan niet, alleen doortrapen heeft zin. Vroeg of laat begint de kou z’n greep te verliezen en kom je in een cadans die vooruit beweegt, hoe zwaar ook. Elke vezel, elke emotie, elke zenuw wordt aangesproken: je weet dat je leeft. Leuk? Nou ja, het is veel makkelijker om naar lichtere muziek te luisteren, waar je geen moeite voor hoeft te doen om meegevoerd te worden door een melodie of aange-name stem. Yellow Eyes vraagt wel wat van je, maar wat is het waardevol dat dit soort muziek ons helpt herinneren dat we complexe wezens zijn. Dat de menselijke ervaring soms weerwil nodig heeft om iets te beleven, dat onze emoties af en toe een storm willen doormaken. Dat werkt in elk geval zo met de muziek van Yellow Eyes, de band van de broers Will en Sam Skarstad uit New York, die dankzij hun componerende en instrumentbouwende ouders heel goed weten hoe muziek werkt. Sam maakt overdag muziek voor commercials, Will werkt in het vioolreparatie-atelier van zijn vader. Met hun zevende album *Confusion Gate* maken ze een grandioos statement voor uitdagende muziek, en het beste blackmetalalbum van het jaar.

Ze gaan verder op het twee jaar geleden uitgebrachte *Master’s Murmur*, een sfeervolle, subtiele ambient/dungeon synth-plaat met weinig gitaren, veel sfeer. Deze nieuwe, veel zwaardere bloedbroeder van dat album grijpt vaak prachtig terug op de tonen van die voorvanger, maar is groter in alles: bloedstollende riffs, getergde vocalen, en het verschroeiende drumwerk van een van de beste blackmetaldrummers van het moment, Mike Rekevics. Hij zorgt voor een perfecte fundering voor de melodieën, die onvoorspelbare, soms ruwe bochten of hoeken maken. De opening van ‘Suspension Moon’ is zo’n heerlijke uitdaging, een nummer dat in tempo bijna onmerkbaar omhoog kruipt en je in ruim zeven minuten de adem neemt. „*What spectrum is suspended in the red mud/ What cloth is spun with terrestrial spoil/ A pig sees maps and island green/ There is a lighthouse in the soil*” – geen idee wat het betekent, maar wat is het mooi als Will Skarstad het vanuit zijn tenen krijst. In nummers als ‘I Fear the Master’s Murmur’ en ‘The Thought of Death’ zit een bepaald soort warmte, dankzij de modderige synth-lagen die van het vorige album aan de muziek zijn blijven plakken. En belangrijk is de sfeer van de vaste opnameplek van de band, een hutje in een bos in Connecticut, dat je bijna kunt zien als vijfde bandlid. Daar waait de wind door de planken, banieren de schapen langs de hut en omlijsten de vogeltjes en krekels de muziek. Yellow Eyes’ spel met textuur en atmosfeer is wat hun sound zo bijzonder maakt: geen toevoeging of extraatjes, maar een wezenlijk en onlosmakelijk onderdeel. Die dieren en de elementen, aangevuld met een mysterieus snaarinstrument, synths en de vage echo’s van een vrouwenstem – het klinkt en voelt (want het is) allemaal echt en authentiek, precies wat je wilt van dit soort muziek. Geen oppervlakkig spelen met dood en duisternis waar dit genre nogal eens in vervalt, maar juist weten dat je echt en waarlijk leeft, ook al is het eind. Een pure, louterende ervaring.

De caleidoscopische Gen Z-shoegaze van They Are Gutting a Body of Water is even zoet melodieus als vreemdend vals. Op het vierde album Lotto serveert het viertal uit Philadelphia modderig zuigende gitaarlagen met gierende elektronica, meditatieve neuzelzang en schel pulserend gebliep. De instrumentale punkcover van Fugazi’s ‘slow crostic’ bewijst dat roerganger Doug Dulgarian het hart op de goede plek heeft. (Frank Provoost)

Rock

They Are Gutting a Body of Water
Lotto
●●●○○

De caleidoscopische Gen Z-shoegaze van They Are Gutting a Body of Water is even zoet melodieus als vreemdend vals. Op het vierde album Lotto serveert het viertal uit Philadelphia modderig zuigende gitaarlagen met gierende elektronica, meditatieve neuzelzang en schel pulserend gebliep. De instrumentale punkcover van Fugazi’s ‘slow crostic’ bewijst dat roerganger Doug Dulgarian het hart op de goede plek heeft. (Frank Provoost)

Ingezonden brieven
Reageren op artikelen? Stuur maximaal 250 woorden naar opinie@nrc.nl. Vermeld naam, adres en tel. nummer.

Advertenties
T: **020 - 755 3049**, E: sales@nrc.nl, W: adverteren.nrc.nl

Familieberichten
T: **020 - 755 3052** E: familieberichten@nrc.nl

NRCWebwinkel
E: klantenservice@nrcwebwinkel.nl

Bezorging en abonnementen
Wij streven ernaar NRC te bezorgen voor 7.00 uur, op zaterdag voor 9.00 uur. W: nrc.nl/service, T: **088-572 0572** (ma-vr 8.00-17.00, za 9.00-13.00)

Omvang persoonsgegevens
Mediahuis NRC BV legt van abonnees en gebruikers van online dienstverlening gegevens vast voor de uitvoering van een (abonnee)overeenkomst en/of het verlenen van diensten. Deze gegevens kunnen worden gebruikt om u te informeren over relevante producten en diensten van Mediahuis NRC BV (zie ook nrc.nl/privacyverklaring). Afmelden kan via privacy@nrc.nl.

Près de votre oreille o.l.v. Robin Pharo William Lawes
Lighten mine eyes
●●●●○

De 17de-eeuwse Britse componist William Lawes staat vooral bekend als maker van muziek voor kleine instrumentale ensembles. Robin Pharo, viola da gambabespeeler, ontdekte dat Lawes ook vocaal werk schreef. Met zijn Ensemble *Près de votre oreille* (dicht bij uw oor) nam hij een deel daarvan prachtig op. Weer een parel van een album van de jonge Franse barokgeneratie. (Joost Galema)

Auteursrecht
© NRC, 2025. Alle auteursrechten en databankrechten ten aanzien van (de inhoud van) deze uitgave worden uitdrukkelijk voorbehouden. Deze rechten berusten bij Mediahuis NRC BV c.q. de betreffende auteur. Zie voor de volledige tekst: nrc.nl

COLOFON

Mediahuis NRC BV
Hoofdredacteur: Patricia Veldhuis
Algemeen directeur: Dominic Stas

Redactie
Vragen, opmerkingen of suggesties? Mail naar redactie@nrc.nl of ga naar nrc.nl/contact. Postadres: Postbus 20673, 1001 NR Amsterdam, t.a.v rubriek, redactie of persoon. T: **020 - 755 3000** (algemene nummer)

Ingezonden brieven
Reageren op artikelen? Stuur maximaal 250 woorden naar opinie@nrc.nl. Vermeld naam, adres en tel. nummer.

Advertenties
T: **020 - 755 3049**, E: sales@nrc.nl, W: adverteren.nrc.nl

Familieberichten
T: **020 - 755 3052** E: familieberichten@nrc.nl

NRCWebwinkel
E: klantenservice@nrcwebwinkel.nl

Bezorging en abonnementen
Wij streven ernaar NRC te bezorgen voor 7.00 uur, op zaterdag voor 9.00 uur. W: nrc.nl/service, T: **088-572 0572** (ma-vr 8.00-17.00, za 9.00-13.00)

Omvang persoonsgegevens
Mediahuis NRC BV legt van abonnees en gebruikers van online dienstverlening gegevens vast voor de uitvoering van een (abonnee)overeenkomst en/of het verlenen van diensten. Deze gegevens kunnen worden gebruikt om u te informeren over relevante producten en diensten van Mediahuis NRC BV (zie ook nrc.nl/privacyverklaring). Afmelden kan via privacy@nrc.nl.

Près de votre oreille o.l.v. Robin Pharo William Lawes
Lighten mine eyes
●●●●○

De 17de-eeuwse Britse componist William Lawes staat vooral bekend als maker van muziek voor kleine instrumentale ensembles. Robin Pharo, viola da gambabespeeler, ontdekte dat Lawes ook vocaal werk schreef. Met zijn Ensemble *Près de votre oreille* (dicht bij uw oor) nam hij een deel daarvan prachtig op. Weer een parel van een album van de jonge Franse barokgeneratie. (Joost Galema)

Auteursrecht
© NRC, 2025. Alle auteursrechten en databankrechten ten aanzien van (de inhoud van) deze uitgave worden uitdrukkelijk voorbehouden. Deze rechten berusten bij Mediahuis NRC BV c.q. de betreffende auteur. Zie voor de volledige tekst: nrc.nl

Zo leest u de NRC waardering
●●●●● buitengewoon
●●●●○ zeer goed
●●●○○ goed
●●○○○ matig
●○○○○ zwak

KERST

Ontdek de mooiste cadeaus

&KLEVERING
Kandelaar
per stuk

Adviesprijs
45,00-
39,95

Kunstkerstboom
met verlichting

Adviesprijs
vanaf
199,-

- › Niet van echt te onderscheiden, zonder naalduitval
- › Gaat jarenlang mee, onderhoudsvrij én stijlvol
- › Verkrijgbaar in de hoogtes 185 en 215 cm

Led kaarsenset
7-delig

Adviesprijs
29,95

Kerstboomkaars
set van 12 stuks

Adviesprijs
30,-

Kunstboom
met verlichting

Adviesprijs
79,-

&KLEVERING
Waxinelicht-
houders
set van 2 stuks

Adviesprijs
37,45
29,45

AMNESTY INTERNATIONAL
Kerstkaarten
set van 32 stuks

Adviesprijs
30,00
25,-

BLOOMING GOOD
Luxe kunst-
kerstkrans

Adviesprijs
59,00
49,-

